

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ŞÂFİİ ÖNCESİ DÖNEMDE SÜNNET'İN HÜCCET
OLUŞU**

Hazırlayan

İshak İSLAMOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Thamer HATAMLEH

BİNGÖL-2020

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ŞÂFİÎ ÖNCESİ DÖNEMDE SÜNNET'İN HÜCCET
OLUŞU

Hazırlayan
İshak İSLAMOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Thamer HATAMLEH

BİNGÖL-2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	V
ONAY.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT.....	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	2

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNNET KAVRAMININ SERÜVENİ

1.1. CAHİLİYE ARAP TOPLUMUNDA SÜNNET KAVRAMININ KULLANIMI	6
1.2. KUR'ÂN'DA SÜNNET KAVRAMI	8
1.2.1. Sünnetullah.....	8
1.2.2. Sünnetü'l-evvelin / Sünen ellezîne min kablikum.....	8
1.2.3. Sünnetuna / Sünete men kad arselnâ.....	9
1.2.4. Sünnet	9
1.3. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE SÜNNET KAVRAMI.....	10
1.3.1. Çığır Açmak, İhdas Etmek Anlamında Sünnet.....	10
1.3.2. Kural, Hüküm Anlamında Sünnet	12
1.3.3. Adet ve Gelenek Anlamında Sünnet.....	13
1.3.4. Sünnet Kelimesinin Bid'at Mukabilinde Kullanımı	14

1.3.5. Sünnet'in İzlenilen Yol ve Yöntem Anlamında Kullanılması.....	16
1.4. SAHABEDE SÜNNET KAVRAMININ KULLANIMI.....	18
1.5. TÂBÎÛNDA SÜNNET KAVRAMININ KULLANIMI	30
1.5.1. "Sünnet" Kelimesinin İsim Olarak Kullanımı.....	32
1.5.2. "Sünnet" Kelimesinin Fiil Olarak Kullanımı.....	35
1.5.3. "Sünnet" Kelimesinin Terkip Olarak Kullanımı	36
1.6. SÜNNET VE HADİS KELİMELERİNİN TERİM ANLAMLARI.....	41
1.6.1. Usulcülere Göre Sünnet.....	42
1.6.2. Fıkıhçılara Göre Sünnet.....	42
1.6.3. Kelamcılara Göre Sünnet.....	44
1.6.4. Hadisçilere Göre Sünnet.....	44
1.7. MODERN SÜNNET TANIMLARI.....	45
1.8. "SÜNNET" VE "PEYGAMBER'İN SÜNNETİ" KAVRAMLARININ GEÇ DÖNEME AİT OLDUĞU İDDİASI VE ELEŞTİRİSİ.....	48
1.8.1. "Sünnet" ve "Peygamber'in Sünneti" Kavramlarının Geç Döneme Ait Olduğu İddiası.....	48
1.8.2. "Sünnet" ve "Peygamber'in Sünneti" Kavramlarıyla İlgili İddiaların Eleştirisi.	50

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞUNUN DELİLLER

2.1. SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞUNA DAİR KUR'ÂN'I KERİM'DEN DELİLLER.....	56
2.1.1. Hz. Peygamber'e İman ve İtaat Etmeyi, Ona Tabi Olmayı, Ona Karşı Çıkılmayı ve Onun Hükümlerine Boyun Eğmeyi Emreden Ayetler.....	56
2.1.2. Hz. Peygamber'in Ümmetine Kitabı ve Hikmeti Öğretmek ve Açıklamakla Yükümlü Olduğuna Dair Ayetler	64

2.1.3.	Hz. Peygamber'in Hüküm Koyma Yetkisine Sahip Olduğunu Gösteren Ayetler.....	69
2.1.4.	Hz. Peygamber'in Kendi Arzu ve Hevesine Uymadığına ve Allah Teâlâ'nın Rasûlü'nü Koruduğuna Dair Ayetler.....	73
2.1.5.	Sünnet'in Vahiy Kaynaklı Olduğuna Dair Kur'an'dan Deliller.....	79
2.2.	SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞUYLA İLGİLİ SÜNNET'TEN DELİLLER.....	83
2.3.	SÜNNET'İN HÜCCET OLDUĞUNA DAİR ÜMMETİN İCMÂSİ.....	87
2.4.	SÜNNET'İN KUR'AN'I BEYAN ŞEKİLLERİ.....	88
2.4.1.	Sünnet'in Kur'an'ın Mücmelini Beyan Etmesi.....	89
2.4.2.	Sünnet'in Kur'an'ın Umumunu Tahsis Etmesi.....	94
2.4.3.	Sünnet'in Kur'an'ın Mutlak Ayetlerini Takyid Etmesi.....	97
2.4.4.	Sünnet'in Kur'an'ın Müşkilini Beyan Etmesi.....	98
2.4.5.	Sünnet'in Kur'an'ın Mübhemini Beyan Etmesi.....	100
2.4.6.	Sünnet'in Kur'an'ın Manasını Te'kid Etmesi.....	103
2.5.	SÜNNET'İN MÜSTAKİL OLARAK HÜKÜM KOYMASI.....	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞÂFÎ ÖNCESİ DÖNEMDE SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞU

3.1.	SAHABEDE SÜNNET'İN HÜCCET OLARAK KULLANILMASI.....	110
3.1.1.	Sahabenin Sünnete Bağlılığı.....	110
3.1.2.	Sahabenin Sünnetten Delil Getirmesi.....	114
3.1.3.	Sahabenin Sünnetle Hüküm Vermesi.....	117
3.2.	TÂBİUNDA SÜNNET'İN HÜCCET OLARAK KULLANILMASI.....	120
3.2.1.	Tabiûnun Sünnete Bağlılığı.....	123
3.2.2.	Tabiûnun Sünnetle Hüküm Vermesi.....	127
3.3.	ŞÂFÎ ÖNCESİ MEZHEP İMAMLARINDA SÜNNET'İN HÜCCET DEĞERİ.....	131

3.3.1.	İlk Dönem Hanefî Ulemasında Sünnet Kavramı	132
3.3.2.	Ebû Hanîfe'ye Göre Sünnetin Hücet Değeri.....	135
3.3.3.	Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e Göre Sünnet'in Hücet Değeri.....	139
3.3.4.	Hanefî Mezhebinde Haber-i Vâhidin Hücet Değeri	141
3.3.5.	İmam Mâlik'in Fıkında Sünnet Kavramı.....	144
3.3.6.	İmam Mâlik'e Göre Sünnetin Hücet Değeri	148
3.3.7.	Mâlîki Mezhebinde Haber-i Vâhidin Hücet Değeri.....	149
SONUÇ.....		154
KAYNAKÇA		157
ÖZGEÇMİŞ.....		170

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım *Şâfiî Öncesi Dönemde Sünnet'in Hüccet Oluşu* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuç aşamasına kadar her adımda bilimsel etiğe ve akademik kurallara uyduğumu, araştırmanın içindeki bilgileri bilimsel ahlak çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan ya da dolaylı bir şekilde yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım kitapların kaynakçada gösterilenlerden ibaret olduğunu beyan ederim.

17/09/ 2020

İmza

İshak İSLAMOĞLU

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İshak İSLAMOĞLU tarafından hazırlanan **ŞÂFİÎ ÖNCESİ DÖNEMDE SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞU** başlıklı bu çalışma, **17/09/2020** tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [**oy çokluğuyla**] başarılı bulunarak jürimiz tarafından **TEMEL İSLAM BİLİMLERİ** Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan :Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin ÇELİK İmza: .....

Danışman :Dr. Öğr. Üyesi Thamer HATAMLEH İmza: .....

Üye :Ali ÇELİK İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../ 2020 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslam'da delil olma bakımından Kur'an'dan sonra kendisine başvuru ana kaynak hiç şüphesiz sünnettir. Sünnetin delil olması, onun ilahi hükümleri açıklaması ve kapalı yönlerini açması neticesinde, delalet ettiği şeyle amel etmenin vacip olmasıdır. Sünnetin hüccet oluşu geçmişten günümüze dek güncelliğini koruyan bir konudur.

Müsteşrikler ve bir kısım düşünürler, bugünkü anlamıyla sünnetin hüccet oluşunu Şâfiî ve sonraki dönemlere bağlamakla birlikte; sünnet kavramının geç döneme ait bir kavram olduğu iddiasında da bulunmaktadır. Müsteşriklerin ortaya attıkları iddialarının temelinde yatan espiri, sünnetin sonraki dönemlerde uydurulduğu ve Peygamber'e nispet edildiği fikridir. J. Schacht, sünneti Peygamber'in örnek davranışı olarak ilk tanımlayan hukukçunun İmam Şâfiî olduğunu söyler. O bu fikriyle, sünnetin ve hadislerin sonradan ortaya çıkıp değer kazandığı neticesine varmaktadır.

İmam Şâfiî'nin sünnet ile ilgili ortaya koyduğu sistem, İslam dünyasında sünnet açısından bir dönüm noktası mahiyetindedir. Sünnetin mahiyetiyle ilgili var olan birçok mülahaza ve tartışmalar kendisinden sonra neredeyse hiç tartışılmamıştır. Onun, sünneti Hz. Peygamber'e has kılarak, sahabe görüşlerini ve amel-i ehl-i Medîneyi sünnetin muhtevası dışına itmesi, Sünni İslam dünyası tarafından kabul görmüş ve mesele bir anlamda çözüme kavuşmuştu. Yine onun haber-i vahidleri kabulü konusunda ortaya koymuş olduğu deliller, hem haberlerin tamamını reddedenler hem de yalnız mütevatir haberleri kabul edenleri olumlu manada etkilemiş ve onların hicri üçüncü asır ve sonrasında güçlerini kaybetmelerinde etkili olmuştur.

Şâfiî'den önce sünnetin mahiyetiyle ilgili var olagelen tartışmalar, İmam Şâfiî'nin, sünneti belli bir zemine oturtmasında en etkili unsur olmuştur. Şâfiî'den önce her ne kadar sünnet ile ilgili bu tartışmalar olmuşsa da, toplumsal meselelerde Kur'an'dan sonra kendisine başvuru ana kaynak sünnet olmuştur. Bununla birlikte fihri problemlerin çözümünü ilk olarak Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetinde arayan sahâbenin, Allah Rasûlü'ne olan bağlılıklarını gösteren sayısızca rivayet vardır. Aynı durumu tabiûnda da görmekteyiz. Onları, sünnet terimini farklı

terkiplerde kullanırken görmüş olsak da, mutlak olarak sünnet terimini genellikle Hz. Peygamber'in sünneti anlamında kullandıklarını müşahede etmekteyiz.

Şâfiî'den önce Hanefi ve Mâliki ulemasına baktığımızda, onların Peygamber sünnetini tespit ve amel etmede farklı yöntem ve gayretlerini görmekteyiz. Hanefi ulemasındaki u'mûmu'l-belva yöntemi ile Mâlikî de gördüğümüz amel-i ehl-i Medîne uygulaması, rivayetlerin Hz. Peygamber'e nispetindeki ihtiyatları neticesinde ortaya çıkmış çabaların ürünleridir. Zira ilk dönemlerde, hadis tespit yöntemleri daha teşekkül edememiş, bunun neticesinde farklı yöntemlerle bu sorunun üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Netice olarak sünnetin mahiyeti ve hüccet oluşu ile ilgili zaman içerisinde farklı mülhazalar tezahür etmişse de, İslam âlimleri daima sahih sünneti tespit etme ve gereğince amel etme çalışmaları içerisinde olmuşlardır.

Çalışmamız, hicri birinci asırdan İmam Şafî'ye kadar olan dönemde, sünnetin serüvenini incelemektedir. Sünnet kavramına cahiliye döneminde yüklenen anlamları, o dönemdeki şiir, divan ve lügatlerden ortaya konulmaya çalışılmıştır. İslamla birlikte yeni bir kimlik kazanan kavramın, sahabe, tabiûn ve sonraki nesil tarafından nasıl kullanıldığı ele alınmıştır. Çalışmamızın, ilk dönemlerdeki sünnet mefhumuna ve sünnetin ne derece hüccet olarak kullanıldığına açıklık getireceği ve Şafî'den önceki sünnet algısına ışık tutacağını düşünüyoruz. Araştırmamızın özellikle son dönemlerde sünnetin hücciyetiyle ilgili ortaya çıkan tartışmaların ve şüphelerin bertaraf edilmesinde bir nebze de olsa katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Böyle önemli bir konuyu çalışmam için yol gösteren, hazırlanmasında emeği geçen ve bana rehberlik eden danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Thamer Hatamleh'e, yaptıkları değerlendirmelerle fikirlerinden çokça istifade ettiğim değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Nizamettin Çelik'e en içten duygularıyla teşekkür ediyorum. Bununla birlikte yaptıkları öneri ve yapıcı eleştirilerle katkılar sunan Dr. Öğr. Üyesi Ali Çelik ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Kaya hocalarıma şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca çalışma süresince manevî desteklerini esirgemeyen, moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmaya çalışan kıymetli eşim Sara Hanım'a minnet, muhabbet ve şükranlarımı arz ediyorum.

17.09.2020

İshak İSLAMOĞLU

VIII

ÖZET

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Şâfiî Öncesi Dönemde Sünnet'in Hüccet Oluşu

Tezin Yazarı: İshak İSLAMOĞLU

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Thamer HATAMLEH

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Bilim Dalı: Hadis

Kabul Tarihi: 17/09/2020

Sayfa Sayısı: 11 (ön kısım) + 156 (tez)

Sünnet İslam dininin ikinci ana kaynağıdır. Mahiyeti ve hücciyeti hakkında bir takım mülahazalar bulunmaktadır. Sünnet kavramı Şafiî öncesinde Hz. Peygamber'den sadır olan şeyler hakkında kullanılmakla beraber, sahâbe ve tabiûna ait söz ve davranışlar anlamında da kullanıldığı görülmüştür. Sünnet Müslümanların hayatına yön veren bir fenomen olduğu, Hz. Peygamber ve kendisini takip eden nesilden öğrenmekteyiz. Kimi sahâbiler, hadisi olduğu gibi kabul edip zahiri yaklaşım gösterirken, kimisi de fikhî bir yaklaşımla yorum farklılığında bulunmuşlardır. Ancak her iki yaklaşımı kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Aynı durumu tabiûn neslinde de görmek mümkündür.

Şafiî öncesi sünni mezheplere baktığımızda karşımıza Hanefî ve Mâlikî mezhepleri çıkmaktadır. İmam Ebû Hanîfe ve öğrencileri sünneti deliller sıralamasında ikinci sıraya koyarken, sünnetin Kur'an'a ve akl-ı selimle çelişmemesi gerektiğini söylemişlerdir. İmam Mâlikî'nin sünnet anlayışının merkezinde amel-i ehli Medîne olgusu vardır. O, Medîne amelinin Mütevatir hadis gibi değerlendirmektedir. Her iki mezhep, sahih sünnetin tespiti için kendilerine ait yol ve yöntemler ortaya koymuşlardır. Tespit ettikleri sahih sünneti hüccet olarak kabul görmüş, itikatta ve amelde delil olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Sünnet'in hüccet oluşu, Şafiî öncesi dönem.

ABSTRACT

Bingol Üniversity Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Evidence Of Tradition İn The Pre-Shafii Period
Author: İshak İSLAMOĞLU
Supervisor: Assoc Prof. Dr. Thamer HATAMLEH
Department: Basic İslâmic Sciences
Discipline: Hadith
Date of Acceptance: 17/09/2020
Pages: 11 (frontpart) + 156 (thesis)
<p>Circumcision (tradition) is the second main source of Islam. There are some considerations about its nature and cellism. The concept of sunnah before Shafii Hz. It is seen that it is used for the things that are inherited from the Prophet, but also for the words and behaviors of the Companions and nature. Circumcision is a phenomenon that guides the life of Muslims. We learn from the Prophet and the generation that followed him. While some Companions accepted the hadith as it was and showed an apparent approach, others found differences in interpretation with a legal approach. However, it is not possible to separate these two approaches. The same situation can of course be seen in his generation.</p> <p>When we look at pre-Shafi-Sunni sects, we come across Hanafi and Maliki sects. While Imam Abu Hanifa and his students put the sunnah in the second place in the list of evidence, they said that circumcision should not contradict the Quran and the sane. At the center of Imam Malik's understanding of circumcision is the phenomenon of Medîna with good deeds. He regards the Madina deeds as Mutawatir hadith. Both madhhabs have put forward their own ways and methods to determine the authentic sunnah. The authentic sunnah that they detected was accepted as hiding, and they used it as evidence in creed and deed.</p>
Keywords: Tradition, Circumcision, Hadith, Tradition being evidence, Period before Şâfiî.

KISALTMALAR

(sav):	Sallallahü aleyhi ve sellem
A.mlf:	Aynı müellif
AÜİF:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
B.:	Bin
Bsk.:	Baskı
B.y.:	Basım yeri yok
Bkz.:	Bakınız
C.Ü.:	Cumhuriyet Üniversitesi
Çev.:	Çeviren
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.:	Hicri
H.z.:	Hazret
İFAV:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Nşr.:	Neşreden
Ö.:	Ölüm
R.a:	Radiyallahu A'nh
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.:	Tercüme
Thk.:	Tahkik
Ts.:	Tarihsiz
Vd:	Ve diğerleri
Y.y:	Yayıncı yok
Yay.:	Yayınları

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

İlahi hükümler, Yüce Allah'ın zatına ait nefsi hitaplar olduğundan, bir burhan veya mübeyyin olmadan bu hükümlere muttali olmamız mümkün değildir. Bu nedenle Yüce Allah, hitap etmiş olduğu bu hükümlerin, kessin bir kanaatle bilinip amel edilmesi için insanlara, kitap, sünnet, icmâ, kıyas gibi deliller ortaya koymuştur.

İslam dininin asıl kaynakları arasında ikinci sırada yer alan sünnet, Müslümanların benimsemiş oldukları İslam anlayışının belirleyicisidir. Ancak sünnet üzerinde özellikle İmam Şâfiî'den önce yaşanan bazı tartışmalar görmekteyiz. Bu tartışmalar kimi zaman sünnetin muhtevasıyla ilgili olurken, bazen de hüccet değeri üzerinde olmuştur. Hicri üçüncü asırda hadis tedvin ve tasnif çalışmalarının zirveye ulaşması ve h. 204 yılında vefat eden İmam Şâfiî'nin de büyük etkisiyle, hicri ilk iki asırda yaşanan tartışmaların giderek dinmesine ve son bulmasına sebep olmuştur.

Uzun bir zaman sonra sünnetin muhtevası ve delil oluşu, müsteşrik I. Goldziher ve J. Schacht tarafından yeniden tartışma ortamına çekilmiştir. Özet olarak belirtmek istersek bunların iddialarına göre sünnet, cahiliye dönemine ait bir kavram olduğu gibi, muhtevası da Arapların düzenlenmiş ve tahsis edilmiş örf ve adetlerinden başka bir şey değildir. "Peygamber sünneti" tabiri Hz. Peygamberden çok sonra ortaya atılmış bir tabirdir. Şâfiî'ye kadar olan dönemde sünnet Hz. Peygamber'e nispet edilen haberlerden ziyade, toplumun değer verdiği şahsiyetlerin görüşleri, toplumun örf, adet ve geleneklerinden oluşurdu. Yine bunlara göre "yaşayan sünnet" (toplumun yaşayış ve algısı) kusursuz isnad zincirlerin eklenmesiyle hadis formu verilerek, topluma yön verebilecek bir güce sahip olmuştur.

Ortaya atılan bu iddialar gerek müsteşrikler tarafından, gerekse İslam dünyasında birçok tartışmaların yapılmasında etkili olmuş, bu iddialar bir kısım araştırmacılar tarafından kabul görülürken bir kısım tarafından da reddedilmiştir.

Günümüzde dahi sıcaklığını koruyan bu tartışmalar, bizi hicri ilk iki asırda sünnetin hüccet değerini araştırmaya sevk etmiştir. Bu iddialar doğrultusunda Şâfiî

öncesinde sünnete atfedilen değer üzerinde yoğunlaştık. Hz. Peygamber döneminden İmam Şâfiî'ye kadar olan dönemde özellikle şer'î bir delil olarak sünnetin nasıl kullanıldığını ve fikhî meselelerde kendisine başvurulup vurulmadığının tahlilini yapmaya çalıştık. Çalışmamızın odak noktası, sahabe, tabiûn ve Şafîî öncesi mezhep imamlarının mefküresinde sünnetin hüccet olup olmadığı durumudur. Bunu da bizzat kendilerinden rivayet edilen haberlerle tespit etmeye gayret gösterdik.

Sünnet, İslam tarihi boyunca dini ilimlerde ve sosyal hayatta aktif olarak rol alan önemli bir fenomendir. Bu nedenle sünnetin hüccet oluşu etraflıca incelenmeyi hak eden bir konudur. Dolayısıyla çalışmamızın temel amacı, sünnetin Şafîî'yle birlikte değer kazanan şer'î bir delil değil, aksine ondan önce de şer'î delil olduğunun tespitine gayret göstermektir.

2. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Çalışmamız tümevarım yönteminden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu anlamda ilk etapta konu hakkında ön okumalar yapılmış ve ilk dönem eserler incelenmiştir. Ardından literatür taraması yapılarak sünnetin hücciyetini konu alan eserler tespit edilmiştir. Daha sonra ilk dönem kaynaklardan başlayarak konu ile ilgili notlar hazırlanmış ve değerlendirilmek üzere tasnif edilmiştir. Aynı zamanda sünnetin hücciyetini ve ilk dönem İslam hukukçularının sünnet anlayışını konu alan eserler tespit edilerek ayrıntılı bir şekilde gözden geçirilmiştir. Toplanan bilgiler ışığında önemli değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında konunun muhtevası, önemi, amacı, metodu ve kaynakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde sünnet kavramını çeşitli başlıklar altında değerlendirerek, tarihsel süreç içerisinde hangi anlam çerçevesinde kullanıldığını belirlemeye çalıştık. İkinci bölümde sünnetin hüccet değerini ele aldık. Sünnetin hüccet olduğuna dair Kur'an'dan ve sünnet'ten deliller sunulmaya çalışılmıştır. Bununla beraber sünnetin hüccet olduğuna dair ümmetin icmâsı, sünnetin Kur'an'ı beyan şekilleri ve sünnetin müstakil olarak hüküm koymasına gibi sünnetin hücciyetini gösteren başlıklar çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise İmam Şâfiî'den önce sünnetin hüccet oluşunu ele aldık. Bu konuyu ele alırken başta sahabe ve tabiûn'un sünnete olan bağlılıklarını ve sünnetle hüküm verdiklerini gösteren haberleri zikrettik. Daha sonra Şafîî'den önce gelen Hanefî uleması ve İmam Mâlik'e

göre sünnetin hüccet değeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bütün bu araştırmalar ve incelemelerin sonunda varılan kanaatler sonuç bölümünde zikredilmiştir.

Çalışmamızın dayandığı kaynaklar ile bu konu üzerine yazılmış eserleri şöyle sıralayabiliriz:

Çalışmamızın birinci bölümünde Cahiliye Arap döneminde sünnet teriminin kullanımlarını tespit etmek amacıyla İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab*'ı, Murtaza ez-Zebîdî'nin *Tâcu'l-Arûs*'u, el-Ezherî'nin *Tehzîbu'l-Luğa*'sı İbn Sikkît'in *Kitâbu'l-Elfaz*'ı gibi büyük Arapça lugatlardan yararlanılmıştır. Daha sonra sünnetin Kur'an'daki manaları belirlenmiştir. Hz. Peygamber, sahâbe ve tabiûn döneminde sünnet kavramının kullanıldığı anlamlar tespit edilirken hicri ikinci ve üçüncü asırda telif edilen rivayet kaynaklarına dayandırılmıştır. Sahâbe ve tabiûnda sünnetin hüccet olduğuna dair rivayetleri zikrederken, mümkün olduğunca en eski eserlerden tahririn yapılmasına özen gösterdik. Şâfiî öncesi mezhep imamlarında sünnetin hüccet değerinin incelendiği bölümde ise en eski kaynaklara dayanmaya çalışılmıştır. Bu itibarla Ebû Hanîfe'nin sünnete atfettiği hüccet değeri tetkik edilirken olabildiğince kendi eserlerinden veya öğrencilerinin telif ettiği eserlerde yer alan fetvalarından yararlanılmıştır. Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Mâlik'in sünnet anlayışları ve sünnete atfettikleri değeri bizzat kendi eserlerinden yararlanılarak tespit edilmiştir.

Araştırmamızın yararlandığı çağdaş çalışmalara baktığımızda; bunlardan bir kısmı müsteşriklerin çalışmaları, bir kısmı ise Müslüman araştırmacılar tarafından ortaya konulan kitap ve makalelerdir. Müsteşrik çalışmalardan göze çarpan önemli eser I. Goldziher'in *Muslim Studies* adlı iki ciltlik eseridir. O bu eserin ikinci cildini sünnete ayırmış, sünnetin cahiliye dönemi Arapların örf ve adetlerinden teşekkül ettiğini iddia etmiştir. Bir diğer eser J. Schacht'ın *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* eseridir. Schacht bu eserinde "yaşayan geleneğin" (Living Tradition) isnad zincirlerin eklenmesiyle hadis formuna sokulduğunu savunmuştur.

Müslüman âlimler tarafından kaleme alınan eserlere gelince, bunların başında konumuzla yakından ilgili Abdulganî Abdülhâlık'ın *Hücciyetü's-Sünne*'si zikredilebilir. O bu eserinde sünnetin hüccet oluşunu birçok başlık altında değerlendirmiştir. Yine Mustafa es-Sibâî'nin, *es-Sünne ve Mekanetuha fi't-Teşri'i'l-İslâmî*, adlı eseri zikre değer kaynaklar arasındadır. Mustafa el-A'zamî'nin Hulusi

Yavuz tarafından *İlk Devir Hadis Edebiyatı* adıyla tercüme edilen *Studies in Early Hadith Literature* adlı eseriyle, Mustafa Ertürk tarafından *İslam Fıkhı ve Sünnet* adıyla tercüme edilen *On Schacht's Origins of Muhammadan Jurisprudence* adlı eseri oryantalistlerin ileri sürdüğü iddiaların gerçeği yansıtmadığını ispatlamaya çalışmıştır.

Ülkemizde yapılan çalışmaların başında, çalışmamızla yakından ilgisi olan İshak Emin Aktepe'nin *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı* adlı eseridir. Eser İmam Şâfiî dâhil ilk dönem İslam hukukçularının sünnete olan yaklaşımlarını konu edinmektedir. Sahâbenin sünnet anlayışı konusunda Bünyamin Erul'un *Sahâbenin Sünnet Anlayışı* adlı eserini ve Aynur Uraler'in *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık* adlı çalışmasını; Tâbiûn'nun sünnet anlayışı hakkında Arif Ulu'nun *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı* adlı eserini; Ebû Hanîfe'nin Sünnet anlayışı konusunda İsmail Hakkı Ünal'ın *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* adlı çalışması ile Metin Yiğit'in *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet* adlı doktora çalışmasını; İmam Mâlik'in sünnet anlayışıyla ilgili Recep Ödemir'in İmam Mâlik ile ilgi çalışmalarını zikredebiliriz.

Araştırmamızla yakından ilgisi olan İshak Emin Aktepe'nin *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı* adlı çalışmasına ve Abdulgani Abdulhâlık'ın *Hücciyetü's-Sünne* isimli çalışmasına ayrı bir parantez açmak isteriz. Araştırmamızın bu iki çalışmadan ayrılan yönlerini ve sunduğu tez hakkında şunları zikredebiliriz. *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı* adlı çalışma daha çok sünnetin mahiyeti ve ilk dönem İslam hukukçularının sünnet anlayışı ile ilgili malumatı sunarken; bizim çalışmamızın odak noktası Şafî'ye kadar olan dönemde sünnet kavramının kullanımını ve sünnetin hüccet olup muamelatta delil olarak kullanıldığının tespiti üzerinedir. *Hücciyetü's-Sünne* adlı çalışma da ise farklı birçok başlık altında sünnetin hüccet olduğunun tespitine gayret gösterilmiştir. Ancak eserde Şafî öncesi mezhep imamlarının sünnete olan bağlılıklarını ve şer'î delil olarak sünneti kendi metodolojilerinde ne derece kullandıklarıyla ilgili sistematik bir bilgi verilmiş değildir. Sadece kendilerinden aktarılan, sünnetin önemini ifade eden bazı rivayetlere yer verilmiştir. Bizler bu konuyu ele alırken Hanefî uleması ve İmam Mâlikî'nin sünnete olan bağlılıklarını, metodolojilerinde sünnete olan yaklaşımlarını

ve fiki meselelerde sünneti hüccet olarak kullandıklarını belli başlıklar altında örnek ve değerlendirmelerle sunmaya gayret ettik. Böylece hem sünnet kavramının kullanımı hakkında genel bir çerçeve ortaya koyarken, aynı zamanda sünnetin ilk dönemlerde şerî bir delil olarak kullanılıp kullanılmadığını örneklerle sunmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜNNET KAVRAMININ SERÜVENİ

İslam mefkûresindeki en temel kavramlardan biri olan “sünnet” teriminin tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim gösterdiğini bu başlığımız altında ele alacağız. İslâmiyet öncesi Cahiliye Arap toplumu tarafından kullanılagelen bu kelimenin, İslam’ın gelişiyle geçirdiği evreler ve nihayetinde ıstılahlaşmasıyla beraber yapılan tanımlar farklılık arz etmektedir.

1.1. CAHİLİYE ARAP TOPLUMUNDA SÜNNET KAVRAMININ KULLANIMI

İslamî kavramların temel kaynağı Kur’an’dır. Kur’an kendisine indirilen toplumun dili üzerinedir. Dolayısıyla Cahiliye Arap toplumunda kullanılan bir kelime İslam terminolojisinde kavramlaşması, onun anlam çerçevesini etkiler, fakat büsbütün değiştirmez.

“Sünnet” Arapçada (سن- یسن- سنا) fiilinden türemiş bir isimdir. Bu kavramın çeşitli türevleri gerek İslam öncesi gerek sonrası dönemlerde, yüze yakın kullanımı bulunmaktadır.¹ Sünnet lügatte bir şeyin ucunu sivirtmek, bir şeyi parlatmak, ortaya koymak, (su) dökmek, tabiat, gidişat, yöntem, öncekilerin açtıkları yol, işlek düzgün yol, güzergâh, övülen dosdoğru yol gibi farklı anlamlara gelmektedir.² Cahiliye dönemi birçok şair sünnet kelimesini “sîret, âdet, hayat tarzı, örf, gelenek, ilk defa bir şey ortaya koymak, tabiat, yol” gibi anlamlarda kullandıklarını görmekteyiz. Cahiliye dönemi şairlerinden Nusayb “سن” fiilini ilk icat eden anlamında şöyle kullanmıştır:

كاني سننت الحب اول عاشق من الناس اذ احببت من بينهم وحدي

¹ İbn Manzur Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukrim el-İfriki, *Lisânu'l- Arab*, (Thk. Abdullah Ali el-Kebir v.dğr.), Daru'l-Fikr, Beyrut ty., XIII, 220-225.

² İbn Manzur *Lisânu'l- Arab*, XIII, 223-226; Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sihâh: Tâcu'l-lüğa ve Sihâhu'l-Arabîyye*, (Thk. Ahmed Abdülgafur Attâr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984, V, 2139; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Mısır 1306, V, 242-246; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezheri, *Tehzîbu'l-Luğa* (Thk. Ahmed Abdulhalim el-Berdûni), Daru'l-Mısriyye, Mısır ty., XII, 298-306; İbn Abbâd İsmail, *el-Muhît Fi'l-Luğa* (Thk. Muhammed b. Hasan Âl Yâsin), Âlemü'l-Kutub, Beyrut 1994, VIII, 249; İbnü's-Sikkît Yakup b. İshak, *Kitâbu'l-Elfâz* (Thk. Fahrüddin Kabâve), Mektebetü Lübnan, Beyrut 1998, s.218.

“Sanki ilk âşık benim sevgiyi icat eden insanlar içinde sadece sevince ben”³

Cahiliye dönemi şairlerinden olup muhadram olan şair Hâlid bin Züheyr el-Hüzeli sünneti “davranış, yol, tavır” anlamında şöyle kullanmıştır:

فاول راض سنة من يسيرها فلا تجز عن سنة انت سرتها

“Takip ettiğin sünnetten dolayı başkasını azarlama sen, o yolda ilk hoşnut olmalı orada giden.”⁴

Mesela Lebîd b. Rabî’a (ö. 42/661) Müslüman olmadan önce inşâd ettiği bir şiirinde sünneti “adet, örf, gelenek” anlamlarında kullanarak şöyle demiştir.

ولكل قوم سنة و امامها من معشر سنت لهم ابائهم

“O atalarının kendilerine sünnetler bıraktığı bir topluluktur. Her kavmin bir sünneti ve o sünnetin bir önderi vardır.”⁵

Cahiliye dönemi şairlerinden Mütelemmis ise bir şiirinde şöyle der:

وجلو عمى ذي شبهة ان توهمالا ورث بعدي سنة يقتدي بها

“Benden sonrakilere uyulacak bir sünnet bırakayım, vehme düştüğünde şüphecinin körlüğünü gidereyim.”⁶

Mütelemmis’in şiirinde dikkate şayan bir durum söz konusudur. Şiirden anlaşıldığı üzere sünnet ifadesi bilinçli bir şekilde yapılan ve bir sonraki nesle aktarılan davranış olduğu görülmektedir. Bu kullanım İslam geldikten sonra kavramlaşan sünnet kelimesiyle benzerlik göstermektedir.

Cahiliye toplumu şairlerinden Bişr b. Ebi Hâzım sevgilinin güzelliğini anlatırken şöyle der: “burnundan (yüzünden) güzellik akıyor”.⁷

³ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-Arab*, XIII, 225. Nusayb hakkında bilgi için bkz. İbn Kuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *eş-Şi'r ve Ş-Şuara*, İhyâu'l-Ulum, Beyrut 1997, s. 256-267.

⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r*, s.440; İbn Manzur, *Lisân*, XIII, 225; Zebîdî, *Tac*, XVIII, 299; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kuran*, Dâru'l-Kutub, 1965, XVI, 280.

⁵ Lebîd b. Rebîa el-Âmirî, *Dîvân* (nşr. Ömer Faruk et-Tabba'), Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1997, s.154.

⁶ Bağdâdî Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-Arab* (Thk. Abdusselam Muhammed Hârun), Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1982, X, 56; Mütelemmis hakkında bilgi için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r*, s. 361.

⁷ İbn Sîde Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Endelûsî, *el-Muhassal* (nşr. Halil İbrahim Ceffâl), İhyau't-Turas el-Arabi, Beyrut ty., IV, 215; İbn Manzur, *Lisân*, XII, 482.

Yukarda verilen şiirlerde görüldüğü üzere sünnet kelimesi Cahiliye Arap toplumunda isim ve fiil kalıplarında kullanılmıştır. Bu kullanımlardan anlaşıldığına göre, bir fiile sünnet denilebilmesi için, onun iyi bir davranış olması gerekmediği, iyi ve kötü olsun toplum tarafından benimsenmiş ve tekrarlanmış olması yeterli görülmekteydi. Genellikle alışlagelen davranış, takip edilecek yol, örf, adet ve gelenek anlamlarında kullanılan sünnet kavramı İslam’la birlikte yepyeni bir soluk kazanmış, kök manasını da içinde korumuştur.

1.2. KUR’ÂN’DA SÜNNET KAVRAMI

Yirmi üç sene zarfında tedricen indirilen Kur’an, toplumun ihtiyaçlarına binaen evrensel kuralları ortaya koyarken, aynı zamanda bu dönem, sünnetin oluşum dönemleriydi. İslam’ın ikinci temel kaynağı olan sünnetin Kur’an’da nasıl yer aldığı önem arz etmektedir. Sünnet kelimesi Kur’an da müfred olarak farklı terkiplerle on dört yerde, cemi olarak iki yerde geçmektedir. Bunları şöyle sınıflandırabiliriz.

1.2.1. Sünnetullah

Cahiliye dönemi Arap toplumunda sünnet ve Allah kelimeleri kullanılmaktaydı. Araplar her iki kelimeye aşınaydı. Ancak sünnetullah terkihi İslamiyet sonrası bir kullanımdır.⁸ Eski Arap toplumunda sünnet dendiğinde “atalarının yolu” kastedilmektedirken, Kur’an buna Allah ve sünnet kavramlarını birleştirerek yepyeni bir serüven kazandırmış, zamanla sünnet denildiğinde artık atalarının yolu değil, Allah ve Rasûlü’nün yolu olarak İslam hukukunun olmazsa olmaz kavramlarından olmuştur. Sünnetullah Kur’an da sekiz yerde geçmektedir.⁹ Söz konusu ayetlere bakıldığında *sünnetullah* kavramı tarih boyunca Allah’ın değişmeyen ve sürekli uygulana gelen kurallar olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.2. Sünnetü’l-evvelin / Sünen ellezîne min kablikum

Öncekilerin sünneti (gidişatı), Allah’ın daha önceki milletlere uyguladığı değişmez kurallar anlamına gelen *sünnetü’l-evvelin* kavramı Kur’an’da dört yerde

---

⁸ Sünnetullah hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Özsoy, *Sünnetullah: Kur’ânî Bir İfadenin Kavramlaşması*, Fecr Yayınları, Ankara 1999, s. 58.

⁹ el-Ahzâb (33) 38, 62 (iki defa) ; el-Fâtır (35) 43 (iki defa); el-Mü’min (40) 85; el-Feth (48), 23 (iki defa).

geçmektedir.¹⁰ Bu manada Allah, inkâr edenlere uygulamış olduğu kanunlara sünnet demektir. Bu ifade bazen sünnetullah olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda her iki kavram aynı anlamda kullanılmaktadır. *Sünen ellezîne min kablikum*¹¹ ifadesi geçmiş ümmetlerin şeriatı anlamında kullanılmış olup Kur'an da geçen diğer sünnet kavramlarından farklıdır ki burada daha çok vurgulanan durum, önceki milletlere gelen dini uygulamalar ve hukuk sistemidir.

1.2.3. Sünnetuna / Sünnete men kad arselnâ

Sünnetuna (kanunumuz), sünnete men kad arselnâ (gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun) şeklindeki aynı anlamı taşıyan bu iki kelime Kur'an da yalnız bir ayette geçmektedir.¹² Ayette yer alan bu ifade sünnetullah ile yakın anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Çünkü ayetlerin bağlamına baktığımızda söz konusu farklı ifadeler ile aynı olgu anlatılmak istenmiştir.

1.2.4. Sünnet

Sünnet kelimesi izâfe yapılmadan müfred halde sadece bir ayette¹³ geçmektedir. Ayette Allah'ı yalanlayanların sonunun ne olduğunu, dâhar oldukları azaba atıf yapılmakta olduğundan, ayette geçen sünen kelimesi, daha önceki ayetlerde izafeli olarak geçen sünnet kelimeleriyle aynı manaya geldiği anlaşılmaktadır.

Yukarda anlattıklarımıza binaen şunları açıkça ifade edebiliriz ki Kur'an Rasûlüllah'ın hayat tarzı anlamına gelen *sünnet* kavramını sünnetü'n-nebi, sünnetü Rasûlillah gibi ifadeleri kullanarak atıf yapmamaktadır. Kur'an'daki sünnet kavramı yukarda da anlatıldığı üzere daha çok Allah'ın geçmiş milletlere uyguladığı âdet-i ilâhiye haline gelen dünyevi ceza anlamında, bir yerde ise önceki ümmetlerin şeriatları manasında kullanılmıştır.¹⁴ Aslında her iki mananın birleştiği nokta sünnetin terim anlamı olan âdet, gelenek, izlenilen yol, hayat tarzı gibi manalardır. Böylece Kur'an, doğrudan Rasûlüllah'ın sünnetine değinmese de dolaylı olarak böyle bir kavramın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bir yoruma göre ise eski Arap

¹⁰ el-Enfal (8) 38; el-Hicr (15) 13; el-Kehf (18) 55; el-Fatır (35) 43.

¹¹ en-Nisâ (4) 26.

¹² el-İsra (17) 77.

¹³ Âl-i İmran (3) 137.

¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, X, 525.

toplumu, atalarına ve geleneklerine son derece bağılı olduklarından, yeni gelişen dini ve dünyevi kanunları, zihinlerinin tasavvur takatinin dışında olduğundan *sünneti Muhammed* fikri gelişinceye kadar Kur'an *sünnetullah* tabiri kullanmıştır. Zira bu terkip ilk etapta Araplara *sünneti Muhammed* ifadesinden daha sıcak geliyordu.¹⁵ Hülasa Kur'an Hz. Peygamber'in sünnetini kavramsal olarak zikretmese de ilerde genişçe değineceğimiz üzere sünnetinin taşıdığı değeri ve Hz. Peygamber'in dini otoritesini kuşkuya mahal bırakmayacak şekilde pek çok ayetle ispat eder.

1.3. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE SÜNNET KAVRAMI

Hz. Peygamber, sünnet kavramını gerek fiili gerekse terim olarak defalarca kullanmıştır. Hadislere baktığımızda sünnet kelimesi Hz. Peygamber tarafından hem lügat hem ıstılah anlamlarıyla kullanıldığını görmekteyiz. Araştırmamızın daha isabetli ve ilmi sonuçlara ulaşabilmesi için, sünnet kavramının geçtiği rivayetleri zikredip değerlendirmelerde bulunacağız. Hz. Peygamber sünneti; ihdas etmek, çığır açmak, kural, hüküm, adet, gelenek, güzel haslet, yol, yöntem, dinde izlenilen nebevi yol ve bid'at mukabili gibi birçok anlamlarda kullanmıştır. Şimdi Allah Rasûlü'nün dilinden sünnet teriminin kullanıldığı manaları ve bu manaları ifade eden hadisleri zikredeceğiz.

1.3.1. Çığır Açmak, İhdas Etmek Anlamında Sünnet

Ebu Amr Cerir b. Abdillâh'ın (ö. 51/671) naklettiğine göre bir gün erken vakitlerde Rasûlüllah'ın huzurundaydık. O esnada Rasûlüllah'ın huzuruna kaplan derisine benzeyen, alaca çizgili elbise veya abalarımı delerek başlarından geçirmiş ve kılıçlarını kuşanmış, elbiselerinin yırtık olmaları sebebiyle neredeyse çıplak bir vaziyette bulunan ve büyük ihtimalle Mudar kabilesine mensup bir topluluk çıka geldi. Rasûlüllah onların bu durumunu görünce yüzünün rengi değişti. Eve girdi ve sonra çıkıp Bilâl'e ezan okumasını emretti; O da okudu. Ashâbıyla namaz kıldıktan sonra Hz. Peygamber bir hutbe îrad etti ve şöyle buyurdu.

---

¹⁵ Ahmed İmtiyaz, *Delâilü't-Tevsiki'l-Mükebbir li's-Sünneti ve'l-Hadis*, (Arapça'ya Çev. Abdulmu'ti Emin Kal'aci), Karaçi ty., s.45-46.

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbinize hürmetsizlikten sakının. Allah şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.”¹⁶ Sonra da Haşr suresindeki şu ayeti okudu:

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun! herkes yarın için ne hazırladığına baksın.¹⁷”

Ayetleri okuduktan sonra da “Herkes altınından, gümüşünden, elbisesinden, bir sâ’ bile olsa buğdayından, hurmasından sadaka versin; hatta yarım hurma bile olsa sadaka versin” buyurdu. Bunun üzerine Ensar’dan bir adam ağırlığından kaldırmakta aciz kaldığı bir torba getirince, onun ardından diğer sahabiler sadaka olarak verecekleri şeyleri getirdiler. Bundan ötürü sevinen ve tebessüm eden Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا، وَأَجْرُ مَنْ عَمَلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمَلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُوزَارِهِمْ شَيْءٌ

“Her kim İslâm’da güzel bir çığır açarsa ona bunun sevabı vardır. O çığırda yürüyenlerin sevabından da kendisine verilir. Fakat onların sevabından hiçbir şey noksanlaşmaz. Her kim de İslâm’da kötü bir çığır açarsa, o kişiye onun günahı vardır. O kötü çığırda yürüyenlerin günahından da ona pay ayrılır. Fakat onların günahından da hiçbir şey azalmaz.”¹⁸

Bir başka rivayet ise namaz kılınırken cemaate sonradan katılan Muâz b. Cebel (ö. 18/638) hakkındadır. İlk dönemlerde geç kalıp cemaate sonradan

¹⁶ Nîsâ (4) 1.

¹⁷ Haşr (59) 18.

¹⁸ Müslim, Zekât, 69; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Kitâbu’s-Sünen el-Kübrâ*, (Thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bendârî ve Seyyid Kisrevî Hasan), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1991, Zekât, 64; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1993, IV, 362, 357, 359; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî*, (Thk. Mustafa Dîb Buğâ), Dâru’l-Kelam, Dimeşk 1991, Mukaddime, 44; İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, IV, 112; Ebu’l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Evsat*, (Thk. Mahmûd et-Tahhân), Mektebetü’l-Maârif, Riyad 1985, IX, 438; Ebû Ömer Yusuf b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd lima fi’l-Muvatta mine’l-maânî ve’l-esânîd*, (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdulkebir el-Bekrî), b.y., y.y., 1967, XXIV, 328; Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Humeydi el-Kureşî, *Müsnedü’l-Humeydi*, (Thk. Hüseyin Selim Esed), Dâru’s-Sakkâ, Dimeşk 1996, II, 51; Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef fi’l-Ehâdîsi ve’l-Âsâr*, (Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Dâru’t-Tâc, Beyrut 1989, II, 350; Ebu’l-Fazl Şihâbuddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, (Thk. Muhibbuddin el-Hâtib), el-Mektebetü’s-Selefiyye, Kahire 1407, XIII, 314-315.

yetişenler, kaçırmış olduğu rekâtlar başkası tarafından işaret edilmekte ve yetişmediği rekâtlar kılındıktan sonra imama uyularak namaz tamamlanırdı. Fakat Muâz b. Cebel, namaza geç geldiği bir günde, kendisine kaçırmış olduğu rekâtları işaret edenlere iltifat etmemiş ve hemen imama uyarak imamla birlikte namaz kılmıştır. İmam selam verdikten sonra kılmadığı rekâtları kalkıp tamamlamıştır. Bu durum Rasûlüllah'a ulaşınca سن لكم معاذ فهكذا فصنعوا “Muâz size güzel bir yol ihdas etti, siz de böyle yapın”¹⁹ şeklinde buyurmuştur.

Zikredilen iki hadisi göz önünde bulundurduğumuzda ilk hadiste *senne* fiili çığır açmak manasında hem müspet hem menfî anlamda kullanılmıştır. İkinci hadiste sadece müspet anlamda kullanılmıştır. Verdiğimiz hadislerde de görüldüğü üzere *sünnet* kavramı Cahiliye dönemindeki sözlük anlamını yitirmemiş, hicret sonrası dönemde de hem olumlu hem olumsuz manada kullanılmıştır.

1.3.2. Kural, Hüküm Anlamında Sünnet

Ca'fer b. Muhammed babasından naklettiğine göre Ömer b. Hattâb (ö. 23/644) hilafeti döneminde Mecûsîleri mevzubahis ederek onlar hakkında nasıl hareket etmem gerektiğini bilmiyorum deyince, Abdurrahman b. Avf, (ö. 32/652) Rasûlüllah'ın bu konuda سنوا بهم سنة اهل الكتاب “Mecûsîlere, ehl-i kitaba uyguladığınız sünneti uygulayın” buyurduğunu ona aktarmıştır.²⁰

Abdurrahman b. Avf'dan nakledildiğine göre Allah Rasûlü, ramazan ayı, oruç ve teravihle ilgili şöyle buyurmuştur: شهر كتاب الله عليكم صيامه وسننت لكم قيامه فمن صامه “O ay öyle bir aydır ki, Allah size orucunu farz kıldı. Bende size kıyâmını (geceleri namaz kılmayı) sünnet kıldım. Her kim

¹⁹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybanî, *el-Müsned*, (nşr. Muhammed Selim İbrahim Semâre (vd)) el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1993, V, 246; Ebû Dâvûd, *Salât*, 28; Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Sen'anî, *el-Musannef*, (Thk. Habîburrahmân el-A'zamî), Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983, II, 229; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, III, 93-94.

²⁰ Mâlik, *Zekât*, 42; Ebû Yûsuf Yakup b. İbrahim el-Ensârî, *Kitâbu'l-Harâc*, Dâru'l-Ma'rif, Beyrut ty., s.130; Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî, *el-Mebsût*, (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1990, III, 91; Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty., s. 430; a.mlf., *el-Ümm*, (Thk. Ahmed Bedruddin Hassûn), Dâr Kuteybe, Dîmeşk 1996, IX, 58; Abdurrezzâk, *Musannef*, VI, 68-69; X, 325; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, II, 435; VI, 430; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (Thk. Hamdi Abdulmecîd es-Silefî), ty. XIX, 437; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, IX, 189-190; VI, 430.

orucunu tutar ve geceyi ihya ederse, annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından arınır.”²¹

Hadislerden de anlaşıldığı üzere sünnet kavramı, açık bir şekilde uyulması ve takip edilmesi gereken hüküm ve kurallar anlamında kullanılmıştır. Allah Rasûlü'nün “size sünnet kıldım” ifadesi dikkate şayan bir kullanım olup kendi sünnetinin bağlayıcılığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Zira kendi uygulamasını sünnet olarak ifade etmiş ve bunun uygulanması için emretmiştir.

1.3.3. Adet ve Gelenek Anlamında Sünnet

Enes b. Malik'ten (ö. 93/711) rivayet edildiğine göre Ensar'dan Ebû Abs b. Cebr (ö. 34/654), Rasûlüllah'ı yemeğe davet etmişti. Rasûlüllah yemeğe davet edilen sahâbilerine *اخلعوا نعلكم عند الطعام فانها سنة جميلة* “yemeğe başlamadan önce ayakkabılarınızı çıkarınız. Bu güzel bir âdettir” buyurmuştur.²²

Allah Rasûlü Ümmü Habîbe (ö. 44/664) ile izdivacında misafirlerine yemek ikram buyurmuş ve orada bulunanlara şöyle seslenmiştir:

اجلسوا فإن سنة الانبياء اذا تزوجوا ان يؤكل طعام على التزويج

“Oturunuz! Zira düğünde davetlilere yemek yedirmek peygamberlerin sünnetidir (âdetidir).”

Bir gün Hz. Peygamber Allah'ın buğz ettiği, sevmediği kişileri şöyle sayar:

أبغض الناس إلى الله ثلاثة: ملحد في الحرم، ومبتغ في الإسلام سنة الجاهلية، ومطلب دم امرئ بغير حق ليهريق دمه

“Allah insanlardan şu üç zümreyi sevmez: harem bölgesinde büyük günah işleyenleri, İslam ile şereflenmişken hâlâ Cahiliye sünnetini arzulayanları ve başkasının kanını haksız yere akıtmak isteyenleri”.²³

Zikrettiğimiz ilk iki hadiste Allah Rasûlü sevilen ve iyi görülen iki davranışı, sünnet olarak ifade ederken, üçüncü hadiste cahiliye adetlerini de sünnet terimiyle ifade etmiştir. Buradan anlaşılan sünnet kavramının bazen toplum içinde yerleşmiş

²¹ Nesâî, Siyam 40; İbni Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000, İkâme, 173; İbni Huzeyme, *Sahîh*, III, 335.

²² Hâkîm en-Nîsâbü'rî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, III, 395.

²³ Buhârî, Diyât, 9; Taberânî, *Kebîr*, X, 308; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 27.

iyi ve övülen adet ve gelenekler manasında kullanıldığı gibi bazen de eski kötü adetler anlamında da kullanılmıştır.

1.3.4. Sünnet Kelimesinin Bid'at Mukabilinde Kullanımı

Ebu Necîh el-Irbâd b. Sâriye, Rasûlüllah bize öyle bir vaazda bulundu ki, ondan ötürü kalpler titredi, gözler yaş akıttı ve bizde ey Allah'ın Rasûlü bize tavsiyede bulun dedik. Rasûlüllah da şöyle buyurdu:

(أوصيكم بتقوى الله عز وجل، والسمع والطاعة، وإن تأمر عليكم عبدٌ؛ فإنه من يعش منكم فسيري
اختلافًا كثيرًا، فعليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين، عَضُّوا عليها بالنواجذ، وإياكم ومحدثات
الأمور فإن كل بدعة ضلالة)

“Size Allah'tan sakınmanızı, idareciniz Habeşli bir köle bile olsa ona itaat etmenizi vasiyet ederim. Çünkü sizin aranızda yaşayacak olanlar pek çok ayrılıklara (ihtilaflara) şahit olacaklardır. Size düşen benim sünnetime ve hidayet üzere olan Râşid halifelerimin sünnetine uymanızdır. Bunlara sımsıkı sarılınız. Sonradan uydurulmuş (bid'at) şeylerden de sakınınız. Zira her bid'atte delâlettir.”²⁴

Başka bir hadiste Hz. Âişe (ö. 58/678) Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: (من أحدث في أمرنا هذا ما ليس فيه فهو رد) “Her kim şu işimizde (dinde) olmayan bir şeyi ihdas ederse o merduttur.”²⁵ Hadisi şerifte Hz. Peygamber (sav) bizim yaptığımız ve uyguladığımız şeylerin dışında, sonradan ortaya atılanların kabul edilemez olduğunu, var olan sünnetin dışındaki şeylerin de muhdes yani bid'at olduğunu söyleyip reddetmişlerdir.

Yukarıda verdiğimiz birinci hadiste Hz. Peygamber kendi sünnetine uyulmayı emretmiş ve kendi sünnetinin karşıtı olarak sonradan uydurulmuş şeylere de bid'at olarak nitelemiştir. Aynı zamanda buradaki sünnet ifadesi ıstılahi olarak Hz. Peygamber'in yaptığı ve belirlediği davranış tarzları anlamında kullanıldığı ve bununla Hz. Peygamber kendi uygulamalarını kastettiği aşikârdır.

²⁴ Ebû Dâvûd, Sünne, 6; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000, İlm, 16.

²⁵ Buhârî, Sulh, 5; Müslim, Akdiye, 8; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6.

Araştırmacıların çoğu rivayetin hadis kriterleri açısından sahih olduğu konusunda bir fikir birliği içerisinde olmalarıyla beraber, hadisin muhtevasına çeşitli yönlerden itiraz edenler de olmuştur.²⁶

Hadiste dikkatimizi çeken ikinci nokta ise “Râşid halifelerin sünneti” kavramıdır ki bu kavramdan ötürü hadisi sonradan uydurulmuş olarak niteleyenler de bulunmaktadır. Onları bu düşünceye sevk eden şey söz konusu kavramın geç döneme ait olduğunu söylemeleridir. Zira kullanılan bu kelimeye yüklenen anlam bunu zorunlu kıldığını, dört büyük halife dönemini, Hulefâ-i Râşidîn olarak adlandırılması ancak sonraki dönemlerde mümkün olduğunu iddia ederek hadiste geçen lafzın Hz. Peygamber’e ait olmadığını savunmaktadırlar.

Hulefâ-i Râşidîn ifadesini anlamak için rivayetin nasıl bir bağlamda dile getirilmiş olduğunun tespitini gerekli kılmaktadır. Bu anlamda rivayetin başındaki “Bu, veda eden birinin konuşmasıdır. Öyleyse bize ne buyurursun?” ifadesi oldukça önemlidir. Çünkü bir sahabiye ait bu sözlerden yapılan konuşmanın, son zamanlarında bir Peygamber’in ashabına vasiyet niteliğindeki öğütleri olduğu anlaşılmaktadır. Konuşmanın bütününe bakıldığında Hz. Peygamber’in doğrudan ashabına hitap ettiği ve kendisinden sonraki ilk dönemden bahsettiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in, “من يعيش منكم بعدي فسيرى اختلافا كثيرا” sözü, vefatından sonra yaşanacak kritik süreçte bazı ihtilafların yaşanacağını haber vermektedir. Daha sonra bu sürecin atlatılması için Hz. Peygamber, kendi sünneti ve halifelerinin sünnetine uymayı tavsiye etmiştir. Konuşmanın bağlamından ortaya çıkan anlam; dinî yaşantı ve düşünceleriyle örnek, izleyecekleri yöntemle de Hz. Peygamber’i ideal düzeyde temsil edecek yöneticilerin ashab arasından çıkacağı; bu kimselere uymanın ise nebevî sünnetinin gereği olacağı şeklinde özetlenebilir.²⁷

Diğer taraftan Hz. Peygamber’in birçok konuşmasında ashabına ister âdil ister zalim olsun bütün yöneticilere itaat etmelerini emretmiş olması kavrama başka

²⁶ Rivayetin sahih oluşunun tespitine dair bkz. Seyit Ali Güşen, *Hız. Peygamber’in ve Hulefâ-i Râşidîn’in Sünnetine Sarılmayı Emreden Hadisin Değerlendirmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 75-76. Hadisin muhtevasına çeşitli yönlerden itiraz edenler için bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yayınları, Ankara 2017, s.23; İ. Hakkı Ünal, “Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber’i (sav) Anlamak” *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 10, Hadis Sünnet Özel Sayısı, 1997, s. 47-52.

²⁷ Hüseyin Kahraman, Serkan Başaran, “Râşid Halifelerin Sünneti Kavramı ve Nebevî Sünnet ile İlişkisi” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 26, Bursa 2017, s. 22-25.

anlamlar yüklemeye ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Zira “râşid halifelerin sünneti” kavramının “bütün” iyi yöneticilere ve onların uygulamalarına hamledilmesi en başta diğer birçok hadiste vurgulanan “yöneticilere mutlak itaat” anlayışıyla bağdaşmayacaktır. Üstelik sonraki süreçlerde “râşid halife” vasfını taşıyanları ve “onların sünnetini” tayin edecek bir ölçü ve merci de bulunmamaktadır. Bu da belirsizliği artırmaktadır. Ayrıca Allah Rasûlü ömrünün sonlarına doğru yaptığı bu konuşmada ilk defa kullandığı “râşid halifelerin sünneti” gibi önemli bir kavram, geçtiği bağlamla kazandığı anlamsal vurguyu da tamamen kaybedecektir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in böylesi belirsizlikler ve çelişkiler içeren bir konuşma yapması, ashabin ise bu durumu sükût ederek karşılaması düşünülemez.²⁸

1.3.5. Sünnet’in İzlenilen Yol ve Yöntem Anlamında Kullanılması

Allah Rasûlü sünnet kelimesini bağlama göre birçok farklı anlamlarda kullanmışsa da tüm bu anlamların birleştiği, sünnet kelimesinin özü ve mananın derinliğinde her zaman nebevi yol ve yöntem olduğu görülmektedir. Bizlere ulaşan hadislerden de anlaşıldığı üzere sünnet kavramının doğrudan daha çok yol, yöntem, nebevi yol anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz. Sahabe, sonradan gelen tâbiîn ve tebe-i tabiîn kuşakları nebevi kullanıma tabi olduklarını müşahade etmekteyiz. Şimdi söz konusu hadislerden bazılarını aşağıda görelim.

Atâ b. Yesâr, Ebû Said el-Hudrî’den rivayetle Allah Rasûlü’nün şöyle buyurduğunu nakleder: “Allah’a yemin olsun ki sizler, sizden önceki ümmetlerin sünnetlerine arşın arşın ve karış karış tabi olacaksınız...”²⁹

İbn Abbas, Allah Rasûlü’nün şöyle buyurduğunu nakleder: “Allah’a en sevimsiz olan insanlar üçtür: harem bölgesinde büyük günah işleyenler, İslam ile şerefleşmişken hâlâ cahiliye sünnetini arzulayanlar ve başkasının kanını haksız yere akıtmak isteyenler.”³⁰

Enes b. Mâlik’den rivâyet edildiğine göre sahabeden üç kişilik bir grup, Hz. Peygamber’in nâfile ibadetlerini öğrenmek üzere Peygamber hanımlarının evlerine geldiler. Kendilerine Rasûlüllah’ın ibadetleri bildirilince, onlar bunu azımsadılar ve

²⁸ Hüseyin Kahraman, Serkan Başaran, a.g.m., s. 22-25.

²⁹ Buhârî, Enbiya, 50. İbni Hacer burada ki “sünen” kelimesinin fetha ile “senen” şeklinde okunması gerektiğini, zira yol anlamında olduğunu belirtir. İbni Hacer, *Fethu ’l-Bârî*, VI, 498.

³⁰ Buhârî, Diyât, 9; Taberânî, *Kebîr*, X, 308; Beyhakî, *Sünen*, VIII, 27.

Allah Rasûlü nerede biz neredeyiz? Onun geçmiş ve gelecekteki günahları bağışlanmıştır dediler. İçlerinden biri, ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumaksızın namaz kılacağım dedi. Bir diğeri ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim dedi. Üçüncü sahabi de ben sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak ve asla evlenmeyeceğim diye söz verdi. Bir müddet sonra Allah Rasûlü onların yanına geldi ve kendilerine şunları söyledi: “Şöyle şöyle diyen sizler miydiniz? Sizi uyarıyorum! Allah’a yemin ederim ki ben sizin Allah’tan en çok korkanınız ve Allah’a en saygılı olanınızım. Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”³¹

Allah Rasûlü (sav) dini yaşam tarzını zikrettikten sonra, yaptığı fiilleri sünnet olarak atfetmiş ve bu sünnetin aksine yol çizenleri de kendilerinden olmadığını sert bir dille uarmıştır. Burada göze çarpan önemli husus Allah Rasûlü’nün açık bir şekilde kendi çizdiği yola sünnet demesi ve aksinin ise delalet olduğunu ima etmesidir. Bu ifade sünnetin teşri değerini açıkça ortaya koymaktadır.

Başka bir hadiste Hz. Enes Allah Rasûlü’nün şöyle buyurduğunu nakleder: “Ey yavrucuğum, şayet kalbinde hiç kimseye karşı kötülük duymadan sabahlayıp akşamlayabiliyorsan bunu yap. (sonra Rasûlüllah şöyle devam etti.) Ey oğul işte bu benim sünnetimdir. Her kim benim sünnetimi ihya ederse beni sevmiş olur. Her kim beni severse cennette benimle birlikte olur.”³²

Ebu Said el-Hudrî’nin anlattığına göre: “İki adam sefere çıktı. Namaz vakti girdiğinde yanlarında su bulunmadığından temiz bir toprakla teyemmüm edip namaz kıldıktan sonra vaktin içinde su buldular. Bunun üzerine onlardan biri abdest ve namazını iade etti, diğeri ise iade etmedi. Sonra Hz. Peygamber’e gelip durumu arz ettiler. Hz. Peygamber iade etmeyen adama: Sünnete isabet ettin ve daha önce kılmış olduğun namaz sana yeter. Abdest alıp namazı iade eden adama ise şöyle dedi: Senin için de iki kat ecir vardır.”³³

³¹ Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 1; Nesâî, Nikâh, 4.

³² Tirmizî, İlm, 16.

³³ Ebû Dâvûd, Tahâret, 127.

Hadis, teyemmüm ile kılınan namazla ilgili daha önce belli bir sünnetin varlığını bizlere göstermektedir. Nitekim uygulamayı doğru yapan adama Allah Rasûlü kendisine sünnete isabet ettin demiştir. Netice olarak Hz. Peygamber tarafından belli yol ve yöntemler ortaya konulmuş ve Allah Rasûlü bizzat bu uygulamaları sünnet olarak ifade etmişlerdir.

Başka bir hadis ise üzerinde birçok mülâhazalar olan ve farklı tariklerden farklı lafızlarla gelen, imam Mâlik'in "beleşânî" diyerek isnadsız olarak naklettiği rivayete göre Allah Rasûlü: *تركت فيكم أمرين لن تضلوا ما مسكتم بهما كتاب الله وسنة نبيه*: "size iki şey bıraktım, onlara sarıldığınız sürece sapıtmazsınız: Allah'ın kitabı, Peygamberinin sünneti" buyurmuştur.³⁴

Görüldüğü üzere Rasûlüllah (sav) ortaya koymuş olduğu uygulamaları, nebevi yol ve yöntemleri ifade etmek için sünnet kelimesini kullanmıştır.

1.4. SAHABEDE SÜNNET KAVRAMI'NIN KULLANIMI

Sünnet kavramının tahlilini yaparken bu tarihi serüven içerisinde bize bu konuda püf noktaları verecek olan hiç şüphesiz sahabe dönemidir. Sünneti daha iyi anlayabilmek için sünnetin sahibine en yakın olan, sünneti birebir yaşayan ve uygulayan sahabilerin devrine gidip, sünnet kavramını nasıl kullandıklarına bakmalıyız. Şimdi farklı sahabelerden sünnet kavramını nasıl kullandıklarına bakalım:

Kays bin Ebî Hâzim'den nakledildiğine göre, Rasûlüllah'ın vefatından sonra halife olan Hz. Ebû Bekir, Müslümanları mescide toplamış ve onlara şöyle hitap etmiştir: "Ey insanlar! Gerçekten bu işe benim yerime benden başka birinin gelmiş olmasını isterdim. Şayet siz beni Rasûlüllah'ın sünneti ile sorumlu tutacaksınız, ben

³⁴ Mâlik, Kader, 3. İbni Uyeyne'nin, Mâlik'in "beleşânî" lafzını sahih gördüğünü zikreden Zurkânî, İbni Abdilberr'in söz konusu rivayeti senediyle tahric ettiğini söyler. Bkz. Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf ez-Zurkânî, *Şerhu'z-Zurkânî alâ Muvattai'l-İmam Malik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1978, IV, 246. Fakat hadisin senedinde hadisçilerin metruk saydıkları hatta Ebû Dâvud'un "Ruknun min erkani'l-kizb" olarak nitelediği Kesir b. Abdullah'ın bulunması dikkat çekicidir. Muhammed b. Ahmed ez-Zehabi, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, (Thk. Ali Muhammed Muavvad ve Adil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, IV, 326.

ona güç yetiremem. Çünkü Rasûlullah şeytandan korunmuş olduğu gibi, kendisine semadan vahiy gelmekteydi.”³⁵

Bu hadis ile alakalı farklı rivayetler olmakla birlikte Hz. Ebû Bekir’in daha ilk hutbesinde, hicretin onbirinci yılında “*sünnetu nebiyyikum*” veya “*sünnetu Rasûlillah*” tabirlerini kullandığını müşahede etmekteyiz. Hz. Ebû Bekir burada her ne kadar sünnet tabirini siyasi ve yönetim anlamında kullanmış olsa bile, Hz. Muhammed’in örnek bir yönetim şeklinin olduğu anlaşılmaktadır. Hiç şüphesiz Hz. Ebû Bekir sünnet tabirini siyasi bir kontekste ve çok genel bir anlam yükleyerek kullanmıştır. Hz. Peygamber, idare, yönetim ve siyaset de dâhil hayatın her alanında rehberlik etmiştir. Uyulması gereken nebevi yol, örnek davranış tarzı anlamında sünnet mefhumu, aslında Hz. Ebû Bekir’in kullandığı ifadenin içerisinde mündemiçtir. Dolayısıyla bir halifenin idare ve icraatında, uyması ve uygulaması gereken pek çok sünnetler mevcuttur.³⁶

Hz. Ebû Bekir’in sünnet kavramını kullandığı başka bir rivayet ise ninenin mirastaki payı ile ilgili meşhur hadistir. Kabîsa b. Zueyb’in naklettiği habere göre bir nine Hz. Ebû Bekir’e gelip mirastaki payını isteyince Hz. Ebû Bekir nineye şu cevabı verir: “Senin hakkında Allah’ın kitabında bir şey yoktur. Rasûlullah’ın sünnetinde de senin için bir şey verildiğini de bilmiyorum. Şimdi sen dön, ben de insanlara bunu sorayım.”³⁷ Hz. Ebû Bekir meseleyi sahabilere sorar ve Muğîre b. Şu’be Rasûlullah’ın nineye mirastan 1/6 pay verdiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir bunun ondan başka birinin işitip işitmediğini sorunca, Muhammed b. Mesleme el-Ensârî kalkar ve Hz. Muğîre’nin söylemiş olduğu hadisi tekrarlar, böylece Hz. Ebû Bekir bu hükmü uygular.

Görüldüğü üzere Hz. Ebû Bekir hükmünü bilmediği bir meselenin çözümü için öncelikle Kur’an’a başvurmuş, orada bulamayınca Rasûlullah’ın sünnetine müracaat etmiştir. Burada asıl dikkatimizi çeken durum Hz. Ebû Bekir’in ikinci kaynak olarak Hz. Peygamber’in uygulamış olduğu hükümleri esas almasıdır. Daha da önemlisi o dönemde “*Sünnetü Rasûlillah*” kavramını kullanarak bunu ifade etmesidir.

³⁵ Ahmed, *Müsned*, I, 14.

³⁶ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.44.

³⁷ Mâlik, Feraiz, 4; Tirmizî, Feraiz, 10; İbn Mâce, Feraiz, 4; Ebû Dâvûd, Feraiz, 5.

Aynı şekilde zikredilen bazı rivayetlerde sünnet tabirinin birçok defa Hz. Ömer tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

Ebû Amr b. Hafs eşi Fatıma bint Kaysı'ı üç talakla boşamış, fakat Hz. Peygamber kocasının kendisine vereceği ne bir nafaka ne de kalacak bir ev tayin etmişti.³⁸ Müslim ve Ebû Dâvûd'un naklettiklerine göre, Şa'bi bu haberi rivayet edince, el-Esved buna tepki göstererek Hz. Ömer'in şöyle söylediğini aktarmıştır:

“Biz, ezberlediğini veya unuttuğunu bilmediğimiz bir kadının sözünden dolayı Allah'ın kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terk edecek değiliz. Onun (iddeti bitinceyedek) barınak ve nafaka hakkı vardır. Zira yüce Allah: “Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Ancak apaçık bir edepsizlik yaparlarsa başka!” Buyurmuştur.”³⁹

Boşanmış kadının durumu hakkında selef ihtilaf etmiştir. Hz. Aişe'ye göre bu hüküm bazı şahsi sebeplerden dolayı sadece Fatma binti Kaysa verilen özel bir ruhsattır. Hatta Hz. Aişe onun bu hükmü rivayet etmesine karşı çıkmıştır.⁴⁰ Hadisin Hz. Ömer ile ilgili olan tarafı ise ona nispetinin sübutu ise şüpheli olup rivayetin sıhhati hususunda ciddi itirazlar bulunmaktadır. İbnu'l-Kayyime göre böyle batıl bir sözün Hz. Ömer'den sadır olması asla sahih değildir. Dârekutnî ise Hz. Ömer'in aksine sünnetin kesinlikle Fatıma binti Kays'ın lehinde olduğunu, Hz. Ömer'e göre Rasûlüllah tan sadır olmuş olan üç talakla boşanmış kadına barınak ve nafaka verileceğine dair bir sünnetin bulunmadığını,⁴¹ “*sünnetu nebiyyina*” lafzının mahfuz olmayan bir ziyade olduğunu ve güvenilir ravilerin bunu zikretmediğini söylemiştir.⁴²

Hz. Ömer'e nispet edilen rivayeti makbul addedecek olursak öyle anlaşılıyor ki Hz. Ömer sünnet kelimesini şer'i hüküm ve takip edilmesi gereken yol manasında kullanmıştır. Peygamberimizin sünnetini terk etmeyiz demekle, mevcut sınırları belli bir sistemin varoluşunu göstermektedir. Bilhassa o dönemde “*sünnetu nebiyyina*”

³⁸ Müslim, Talak, 44, 46; Ebû Dâvûd, Talak, 39, Tirmizî, Talak, 5.

³⁹ Müslim, Talak, 46; Ebû Dâvûd, Talak 40.

⁴⁰ Buhârî, Talak, 41; Müslim, Talak, 40; Ebû Dâvûd, Talak, 40.

⁴¹ İbnu'l-Kayyim Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir, *Zâdu'l-Maâd fi Hedy-i Hayri'l-İbâd*, (Thk. Şuayb el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1987, V, 539.

⁴² Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref en-Nevevi, *el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccac*, Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, Kahire ty., X, 95.

kavramının kullanıldığı ve bununla Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu şer'î bir kuralın kastedildiği Hz. Ömer'e nispet edilen rivayetten de anlaşılmaktadır.

Keza Hz. Ömer İslam hukukunun temel referansları olan Kur'an, sünnet, icma ve içtihadı zikredip *sünnet* kelimesini ıstılah anlamıyla kullandığını bize aktaran rivayette: "Hz. Ömer Kadı Şurayh'a Kur'an da hükmü belirlenmiş meselelerde Allah'ın Kitabı ile hükmetmesini, Kitapta hüküm yoksa Rasûlüllah'ın sünnetine bakmasını ve ona dayanarak hüküm vermesini istemiştir. Şayet her ikisinden de hüküm çıkaramıyorsa insanların icmâsına bakmasını; bundan da bir sonuca varamazsa, içtihad etmek ile hükmü ertelemek arasında muhayyer olduğunu söylemiştir."⁴³ Kadı Ebu Şurayh de sünnetin önemini vurgulamak için şöyle söylemiştir: "Sünnet kıyasınızdan önce gelir. Sünnete uyun bid'at çıkarmayın. Eserlere tâbi olursanız yanlış yollara sapmazsınız."⁴⁴

Halifeliği döneminde yönetimi altındaki bölgelere valileri hangi amaçla gönderdiğini gösteren bir sözünde ise Hz. Ömer: "Valileri insanlar dinlerini ve Rasûlüllah'ın sünnetini öğretsinler, fey'i taksim etsinler ve adâletli davransınlar diye gönderdiğini ifade etmiştir."⁴⁵

Hz. Ömer'in "peygamberin sünneti" tabirini gösteren başka bir rivayet ise Süeyb b. Ma'bed'in şu rivayetidir: "Ben Hıristiyan bir adam idim, sonra Müslüman oldum ve hac ile birlikte umre yapmak üzere telbiye getirdim. Benim bu ikisine birden niyet ettiğimi duyan Zeyd b. Sûhan ve Selman b. Rabiâ'nın benim hakkımda "Bu develerinden daha şaşkın!" dediklerini duyunca sanki üzerime bir dağ çöktü. Bunun üzerine ben de Hz. Ömer'e varıp durumu haber verdim. Hz. Ömer o ikisine dönerek onları kınadı, sonra bana dönerek şöyle dedi: "Sen peygamberinin sünnetine

---

⁴³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IV, 543; Dârimî, *Mukaddime* 20; Beyhakî, *Sünen*, X, 115; İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, (Thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri), Dâr İbni'l-Cevzi, Riyad 1994, II, 846; İbn Hazm el-Endelûsî, *el-Ihkâm fi Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1992, VI 203; Şâtübî Ebû İshak İbrahim b. Mûsa el-Girnâti, *el-Muvâfakât fi Usuli's-Şeria*, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, Mısır ty., IV, 306.

⁴⁴ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, (Thk. Ahmed Bedruddin Hassûn), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut h.1393, XV, 349; Ebû Yusuf, Yakup b. İbrahim, *er-Red ala Siyeri'l-Evzâi*, (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgâni) Lecnetu İhyâi'l-Maârif en-Nu'mâniyye, Haydarabad ty., s.131.

⁴⁵ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty., s. 14, 115; İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VII, 437; Ahmed, *Müsned*, I, 15; Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali et-Temîmî, *Müsned*, (Thk. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Beyrut 1989, I, 219-220.

yöneltilmişsin, Sen peygamberinin sünnetine yöneltilmişsin.”⁴⁶ Hz. Ömer söz konusu rivayette “*sen peygamberin sünnetine yöneltilmişsin*” ifadesi ile sünnet kelimesinin Hz. Peygamber’in uygulamaları anlamında kullanılmaktadır. Hac ile ilgili bu uygulamayı açık bir şekilde peygamberin sünneti olarak nitelemektedir.

Yine namazın içerisinde yapılması gereken hareketlerden biri hususunda, Hz. Ömer’den bizlere ulaşan şu rivayet, Hz. Ömer’in sünnet lafzını peygamber uygulaması anlamında kullandığı kanaatini desteklemektedir: “Rükûda diz kapaklarınızdan tutmanız size sünnet kılındı, artık diz kapaklarınızdan tutun! Bu konuda sünnet olan, diz kapaklarını tutmaktır.”⁴⁷

Hz. Ömer’in sünnet kelimesini yukarıda geçen manalar dışında tamamen sözlük anlamıyla kullandığını müşahede etmekteyiz. Nitekim Hz. Ömer “ben den sonraki halifelere sünnet olacağından korkmasaydım halife olduğum halde müezzinlik yapmayı terk etmezdim”⁴⁸ demektedir. Hz. Ömer’in burada sünnet kelimesini; örnek olma, çığır açma, adet kılma gibi anlamlarda kullandığını görmekteyiz.

Vermiş olduğumuz birkaç örnekten de anlaşıldığı üzere Hz. Ömer’in sünnet kelimesini farklı anlamlarda kullandığını göstermektedir. Bazen sünneti, Rasûlullah’tan sadır olmuş uygulamalar, bazen lügat anlamında olumsuz nitelendirmelerle kullanmıştır. Bu durum hala o dönemde sünnetin günümüzden olduğundan daha geniş bir anlam çerçevesine sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁹

Hz. Ali’nin *sünnet* tabirini birçok kez kullandığına dair pek çok rivayet bulunmaktadır. Şimdi bunlardan bazılarını zikrederim: Hz. Ali, Allah Rasûlü’nün sünnetinin üstünlüğünü dile getirecek farklı rivayetlere rastlamaktayız. Kendisine kurbanlık develere kişinin binip binemeyeceği sorulunca, develerine binmelerini, bunda bir beis olmadığını, zira Hz. Peygamber’in, kurbanlıklarına binmeyip yayan olan kimselere kurbanlıklarına binmelerini emrettiğini söyledikten sonra, “Peygamberinizin sünnetinden daha üstün bir şey aramayın” demiştir.⁵⁰

⁴⁶ Ahmed, *Müsned*, I, 25, 14, 34, 37; İbn Mâce, *Menasik*, 38; Ebû Dâvûd, *Menasik*, 24; Nesâî, *Menasik*, 49.

⁴⁷ Tirmizî, *Salat*, 192; Nesâî, *Tatbik*, 2.

⁴⁸ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, I, 486.

⁴⁹ Hz. Ömer’in *sünnet* kelimesini kullandığı başka rivayetler için bkz. Mâlik, *Hudud*, 10; Ahmed, I, 14; Tirmizî, *Talak*, 5; Dârimî, *Mukaddime* 17, 46, 49.

⁵⁰ Ahmed, I, 121.

Buhârî de geçen bir rivayete göre Hz. Ali, halife olan Hz. Osman'ın hac ile birlikte umre yapılması yasağına dair olan talimatına rağmen, temettu haccına niyet etmiş ve şöyle demiştir. “Ben bir kimsenin görüşünden dolayı Hz. Peygamber'in sünnetini terk edecek değilim”⁵¹ demiştir. Aynı ortak raviden gelen İbn Ebî Şeybe'nin rivayeti ise: “Ben senin görüşünden dolayı Rasûlüllah'ın yaptığını terk edemem”⁵² şeklindedir. Aynı tarikten gelen Ahmed b. Hanbel'in rivayeti ise şöyledir: “ben senin sözünden dolayı, Rasûlüllah'ın sözünü terk edecek değilim”⁵³ şeklindedir.

Görüldüğü üzere Hz. Ali'nin sözü rivayetlere göre farklılık arz etmektedir. İbn Ebî Şeybe'nin rivayetinde “*Rasûlüllah'ın fiili*”; Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde “*Rasûlüllah'ın sözü (kavli)*”; Buhârî'nin rivayetinde ise “*Peygamberin sünneti*” şeklinde ifade edilmiştir. Aynı ortak ravide birleşmelerine rağmen lafızların böyle farklılıklar arz etmesi, ravilerin rivayet ederken mana ile rivayet ettiklerini, tasarrufta bulunup manayı farklı kavramlarla ifade ettiklerini göstermektedir. Sonuç itibarıyla Hz. Ali, Hz. Osman'ın emrine rağmen Allah Rasûlü'nün sünnetini tercih etmiştir.

Kays b. Sa'd b. Ubade (ö.59-60) H. 36 yılında Hz. Ali'nin halifeliği döneminde Mısır valiliğine görevlendirildiğinde Mısır'da minberden Hz. Ali'nin yazmış olduğu şu mektubu halka irad etti: “Allah'ın bu ümmete ikramlarından ve özel olarak onlara verdiği faziletlerden birisi de onlara Muhammed'i (sav) göndermesidir. Doğru yolda olmaları için onlara kitabı, hikmeti, feraizi ve sünneti öğretmiştir. Sonra Müslümanlar Rasûlüllah'ın yerine iki salih emiri halife olarak seçtiler. Bunlar kitap ve sünnetle amel ettiler, güzel bir gidişat ortaya koydular, sünneti çiğnemediler, sünnetten vazgeçemediler ve bu hal üzere vefat ettiler... Biliniz ki size karşı olan sorumluluğumuz, Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünnetiyle amel etmemiz, hakkıyla sizi görüp gözetmemiz, Kur'an'ı ve sünneti hakkıyla uygulamamız olacaktır.”⁵⁴ Kays b. Sa'd, halifenin mektubunu okuduktan sonra halkı Hz. Ali'ye biat etmeye şu sözlerle çağırdığı rivayet edilmektedir: “Şu halde ey insanlar sizlerde kalkın Allah'ın

⁵¹ Buhârî, Hac, 34.

⁵² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 289.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, I, 95.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr İzzeddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezeri, *Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Kahire 1970, IV, 424.

kitabı ve Rasûlü'nün sünneti üzerine ona biat ediniz. Eğer biz, sizler için bu iki ilkenin dışına çıkarak iş yaparsak bize karşı biat sorumluluğunuz kalmayacaktır.”⁵⁵

Ahmed b. Hanbel den gelen bir rivayette ise Hz. Ali “biliniz ki ben, ne bir peygamberim ne de bana bir vahiy geliyor. Fakat ben gücüm yettiği kadar Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünneti ile amel ediyorum”⁵⁶ dediği nakledilmektedir. Bir başka rivayette Hz. Ali Haceru'l-Esved'i selamlarken “Allah'ım kitabını ve peygamberinin sünnetini tasdikleyerek” deyip selamladığı rivayet edilir.⁵⁷

Keza Hz. Ali'ye göre vitir namazının, farz namazlar gibi olmadığını, lakin Rasûlüllah'ın koymuş olduğu bir sünnet olduğunu dile getirdiği gibi,⁵⁸ bayram namazına çıkmadan önce, bir şeyler yemek ve yürüyerek gitmek de sünnet idi.⁵⁹

Tüm bu rivayetler ışığında Hz. Ali'nin sünnet kavramını birçok kez kullandığını ifade edebiliriz. Bazen Allah Rasûlü'nün yaptığı bir fiil kastedilirken bazen de ortaya koyduğu bir uygulama kastedilmiştir. Hz. Ali'nin ifadelerinden sünnetin Allah Rasûlü ile özdeşleştiğini görmekteyiz.

Ebû Hureyre'nin anlattığına göre, Uhud savaşından sonra meydana gelen Recî vakasında, Hz. Peygamber, Adel ve Ka're kabileleriyle birlikte onlara İslam'ı öğretecek on kişilik bir heyet gönderdi. Bu heyet Hedâ bölgesinde Recî' suyu yanında konakladığında Lihyân Oğulları'ndan yüz kişilik bir okçu birliği tarafından etrafları sarıldı. Müşrikler sahâbilerden yedisini şehit etmiş üçünü de esir almışlardı. Bu esirlerden birisi olan Hubayb b. Adiyy, Mekke'ye götürülüp Bedir'de öldürülen yakınlarının intikamını almak isteyen Mekkelilere satıldı. Onu satın alan Harisoğulları Bedir savaşında öldürdüğü babalarına karşılık onu Mekke'nin dışına çıkartıp öldüreceklerdi. Öldürmeden önce Hubayb onlardan izin alarak iki rekât namaz kılmış ve namazının ardından onu şehit ettiler. Ebû Hureyre bu olayı

⁵⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî, *Tarîhu't-Taberî*, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Daru'l-Maârif, Kahire ty., IV, 548.

⁵⁶ Ahmed, I, 160.

⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 441.

⁵⁸ Tirmizî, Salât, 333; Nesâî, Kıyamu'l-Leyl, 27; Ahmed, I, 86.

⁵⁹ Tirmizî, Salât, 382.

anlattıktan sonra: “İşte böylece Hubayb, idam edilen her Müslümana (ölmezden önce) iki rekât namaz kılmayı sünnet kılmış oldu”⁶⁰ demiştir.

Yukarda geçen rivayette Hz. Ebû Hureyre, Hubayb’ın Müslümanlara öldürülmeden önce bu iki rekât namazı sünnet kılmasından söz ediyorsa da bu durum, Hz. Peygamber’in herhangi bir şeyi sünnet kılması gibi değerlendirilmemelidir. Zira Rasûlüllah’ın emir, tavsiyesi veya onayı olmadıkça kim olursa olsun bir sahâbinin davranışı teşri anlamda sünnet addedilemez. Bu konuda Rasûlüllah’ın herhangi bir onayına dair bir bilgi bizlere ulaşmış değildir. Bu durumda Hubayb, bu namazı kendi içtihadı ile kılmış, ilk defa böyle bir âdeti ortaya koymuş, iyi bir adet ihdas etmiş ve güzel bir çığır açmıştır. Dolayısıyla Hz. Ebu Hureyre’nin bu sözünde sünnet, Hz. Peygamber’e özgü örnek davranış tarzı değil, ihdas etme, çığır açma anlamında lügavi olarak kullanılmış bir ifadedir.⁶¹ Onun ilk defa meydana getirdiği bu sünnet-i hasene, daha sonra gelen Müslümanlar tarafından güzel görülmüş ve Zeyd b. Harise ve Hırc b. Adıyy gibi sahabiler onun açtığı çığırdan yürümüşlerdir.⁶²

İmran b. Husayn’in (ö. 52/672) dilinden iki manidar rivayeti burada zikretmek istiyoruz. Bir gün kendisine bir şahsın şahit bulundurmaksızın hanımını boşadığı ve yine şahit olmadan hanımına tekrar döndüğü sorulunca şu cevabı vermiştir: “Onun yaptığı bu şey ne kötü! Bid’at içerisinde boşamış, sünnet dışında geri dönmüştür. Yaptığına şahit bulursun!”⁶³ Bu rivayette İmran b. Husayn karşıt iki kavram olan sünnet ve bid’at kelimelerini bir arada kullandığını görmekteyiz. Rivayetten de anlaşıldığı üzere sahâbinin sünnet kavramı ile bid’at kavramını bir birine zıt bir şekilde, birini iyi diğerini kötü olarak nitelemesi kendi içtihadıyla yapacağı bir durum olmadığı, ancak bunun Rasûlüllah’tan gelen bir uygulama veya duyumun sonunda mümkün olduğu aşikârdır. Bu durumda İmran b. Huseyn’in sünnet kelimesini ıstilahe anlamda kullandığının kanaatindeyiz.

⁶⁰ Buhârî, Cihad, 170; Meğazi, 10, 28; Ahmed, II, 295; Muhammed b. Amr b. Vâkıd, *Kitabu'l-Meğâzi*, (Thk. Marsden Jones), Alemu'l-Kutub, Beyrut 1966, I, 358; Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişam, *es-Sîyretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sakkâ (vd)), Dâru'l-Hayr, Beyrut 1999, II, 173.

⁶¹ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.63.

⁶² İbnu'l-Kayyim Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir, *Zâdu'l-Maâd fi Hedy-i Hayri'l-İbâd*, (Thk. Şuayb el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1987, III, 246.

⁶³ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, VI, 136; Beyhakî, *Sünen*, VII, 373.

Yine İmran b. Husayn etrafındakilere şöyle dediği aktarılır: “Kur’an indi ve Rasûlüllah sünnetleri belirledi. Sizler de bizlere uyun! Vallahi eğer bunu yapmazsanız sapıtırınız!”⁶⁴

İmran b. Husayn “*bizlere uyun*” demekle burada kendilerinin sünnetin şahitleri olmaları, onu birebir canlı olarak yaşamaları, sünnetin esbâb-ı vürudunu bizatihi yaşamış olmaları sebebiyledir. Kur’an ve sünnetin anlaşılması ve yaşanılması konusunda takip edilmesi gereken en sağlam ve güvenilir topluluk, Hz. Peygamberle birlikte olan biz sahabileriyiz demektir. Aksine kendilerini Kur’an ve sünnetin yanında üçüncü müstakil bir kaynak olarak değil, kendilerinden sonra gelen nesillerin, Kur’an ve sünnet ile doğru bir şekilde amel edebilmeleri için takip edilmesi gereken bir vasıta olarak öne çıkarmaktadır.

Hz. Âişe Rasûlüllah’ın (sav) eşi olması sebebiyle, sürekli kendisinin yanında olması, onun söz ve fiillerini büyük bir gayretle hıfzına alması, Hz. Âişe’yi en çok hadis rivayet edenlerin arasında yer almasını sağlamıştır. Onun hadiste ve fıkhıta derin bilgi sahibi oluşu *sünnet* tabirini birçok kez kullanmasının tabii bir sonucu olmuştur. Şimdi onun *sünnet* tabirinin kullanımına ve sünnet anlayışına örneklerle birlikte bakalım.

Safa ile Merve arasındaki sa’y hakkında sözleri şöyledir: “Müslüman olmadan önce Ensar ve Gassan, Menât diye anılan bir put adına telbiye getiriyorlardı. İslam’a girdikten sonra Safa ile Merve arasında sa’y yapmakta zorlandılar. Çünkü bu onların babalarının bir sünneti idi: Menât için ihrama giren, Safa ve Merve arasında sa’y etmezdi. Onlar Müslüman olup bunu Rasûlüllah’a sorunca Yüce Allah bu hususta “Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah’ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah’ı ziyaret eder veya umre yaparsa, o ikisi arasında sa’y etmesinde bir günah yoktur...”⁶⁵ ayetini indirdi.”⁶⁶ Hz. Âişe’nin yeğeni Urve b. Zubeyr yukarıda zikredilen ayete dayanarak “Safa ile Merve arasında sa’y etmeyen kişiye bir şey gerekmez kanaatindeyim, o ikisi arasında sa’y etmesem aldırış etmem!” dediğinde Hz. Âişe ona tepki göstererek şöyle dedi: “Ey kız kardeşimin oğlu! ne kötü söyledin!

---

⁶⁴ Ahmed, IV, 445.

⁶⁵ Bakara (2) 158.

⁶⁶ Müslim, Hac, 263.

Rasûlüllah (sav) Safa ve Merve'yi tavaf etti ve böylece sünnet oldu.”⁶⁷ Buhârî'nin rivayetinin de ise: “Rasûlüllah (sav) o ikisi arasını sa'y etmeyi sünnet kıldı ve artık kimse onları sa'y etmeyi terk edemez”⁶⁸ demektir.

Hiz. Âişe'nin anlattığına göre Rasûlüllah (sav) kuşluk namazını sürekli olarak kılmıyordu. Çünkü “Rasûlüllah, (sav) insanların *sünnet* edinmelerini istemediği bazı şeyleri terk ediyordu.”⁶⁹

Rivayetlerden de anlaşıldığı üzere Hiz. Âişe *sünnet* tabirini hem lügat anlamında hem ıstılahi anlamda kullandığını görmekteyiz. O, Hiz. Peygamber'in söz, fiil ve uygulamalarına bakarak bunlardaki maksada göre neyin sünnet olduğunu neyin olmadığını söylemektedir. Keza Hiz. Peygamber'in her davranışının sünnet sayılıp sayılmadığını, ibadet maksadıyla yapılan sünnetlerin ümmet için bağlayıcı olduğunu söylemektedir. Onun sünneti anlamada kullandığı yöntem *Rasûlüllah'ın Sünneti* kavramıyla özdeşleşmiş olduğunu görmekteyiz.

İbn Abbas sahâbiler arasında sünnet kavramını en çok kullananlardandır. Hiz. Peygamber'in duasına mazhar olmakla Allah kendisine derin bir kavrayış yetisini nasip etti. Bu durum, onu dönemin en önde gelen fakih ve müfessirlerinden kıldı, nitekim kendisi müfessirlerin piri olarak kabul edilir. O, Hiz. Peygamber'in söz ve fillerini anlamak için çokça çaba göstermiş, Kur'an ve sünnete dair birçok tahlil ve açıklamaları olmuştur.

İbn Abbas, Kur'an'daki “Sizin her birinize bir şeriat ve bir yol verdik”⁷⁰ ayetindeki şeriat (şir'a) ve yol (minhac) kavramlarını, sebil ve sünnet şeklinde anlamaktadır.⁷¹ Buradan İbn Abbas'ın sünneti takip edilmesi gereken yol ve yöntem anlamında kullandığını görmekteyiz.

İbn Abbas'ın Hiz. Ali gibi Haceru'l-Esved'i selamlarken “Allah'ım sana inanarak peygamberini ve sünnetini tasdik ederek”⁷² diye selamlamaktaydı.

---

⁶⁷ Müslim, Hac, 261.

⁶⁸ Buhârî, Hac 79; Müslim, Hac, 262.

⁶⁹ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, III, 191; Abdurrazzâk, III, 78; Ahmed, VI, 33, 86.

⁷⁰ Maide (5) 48.

⁷¹ Buhârî, İman, 1.

⁷² Abdurrazzâk, V, 34.

İbn Abbas'a göre, tavaf yaparken Kureyşlilere gösteriş için yapılan remel (heybetli yürüyüş) sünnet değildi.⁷³ Ancak bunu, Hz. Peygamber veda haccında tavafın ilk üç şaftında yapmış ve böylece sünnet olmuştur.⁷⁴ Yine bir gün Arafat'ta kardeşi Fadl'ı yemeğe davet ettiğinde, Fadl'ın oruçlu olduğunu söylemesi üzerine İbn Abbas, Fadl'a: "Orucunu boz! Çünkü Hz. Peygamber'e bir kap süt ikram edildi ve bugün de ondan içti. Nitekim insanlar sizi örnek alacaklar"⁷⁵ demişti.

İbn Abbas'ın genç sahabilerden oluşu ve geç dönem olması, onun zihnindeki sünnet kavramının, şuan ki ıstılahi anlama daha yakın olduğunu görmekteyiz. Hangi fiillerin sünnet olduğunu, hangilerinin olmadığını, değerlendirmeler yaparak, illet ve maksatlara itibar etmektedir. İlerde onun sünnet anlayışına daha geniş bir şekilde değineceğiz.

Abdullah İbn Ömer (ö. 73/693) de sünnet kavramını çokça kullanmış ve özellikle fer'i meselelerde nelerin sünnet olduğuna dair görüşünü belirtmiştir. Şimdi bunlardan bazılarını bizlere ulaşan rivayetler ışığında inceliyelim.

Bir gün kendisine yolcunun namazı sorulduğunda "siz zaten Rasûlüllah'ın sünnetine uymuyor musunuz, size bunu haber vereyim mi? Deyince onlar: Elbette sünnetlerin en hayırlısı peygamberimizin sünnetidir. Bunun üzerine İbn Ömer, Rasûlüllah Medine'den çıkıp, dönünceye kadar iki rekâttan fazla kılmadığını haber vermiştir.⁷⁶ Ona göre güven içinde de olsa, yolculukta ikişer namaz kılmak Hz. Peygamber'in sünnetidir."⁷⁷

Başka bir rivayette İbn Ömer namazda bağdaş kurarak oturmuş ve bunu gören genç oğlu da bağdaş kurarak oturunca, onu bundan nehyetmiş ve kendisinin ayakları güç yetiremediği için bağdaş kurma durumunda kaldığını belirttikten sonra "namazın sünneti sağ ayağını dikmen ve solu yatırmandır"⁷⁸ demiştir.

Yine bir gün kendisine, ihramlı iken insanlar vakfeden dönmeden önce Beytullah'ı tavaf etmeyi yasaklayan birini şikâyetle soru soran birine "Rasûlüllah hac yaptı, Beytullah'ı tavaf etti, Safa ile Merve arasını sa'y etti. Eğer doğrulardan isen

⁷³ Müslim, Hac, 237; Ebû Dâvûd, Menasik, 51; Ahmed, *Müsned*, I, 229, 233, 247, 297, 305, 373.

⁷⁴ Ebû Dâvûd, Menasik, 51; Ahmed, I, 247, 305.

⁷⁵ Ahmed, *Müsned*, I, 321, 367.

⁷⁶ Ahmed, *Müsned*, II, 124.

⁷⁷ Ahmed, *Müsned*, II, 20, 31, 57.

⁷⁸ Abdurrezzâk, II, 194; Buhârî, Ezan 145; Mâlik, Salât 50.

Allah Teâlâ'nın ve Rasûlü'nün sünneti, tâbi olunmaya, falan oğlunun sünnetinden daha layıktır”⁷⁹ cevabını vermiştir.

Bilindiği üzere babası Hz. Ömer temettu haccını yasaklamıştı. İbn Ömer bu yasaklama ile ilgili olarak da “sünnetine uymamız açısından Rasûlüllah (sav) mı daha layık, yoksa Ömer'in sünneti mi?!”⁸⁰ demiştir.

İlk sahabeler vefat ettikten sonra insanlar özellikle fetva için başvurdukları kişilerin başında İbn Ömer gelirdi. İnsanların gözleri daima onun üzerindeydi. O bunun farkında olduğu için bir gün, çok kıllı olan kollarını, boynunu ve boğazını tıraş ettirirken, kendisini izleyenlere “Ey insanlar, bu sünnet değildir. Kıllarım beni rahatsız ediyor” diyerek yaptığı fiilin kişisel bir durum olduğu ve bunun sünnet olmadığını belirtmiştir.⁸¹

İbn Ömer hüküm verme açısından Kur'an'la beraber sünneti de ikinci bir kaynak olarak kabul etmiştir. Nitekim Câbir b. Zeyd'e “Sen Basra'nın fakihlerindensin. Sen, sadece Kur'an'ın açık hükmü ile veya sabit bir sünnet ile fetva ver! Eğer bundan başka bir şey yaparsan, kendin helak olacağın gibi başkalarını da helak edersin” demiştir.⁸²

Görüldüğü üzere İbn Ömer sünneti teşri yetkisini kullanmış ve bunu dikkate alarak hüküm vermiştir. Neyin sünnet olup neyin olmadığını farkında olup sünnet teşkil etmeyen fiilini insanlara belirtmiştir. O sünnet kelimesini Allah Rasûlü'nün takip edilmesi gereken söz ve fiilleri anlamında kullanmıştır. Bu bize daha ilk dönemlerde sünnet kavramının teşri değerinin olduğunu ve günümüzdeki ıstılahi anlamda kullanıldığını göstermektedir.

Muhammed b. Ka'b'dan Rivayet edildiğine göre: “Ramazan ayında Enes b. Malik'in yanına vardım. O yolculuğa çıkmak üzereydi, bineği getirildi, yolculuk elbiselerini giydi ardından yiyecek isteyip yemeğini yedi. Ben ona bu şekilde yolculuk sünnet mi? diye sorunca, O, “sünnettir” dedi ve ardından bineğine bindi.”⁸³

---

⁷⁹ Ahmed, II, 56.

⁸⁰ Ahmed, II, 95.

⁸¹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Münî'ez-Zuhrî, *Kitâbu't-Tabakâtü'l-Kebîr*, (Thk. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine 1987, IV, 154.

⁸² Dârimî, Mukaddime, 20.

⁸³ Tirmizî, Savm, 76.

Sonuç itibariyle Sahabe nezdinde *sünnet* tabiri farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu bazen sözlük anlamında bazen de ıstılahi olarak kendini göstermiştir. Fakat dönemselsel olarak baktığımızda *sünnet* tabirinin kullanma sıklığı ve yüklendiği anlam arasında farklılık arz etmektedir. İlk dönemlerde, Hulefa’i Raşidîn ve akranlarında *sünnet* kavramı yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı üzere hem sözlük hem ıstılahi anlamda kullanılmıştır.

Hiz. Âişe, İbn Abbas ve İbn Ömer gibi daha genç ve bir sonraki dönem sahâbîlerin, *sünnet* tabirini daha çok sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Daha önemlisi *sünnet* tabirini kullandıklarında yükledikleri anlam Hiz. Peygamber’in sünnetini kastetmeleridir. Hiz. Peygamber ve büyük sahâbîler de olduğu kadar, genç sahâbîler sünnet tabirini lügavî olarak kullanmamakta, bilakis onlar bu tabiri Rasûlüllah’ın örnek davranışları anlamında ıstılahi olarak kullanmaktaydılar. Bu durum artık *sünnet* tabirinin olduğunca yaygınlaşıp iyice yerleştiğinin bir göstergesidir.

Genç sahâbîler Hiz. Peygamber’in fiillerinden hangisinin sünnet olup hangisinin olmadığını ve herhangi bir davranışın sünnete uygun olup olmadığını tartışmaları, “sünnet” veya “peygamberin sünneti” tabirinin kavramlaşma sürecini tamamladığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde “es-Sünne” denildiğinde büyük ölçüde Hiz. Peygamber’in örnek davranışı ve yapmış olduğu bir uygulaması kastedilmektedir. Ancak sahâbîler arasındaki bilgi, kültür, yaş, muhakeme gücü, Hiz. Peygamber’le beraberlik süresi, rivayet ve dirayet farkı gibi faktörler, onlardan bazılarının Hiz. Peygamber’in bir fiiline “bu sünnettir” derken, bazılarının “şu sünnet değildir” şeklindeki ifadelerin, yerine göre sübjektif kanaatler ve kişisel içtihadlar olabileceği rahatlıkla anlaşılacaktır.

1.5. TÂBÎÛNDA SÛNNET KAVRAMININ KULLANIMI

Tâbiûn ve dönemi hakkında birçok farklı görüş ileri sürülmüştür. İstılahi olarak tâbiûn kelimesini Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) bir kimseye tâbiûn denilebilmesi için herhangi bir sahâbîyle görüşmesinin yeterli olduğunu ifade ederken,⁸⁴ Hâtip el-

⁸⁴ Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdullâh en-Nîsâbûrî, *Ma’rifetu Ulûmi’l-Hadis*, (Thk. Seyyid Mu’zam Huseyn), Kahire 1938, s. 42; İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İmâduddîn, *İhtisâru Ulûmi’l-Hadis* (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Beyrut ty, s. 191.

Bağdâdî (ö. 354/1071) sahâbe ile arkadaşlık kurmasını şart koşturmuşur.⁸⁵ İbn Hıbbân (ö. 354/965) ise bir kimsenin tâbiûndan olabilmesi için, sahâbi ile görüştüğünde ondan rivayet ettiğini ezberleyebilecek yaşta olmasını şart koşturmuştur. Nitekim İbn Hıbbân, Halef b. Halife'yi (ö. 180/796) tâbiûndan değil sonraki nesil olan tebeu't-tâbiîn'den saymıştır. Çünkü Halef b. Halife çocuk yaşta iken sahâbeden Amr b. Hurays'ı görmüştür.⁸⁶

Tâbiûn devrinin hangi tarihlere denk düştüğü hakkında birçok tartışmalar mevcuttur. Teorik olarak Tâbiûn devri Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün başlamakla birlikte gerçekte bu neslin yoğun olarak yaşadığı dönem h. 65-135 yılları arasındır.⁸⁷ Nitekim tâbiûnden ilk vefat eden h. 30 da Horasan veya Azerbaycan'da şehit düşen Ebu Zeyd Ma'mer b. Zeyd'dir. En son vefat eden ise h. 180 de Halef b. Halife kabul edilmektedir.⁸⁸

Tâbiûn dönemi kendi içerisinde çeşitli tabakalara ayrılmıştır. Bu konudaki çeşitli bakış açıları farklı tasniflerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Müslim'e ait olan en sade tasnife göre; sahâbenin büyükleriyle sohbet eden ve rivayetlerinin çoğunu sahâbelerden alanlara "kibâr-ı tâbiîn", sahâbeyle beraber tabiûnden de hadis rivayet edenlere "evsât-ı tâbiîn", az sayıda sahâbe ile karşılaşmış ve rivayetlerinin çoğunu diğer tâbiûnlerden alanlara da "siğâr-ı tâbiîn" denir.⁸⁹

Bu dönemde sünnet denildiğinde ilk anlaşılan Hz. Peygamber'in uygulamaları olmakla beraber, bazen de sahâbe uygulamaları şeklindeki kullanıma da rastlanmaktadır. Fakat sünnet ifadesinin sıkça kullandığı mana Hz. Peygamber'in örnek davranışları ve uygulamaları olarak karşımıza çıkacaktır.

Sahâbede sünnet kavramının kullanımını verirken daha çok sahâbe isimleri üzerinden bu değerlendirmeyi yaptık. İlk etapta büyük sahâbeleri sonradan ise genç sahâbeleri ele almıştık. Şimdi ise sünnet kelimesini tâbiûnun kastettikleri anlamlara işaret ederek bu kelimeyi isim, fiil ve terkip olmak üzere üç kategoride inceleyeceğiz.

⁸⁵ Suyûtî, Celâlu'ddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Tedribur-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi*, (Thk. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1989, II, 206.

⁸⁶ Suyûtî, *Tedrib*, s. 206-207.

⁸⁷ Arif Ulu, "Tâbiîn", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX, 328-330.

⁸⁸ Suyûtî, *Tedrib*, II, 214.

⁸⁹ Arif Ulu, "Tâbiîn", *DİA.*, XXXIX, 328-330.

1.5.1. “Sünnet” Kelimesinin İsim Olarak Kullanımı

Bu bağlamda “sünnet” kelimesi, takip edilmesi gereken akide, bid’atın zıddı, hüküm, Hz. Peygamber’in uygulaması ve davranışı gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Sünnet’in, “Hz. Peygamber’in ve sahâbenin uygulaması” ile “takip edilmesi gereken akide” anlamları en çok kullanılan anlamlardandır. “mestler üzerine mesh, cemaatle namaza devam etme ve selefi sevmek sünnettendir”⁹⁰ gibi rivayetler bu anlamda kullanılmışlardır. Sünneti bid’atın zıddı olarak kullanan İbn Sîrin’in (ö. 110/729) şöyle dediği rivayet edilir: “Bir kimse, bir bid’at işlediğinde bir sünneti terk eder.”⁹¹ Hasan el-Basrî’nin (ö. 110/729) de “Sünnete uygun az amel, bid’ate uygun çok amelden daha hayırlıdır”⁹² dediği rivayet edilir.

Ömer b. Abdulazîz’in (ö. 101/720) sünnet kelimesini çokça kullandığı ve bunlardan sünneti bid’atın karşıtı olarak kullandığı sıkça görmekteyiz. Halife olarak îrâd ettiği ilk hutbesinde “Ey insanlar! Kur’an’dan sonra kitap, Muhammed’den sonra nebi yoktur... Dikkat edin! Ben bid’atçı değilim, sadece sünnete uyan bir kimseyim... Allah’a yemin ederim ki eğer terk olunan bir sünneti ihya yahut sonradan ortaya atılan bir bid’ati iptal etmez (kaldırmazsam), insanların işlerinde adaletli olmazsam bir deve sağımı kadar da (bir an bile) olsa yaşamak istemezdim...”⁹³ demiştir.

Nitekim yine onun “Allah her bid’atı benim elimle ortadan kaldırıp, sonra her sünneti benim elimle diriltse ve bunu da her birine karşılık bedenimin bir parçasını feda etsem, yinede bu yaptığım Allah uğrunda basit bir şey olurdu”⁹⁴ dediği nakledilmiştir.

Bu dönemde “sünni” kelimesi çok nadirde olsa sünnete uyan anlamında kullanıldığı görülmektedir. Zira Saîd b. Cübeyr’in (ö. 95/713) şöyle dediği

⁹⁰ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî, *Câmiu’l-Beyânî’l-İlm ve Fadlih*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut ty., II, 188.

⁹¹ Dârimî, Mukaddime, 23.

⁹² İbn Abdilber, *Câmi*, II, 194.

⁹³ İbnu’l-Cevzi, Ebu’l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Sîretu ve Menâkibu Ömer b. Abdilazîz*, (Thk. Naim Zerzûr), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1984, s. 69, 233; İbn Sa’d, V, 340; Dârimî, Mukaddime, 39.

⁹⁴ İbn Sa’d, *age.*, V, 340; İbnu’l-Cevzi, *age.*, s.67.

nakledilmektedir: “Benim için oğlumun fâsık, fâcir fakat sünnî biriyle arkadaşlık etmesi âbid ama bid’atçı biriyle arkadaşlık etmesinden daha iyidir.”⁹⁵ Bu durum Sünnî tabirinin hicri ikinci asrın başlarından itibaren kullanıldığını bize göstermektedir.⁹⁶

İfade ettiğimiz üzere tâbiûn sünnet kavramını en fazla Hz. Peygamber ve sahâbenin uygulaması anlamında kullanmıştır. Kavram yalın bir şekilde kullanılıp yapılan uygulamanın kime ait olduğu problemi ortaya çıksa da bu problem yapılan uygulamanın aidiyetini gösteren herhangi bir karine ile ortadan kalkmaktadır.

Abdurrazzâk’ın el-Musannef’inde İbn Cüreyc’den (ö. 150/767) şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır: “Atâ b. Ebû Rebâh’a (ö. 114/732) Cuma namazında cehri okumak sünnet midir? diye sordum. O da evet diye cevap verdi.”⁹⁷ Atâ’nın burada sünnet tabiriyle ne kastettiği başka rivayetlerden anlaşılmaktadır. Nitekim rivayetlerde Hz. Peygamber’in (sav) Cuma namazının birinci rekâtında Cuma süresini, ikinci rekâtında Münâfikun süresini okuduğunu,⁹⁸ bazı rivayetlerde ise A’la süresini ve diğer bazı süreleri okuduğu⁹⁹ yer almaktadır. Bu durum bize Hz. Peygamber’in Cuma namazında kıraatı cehri (sesli, açık) okuduğunu göstermektedir. İşte zikredilen bu karineler ile Atâ’nın sünnet tabiriyle kastettiği şey Hz. Peygamber’in uygulaması olduğunu söyleyebiliriz.

Başka bir rivayette Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) fecir vaktinden sonra namaz kılan bir kişiyi görmüş ve onu ikaz etmiştir. Kötü bir şey yapmadığını düşünen adam hayretle “Allah kıldığım namazdan dolayı mı bana azap edecek?” diye sordu. Bunun üzerine Saîd “hayır, ama sana sünnete muhalefet ettiğinden dolayı azap eder” demiştir.¹⁰⁰ Saîd b. Müseyyeb burada sünnet kavramını Hz. Peygamber’in uygulaması anlamında kullanmıştır. Nitekim kendisi Hz. Peygamber’den şöyle

⁹⁵ İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed, *el-İbâne ala Usûli’s-Sünne ve’d-Diyâne*, (Thk. Henri Laouts), Institut Française De Damas, Damas 1958, s.21.

⁹⁶ M. Hayri Kırbasoğlu, “Sünnî Deyiminin Ortaya Çıkışı”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 6, Ankara 1988, s. 26-27.

⁹⁷ Abdurrezzâk, III, 179.

⁹⁸ Müslim, Cuma, 61; Ebû Dâvud, Salât, 234, 236.

⁹⁹ Müslim, Cuma, 62; Ebû Dâvud, Salât, 234, 236, 242; Nesâî, Cuma 39.

¹⁰⁰ Abdurrezzâk, III, 52.

nakilde bulunmaktadır: “Ezandan sonra sabah namazının iki rekâtından başka namaz yoktur.”¹⁰¹

Cafer b. Burkan, nazardan dolayı yapılan gusül uygulamasına “o sadece bir cefa (zahmet çekme) durumudur” şeklindeki sözüne karşılık İbn Şihâb ez-Zührî, (ö. 124/742) “bilakis o sünnettir!” cevabı olmuştur. Aynı rivayette, gusül emrinin bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiği aktarılmaktadır.¹⁰² Bu durum Zühri’nin kullandığı “sünnet” ifadesinin Hz. Peygamber’in uygulaması anlamında olduğu açıkça ortaya koymaktadır.

Tâbiûn sünnet kelimesini çok nadirde olsa, yukarda zikredilen anlamın dışına çıkarak başka birinin uygulaması anlamında da kullanmıştır. Nitekim Ömer b. Abdulazîz vali Adiy b. Ertât’a bir mektubunda şöyle demiştir: “Senin, Haccâc’ın sünnetini takip ettiğin bana ulaştı. Onun sünnetini takip etme...”¹⁰³ Burada Ömer b. Abdulazîz, valisine Haccâc tarafından konulan uygulamaları terk etmesini söylemiş ve bu uygulamaları sünnet tabiriyle ifade etmiştir.

İsim olarak bir başka kullanım ise sünnetin hüküm anlamında kullanılmasıdır. Bu hükümden kastedilen ise genellikle Hz. Peygamber ve sahabenin hükümleridir. Şimdi bu kullanımlardan bazılarını görelim.

İbn Şihâb ez-Zührî, evli olup ve esir düşen bir kişinin durumu ile ilgili olarak şöyle demiştir: “Eğer o kişinin yeri biliniyorsa hanımı evlenemez, malı varislere taksim edilemez. Kendisinden herhangi bir haber alınamazsa kayıp kimseyle ilgili uygulanan sünnet (hüküm) buna da uygulanır.”¹⁰⁴

ez-Zühri ve Katâde b. Diâme (ö. 117/735), kölenin hürü, hürün köleyi öldürmesi durumunda kısasta uygulanacak hüküm hakkında: “Kısasta kölenin sünneti (hükümü) hürün sünneti (hükümü) gibidir”¹⁰⁵ ifadesini kullanmışlardır.

İmam Şâfiî (ö. 204/820) er-Risâle adlı eserinde Ömer b. Abdulazîz’in sünnet kavramını hüküm anlamında kullandığı bir rivayeti şöyle aktarmaktadır. Kendisini itham edemeyeceğim bir kimse tarafından, bize İbn Ebî Zi’b (ö. 159/776) vasıtasıyla

¹⁰¹ Abdurrezzâk, III, 53.

¹⁰² Abdurrezzâk, XI, 14-15.

¹⁰³ İbnu’l-Cevzî, *Sîre*, s.108.

¹⁰⁴ Buhârî, Talak 22.

¹⁰⁵ Abdurrezzâk, X, 3-4.

Mahled b. Hufâf'ın şöyle dediğini haber verdi: “Bir köle satın aldım ve onu çalıştırdım. Daha sonra onun bir ayıbını fark ettim. Bunun üzerine davacı olmak için Ömer b. Abdulazîz'in huzuruna vardım. O, köleyi sahibine vermem, kölenin kazancını da köleye iade etmem gerektiğini söyleyip davayı karara bağlamıştı. Ben de Urve b. Zübeyr'e (ö. 94/713) gidip bu durumu anlattım. Urve, Hz. Aişe'den nakille Hz. Peygamber'in bu gibi durumlarda “gelir sorumluluğa bağlıdır” esasına göre karar verdiğini söyledi. Ömer b. Abdulazîz bu rivayeti duyduğunda, verdiği bu kararın Hz. Peygamber'in vermiş olduğu bir karara aykırı olduğunun farkına vardı. Bunun üzerine Ömer b. Abdulazîz: “Ne çabuk karar vermişim! Allah biliyor ki benim istediğim şey sadece hakkın yerine gelmesiydi. Şimdi bana bu konuda Hz. Peygamber'in sünneti ulaştı. Ömer'in kararını reddediyor ve Allah Rasûlü'nün sünnetini (hükmünü) uyguluyorum” diyerek önceki kararından vazgeçti.”¹⁰⁶

Ömer b. Abdulazîz kendisine ulaşan bir rivayeti esas alarak kendi görüşünden vazgeçip Allah Rasûlü'nün sünnetini uyguluyorum demesi sünnet kavramının Ömer b. Abdulazîz tarafından ıstılahi anlamda kullanıldığını görmekteyiz.

Yukarıda verdiğimiz misallerden de anlaşıldığı üzere sünnet kavramı hem müfred olarak hem izafeli olarak kullanılmıştır. Mutlak olarak kullanılan sünnet ifadesi, bu dönemde daha çok Hz. Peygamber'in uygulamaları kastedildiğini rivayetlerden de müşahede ettik. Çok nadir de olsa bunun dışında başkaca anlamlar yüklenerekde kullanılmıştır.

1.5.2. “Sünnet” Kelimesinin Fiil Olarak Kullanımı

Tâbiûn döneminde sünnet kavramına yüklenen anlam tasvir edilirken çoğunlukla “sünnet” kavramının kökü olan senne (سن) fiili kullanılmıştır. Şimdi bu kullanımdan bazılarını görelim.

Saîd b. Müseyyeb, Hz. Peygamber'in uygulamasında vitir namazının Ramazan ve Kurban Bayramı namazları gibi sünnet olduğunu ifade ederken şöyle demiştir:

سن رسول الله عليه وسلم الوتر كما سن الفطر والضحى

¹⁰⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, 448-449; Ebu Dâvud, *el-Buyû'* 71; Tirmizî, *el-Buyû'* 53; Nesâî, *el-Buyû'* 15; İbn Mâce, *et-Ticaret* 43; Ahmed b. Hanbel, VI, 49,208.

“Rasûlüllah (sav) Kurban ve Ramazanı (bayram namazlarını) sünnet kıldığı gibi, Vitri de sünnet olarak uyguladı.”¹⁰⁷

ez-Zühri ise atların zekatıyla ilgili olarak şu ifadeyi kullanmıştır: لم اعلم أن النبي صلى عليه وسلم سن صدقة الخيل “Hz. Peygamber’in atların zekatı ile ilgili bir sünnet koyduğunu bilmiyorum.”¹⁰⁸ Zikrettiğimiz her iki rivayette sünnet kavramı “sünnet olarak belirledi” “sünnet olarak koydu” anlamlarında kullanıldığını müşahede etmekteyiz.

Bir başka kullanım ise kural koyma, belli bir sınır getirme anlamındaki kullanımdır. Nitekim Katâde, talâk konusunda cahiliye döneminde yapılan uygulamaları zikrettikten sonra, Allah Teâlâ’nın Kur’an da bu uygulamayı değiştiren ayetini (سن) fiilini kullanarak سن الله الطلاق : الطلاق مرتان فامسك بمعروف أو تسريح باحسان (سن) fiilini kullanarak سن الله الطلاق : الطلاق مرتان فامسك بمعروف أو تسريح باحسان şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁹

Bir diğer kullanım ise İbn Cüreyc’in hocası Atâ’nın ezân okuyanın abdestli olup olmamasıyla alakalı rivayetidir. Bu rivayette Atâ, ezânın namazdan olduğunu ve bundan ötürü sadece abdestli okunması gerektiğini ifade ederken bunu sünnet olarak uygulanmış ve belirlenmiş bir sünnet anlamında “سنة مسنونة” kavramıyla ifade etmiştir.¹¹⁰

1.5.3. “Sünnet” Kelimesinin Terkip Olarak Kullanımı

Tâbiûn döneminde sünnet kavramı, bazen başka bir kelimeyle terkip halinde kullanıldığını görmekteyiz. Mesela, “sünnetu’n-nebi”, “sünnetu’s-sahâbe”, “ehlu’s-sünne” gibi izâfet terkipleri bu kullanımlardan bazılarıdır. Bazen de fiil cümlesiyle beraber “medat es-sünne”, “cerat es-sünne” şeklinde kullanılmaktadır. Şimdi saydığımız bu kalıpları örneklerle birlikte görelim.

a. Peygamber’in Sünneti (سنة النبي)

Rasûlüllah’ın sünneti, Nebî’nin sünneti, tabirleri Tâbiûn tarafından sıkça kullanılan terkiplerdir. Bu terkip Kur’an da mevcut olmamakla birlikte, İslam’ın ilk

¹⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, II, 91.

¹⁰⁸ Abdurrezzâk, IV, 35-36.

¹⁰⁹ Abdurrezzâk, VI, 338.

¹¹⁰ Abdurrezzâk, I, 465.

dönemlerinden itibaren kullanılmıştır. Zira sahâbenin ve hatta Hz. Peygamber'in bu tabiri kullandığına dair bizlere ulaşan en sahih rivayetleri yukarda serdetmiştik.

Hasan-ı Basrî, Haccâc b. Yûsuf'a yazmış olduğu bir mektubunda “بِسنة رسول الله” “Peygamber'in sünnetiyle” tabirini, ulaştığı dönem ve öncesinde yaşayanları kastederek şöyle demiştir. “Biz Allah'ın emrini yerine getiren ve Peygamber'in sünnetiyle amel eden selefe ulaştık.”¹¹¹

Meymun b. Mihrân Peygamber'in sünneti tabirini, bir soru veya bir problem ile karşılaşan sahâbenin buna karşı tutum ve tavrını anlatırken kullanmış ve bunu şöyle ifade etmiştir: “Sağlığında Peygamber'e götürmek, vefatından sonra da Peygamber'in sünnetine götürmek”¹¹² idi.

Ömer b. Abdulazîz de bu tabiri çokça kullanmıştır. Valilerine emir ve tavsiyelerde bulunmak için yazdığı mektuplarında “واتباع سنة رسوله” “Rasûlü'nün sünnetine ittibâ” tabirini kullanmıştır.¹¹³

Sâlim b. Abdullah b. Ömer bir toplulukta, (ö. 106/725) babası İbn Ömer'in Haccâc'a “Eğer sünnete göre hareket etmek istiyorsan Arafat'ta öğle ile ikinci namazlarını cem ederek kıl” dediğini hatırlattığında, o toplulukta bulunan İbn Şihâb ez-Zührî, Sâlim'e hitaben “Rasûlüllah bunu böyle mi yapardı?” diye sordu. Sâlim de buna binaen babası ve diğer sahâbîleri kastederek “Onlar Hz. Rasûlüllah'ın sünnetinin dışında başka bir şeyi mi kast ederler?”¹¹⁴ dedi.

İbrahim et-Teymî (ö. 92/710), cenaze defnedilirken nelerin söylenmesi gerektiğini ifade etmek için “Sünneti Rasûlüllah” ifadesini kullanarak şöyle demiştir:¹¹⁵

إذا وضعت الميت في القبر فقل بسم الله والى الله وعلى سنة رسول الله ﷺ

İbrahim en-Nehaî (ö. 96/715) ise Haceru'l-Esved'i selamlarken “Allah'ın kitabı ve Sünnetu Nebî” tabirini şu şekilde kullanmıştır:¹¹⁶

¹¹¹ Ahmed Zeki Safvet, *Cemheratu Resâili'l-Arab fî Usûri'l-Arabiyyeti'z-Zâhire*, el-Mektebu'l-İlmiyye, Beyrut ty., II, 233.

¹¹² İbn Abdilber, *Câmi*, II, 187.

¹¹³ Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 6; İbnu'l-Cevzi, *Sîre*, s.48.

¹¹⁴ Buhârî, *Hac*, 89; Suyûtî, *Tedrib*, I, 53.

¹¹⁵ İbn Ebî Şeybe, III, 19.

¹¹⁶ Abdurrezzâk, V, 33.

Mücâhid b. Cebr, (ö. 103/721) Kays b. Sâib'in kölesi olup Abdullah b. Abbas tan tefsir derslerini almış. İbn Abbas'ın vefatından sonra Mekke tefsir ekolünün önemli bir öncüsü olarak İbn Abbas'ın yerine tefsir derslerini üstlenmişti.¹¹⁷ Kendisi Nisa süresinin 59'uncu ayetinde geçen "Allah'a ve âhîret gününe gerçekten inanıyorsanız, herhangi bir konuda anlaşmazlığa düştüğünüzde, onu Allah'a ve Rasûlüne götürün" kısmını tefsir ederken " ihtilaf ettiğiniz şey hususunu Allah'ın kitabına ve Nebî'sinin sünnetine başvurarak çözünüz" demiştir.¹¹⁸

b. Sahâbenin Sünneti (سنة أصحاب محمد)

Tâbiûn "sahâbenin sünneti" ifadesini çok nadir de olsa kullandığını görmekteyiz. Rivayetleri incelediğimizde Tâbiûn'un bu ifadeden kastettiği mananın Sahâbe uygulamaları olduğunu müşahede etmekteyiz.

Mesela Alkame (ö. 62/682), fecr doğmadan önce ezan îrad eden müezzinle ilgili olarak bu kimsenin Hz. Muhammed'in (sav) ashâbının sünnetine muhalefet ettiğini şöyle ifade etmiştir:¹¹⁹ فقد خالف سنة أصحاب محمد ﷺ

Bir başka örnek ise Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ö. 94/712) Basra da Hasan Basrî'ye tavsiyelerde bulunurken şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Bir fetva verirken bildiğin bir Kur'an ayeti veya sâlihlerin ve halifelerin ortaya koydukları sünneti mâziye ile fetva ver."¹²⁰ Ebû Seleme burada "sâlihler" ifadesiyle muhtemelen sahabileri kastetmiştir.

c. Ehlu's-Sünne (أهل السنة)

Sâhibu sünne ve ehlu's-sünne kavramları tâbiûn tarafından kullanılan terkiplerdir. Ehlu's-sünne kavramını ilk kullananların Ömer b. Abdulazîz, Muhammed b. Sîrîn ve Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749) olduğu belirtilmektedir. Onların "ehlu's-sünne" kavramını kullanmaları, bu kavramın iddia edilen aksine

¹¹⁷ Muhammed Fatih Kesler, "Mücâhid b. Ceber", *DİA.*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 442-443

¹¹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1980, I, 187.

¹¹⁹ İbn Ebî Şeybe, I, 194.

¹²⁰ Dârimî, Mukaddime, 20; İbn Hazm, *el-İhkâm*, VI, 54.

hicri ikinci asrın başlarından itibaren kullanıldığının delili ve tespitini ortaya koymaktadır.¹²¹

Ömer b. Abdulazîz Kaderiyyenin reddi üzerine yazdığı bir risalesinde şu ifadeler yer vermiştir: “Biliyorsunuz ki Ehlu’s-sünne şöyle demiştir: Sünnete sarılmak kurtuluştur.”¹²²

Farklı kaynaklarda yer alan bazı farklı varyantlarla beraber İbn Sîrîn’in isnad ile alakalı şöyle dediği nakledilmektedir: “ Ne zaman ki fitne ortaya çıktı, râvîlerin kimler olduğu sorulmaya başlandı. Râvîler ehl-i sünnet olursa hadisleri alınıyor, ehl-i bid’at olursa hadisleri alınmıyordu.”¹²³

Ehlu’s-sünne kavramını ilk kullananlar arasında İbni Sîrîn’in talebesi Eyyüb es-Sahtiyânî’yi de görmekteyiz. Onun şöyle dediği aktarılır: “Ehl-i Sünnetten birinin ölüm haberi bana geldiği zaman, sanki bir uzvumu kaybetmiş gibi olurum.”¹²⁴

d. Madat es-Sünne (مضت السنة)

Tâbiîn’in sıkça kullandığı bir diğer kavram ise “madat es-sünne” kavramıdır. İslam Hukuku literatürüne ise *sünnet-i mâziye* olarak girmiştir. Kavram bazen tek başına kullanılırken bazen de (من رسول الله) ifadesiyle takyid edilerek kullanılmıştır. Tek başına mutlak olarak kullanıldığında aidiyet problemi ortaya çıkabilmektedir. Bu tür problemler ancak bazı karineler ve başka rivayetler ile çözüme kavuşa bilmektedir. İkinci kullanımda ise yani takyid edilerek kullanıldığında herhangi bir aidiyet problemi söz konusu olmadığından var olan bir muğlaklıktan da söz edilemez.

Ömer b. Abdulazîz hadislerin tedvîni için valilerine yazdığı talimatta *sünnet-i mâziye*’nin tedvin edilip kendisine gönderilmesini istemiştir.¹²⁵

¹²¹ Ehlu’s-sünne tabirinin ilk kullanılmaya başlandığı tarih hakkında bkz. M. Hayri Kırbaoğlu, “Ehlu’s-Sünne’ Kavramın Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar” *İslami Araştırmalar*, Cilt. 1, Sayı. 1, Ankara 1986, s.79.

¹²² Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ*, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut ty, V. 346; Cemalettin Erdemci “Ömer b. Abdulazîz, er-Risâle fi’r-Reddi Ale’l-Kaderiyye”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 2, Siirt 2016, s. 191.

¹²³ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu’l-İlel ve Ma’rifeti’r-Ricâl*, (Thk. Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu), el-Mektebetu’l-İslamiyye, İstanbul 1987, II, 79; Müslim, Mukaddime 15; Tirmizî, İlel, V, 740; İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman er-Râzî, *Kitâbu’l-Cerh ve’t-Ta’dil*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1952, II, 28; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi İlmi’r-Rivâye*, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 122.

¹²⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, III, 9; ayrıca bkz. Kırbaoğlu, “Ehlu’s-Sünne”, s. 72.

İmam Zühri'den nakille Saîd b. Müseyyeb şöyle demiştir:

مضت السنة في القسامة أن يحلف خمسين رجلا خمسين يمينا

“Kasâme hakkında câri olan sünnet, elli adamın elli yemin etmesidir.”¹²⁶ Saîd b. Müseyyeb burada “madat es-sünne” kavramını takyid etmeden mutlak olarak kullanmıştır. Bu durumda bu kavram ile hangi dönemdeki hangi sünneti kastettiği problemi ortaya çıkmaktadır. Bu problemin çözümü ise, bu konuda Hz. Peygamber'e dayanan bazı rivayetlerin aynı veya farklı eserlerde yer almasıyla var olan aidiyet sorununu ortadan kaldırmaktadır.¹²⁷ Böylece Saîd b. Müseyyeb *madat es-sünne* tabiriyle Hz. Peygamber'in sünnetini kastettiği anlaşılmaktadır.

İbn Şihâb ez-Zühri, مضت السنة من رسول الله ifadesini kullanarak kadınların had davalarında şahitliklerinin kabulü konusunda şöyle demiştir: “Sünnet, Rasûlullah'tan ve sonraki iki halifesinden had davalarında kadınların şahitliklerinin caiz olmadığı yönünde gelmiştir.”¹²⁸ Burada “medet es-sünne” tabirinden sonra gelen “min Rasûlillah” ifadesi herhangi bir kapalılığın oluşmasını engellemektedir.

İfadenin bir benzerini Saîd b. Müseyyeb kullanmıştır. O, Hz. Peygamber'in sünnetinde hırsızlık cezasının uygulanabilmesi için çalınan şeyin en az on dirhem olması gerektiğini مضت السنة من رسول الله ifadesini kullanarak söylemiştir.¹²⁹

e. Cerat es-Sünne (جرت السنة)

“Cerat es-sünne” tabirinin kullanımı ve kendisinden kast edildiği anlam, “madat es-sünne” tabiriyle aynıdır. Cerat es-sünne tabiri, Madat es-sünne tabirine kıyasla daha az kullanılmış olup bu her iki kavramın ravilerine baktığımızda genellikle Medineli tâbiûn âlimlerince kullanıldığını müşahede etmekteyiz.

Mesela, İbn Cüreyc'in aktardığına göre mülâa'nede bulunun birinin çocuğunun vâris olmasıyla ilgi olarak ez-Zühri;

جرت السنة في ابن الملاعة انه يرثها وترث أمه منه ما فرض الله لها

¹²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 254.

¹²⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, VIII, 122.

¹²⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, VIII, 121.

¹²⁸ İbn Ebî Şeybe, V, 533.

¹²⁹ İbn Ebî Şeybe, V, 476.

“Var olagelen uygulama, mülâanede bulunan kadının çocuğunun annesine, annesinin de çocuğa Allah’ın takdir ettiği ölçüde mirasçı olması yönündedir” demiştir.¹³⁰

Ömer b. Abdulazîz ise bid’atçılarının bid’atlarından uzak durmayı ve Hz. Peygamber’in sünnetine uymanın gerekliliğinden söz ederken “ما جرت به سنته” ifadesini kullanmıştır.¹³¹

Bazen de bu ifade sadece Hz. Peygamber’in dönemini kapsayan bir uygulamayı ifade etmek için kullanılmıştır. Nitekim İbn Cüreyc’den nakille Ya’kub b. Utbe ve Sâlih b. Muhammed kâfirlerden muâhed (anlaşmalı) olanların diyetleri müslümanın diyetiyle aynı olduğunu ifade ederken bu terkibi şöyle kullanmışlardır;

جرت بذلك السنة في عهد رسول الله ﷺ

“Sünnet, Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde bu şekilde gerçekleşti.”¹³²

1.6. SÜNNET VE HADİS KELİMELERİNİN TERİM ANLAMLARI

Sünnet ve hadis kelimelerinin terim olarak ifade ettikleri anlamlar ufak farklılıklar arz etse bile hadisçilerin yanında -özellikle son dönem muhaddislerince-birbirlerinin yerine kullanılan iki kelime olduğu kabul edilmektedir.¹³³ İslam literatüründe hadis ve sünnet denilince bir sözün, bir fiilin, bir takrîrin veya bir sıfatın Allah Rasûlüne izafesi anlaşılmaktadır.¹³⁴

Sünnet ve hadis kavramları kullanıldıkları alanlara bağlı olarak İslam âlimlerinin ıstılahında farklı manalarda kullanılmışlardır. Bu kavramlar ilmi branşların kendi sahasında edindiği amaç, icra ettikleri fonksiyona göre tarif edilmiştir.¹³⁵ Bunları usulcülerin, fıkıhçıların, kelimcülerin ve hadisçilerin tarifi olmak üzere dört ana grupta almak mümkündür.

¹³⁰ Abdurrezzâk, VII, 125.

¹³¹ Ebu Dâvud, Sünnet, 7.

¹³² Abdurrezzâk, X, 97-98.

¹³³ Subhî es-Sâlih, *Ulûmu’l- Hadis ve Mustalahuhû: Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, (Trc. M. Yaşar Kandemir), 3.bsk. İFAV Yayınları, Ankara 1981, s.6-7.

¹³⁴ Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri*, s.1.

¹³⁵ Cemal Ağırman, *Hadisçilerin Sünnet/Hadis Tarifinde Yer Alan “Vasıf” Kavramı Üzerine Bir Yorum*, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 2, Sivas 1998, s. 101.

1.6.1. Usulcülere Göre Sünnet

Sünnet, şer'î deliller olan Kitap, Sünnet, icma, kıyas... kategorisinde ikinci sırada olup hükme delil olma bakımından kitaptan sonra gelir.¹³⁶ Sünnet ıstılahi anlamda fıkıh usulcülerince şöyle tarif edilmiştir: “Kur'an'dan ayrı olarak -şer'i delil olmaya elverişli olması açısından- Hz. Peygamberden sadır olan söz, fiil ve takrirlerdir.”¹³⁷

Bazı son dönem Hanefî uleması sahabenin söz ve fiillerini sünnete dâhil etmişlerse de mutekaddimûn olan Hanefilerin tamamı ve muteahhirûnun çoğu sünneti Allah Rasûlü'nden sadır olanlara hasrederler. Bunun sebebi usulcülerin sünneti sadece teşrî kaynağı olarak ele almalarıdır.¹³⁸ Nitekim teşrî de, Hz. Peygamber'den sadır olan söz, fiil ve takrirleri kapsar.

Keza usulcülere göre sünnet, ister Kur'an'da zikredilsin, ister Hz. Peygamber'den rivayet edilsin, isterse de sahâbenin içtihad ettiği konularda olsun, şer'î bir delilin işaret ettiği şeyler için kullanılan ve bid'atın zıddı olandır.¹³⁹

1.6.2. Fıkıhçılara Göre Sünnet

Fıkıh eserlerinde yer alan sünnet kavramı ile usûlü fıkıh eserlerinde yer alan sünnet kavramları anlamsal açıdan birbirinden farklılık arz eder.

Fakihlerin ıstılahında sünnet, Hz. Peygamberden (sav) sadır olduğu kesin olan, farz ve gerekliliğe delalet etmeyen şeylerdir.¹⁴⁰ Ahkâm-ı hamseyi sayarken farz, vacip, sünnet... sıralamasında sünneti dinde yapılması zorunlu olamayan fakat teşvik ve tercih edilmesi gereken davranış ve fiil olarak tanımlamaktadırlar.¹⁴¹ Dolayısıyla fıkıhçılara göre sünnet kavramı farz ve vacip olmaksızın Rasûli Ekrem'den sadır olan her şeyi ifade eder. Fakihler sünneti bazen bid'ata karşılık olarak da kullanmışlardır.

¹³⁶ Abdülganî Abdülhâlık, *Hücciyetü's-Sünne*, y.y., Herndon 1993, s.68.

¹³⁷ el-Âmidî, Seyfuddîn Ebî'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkam*, (Thk. İbrahim el-Acûz), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty., I, 145; Muhammed b. Ali eş-Şevkanî, *İrşadü'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hakki min İlmi'l-Usûl*, (Thk. Şaban Muhammed b. İsmail), y.y., Kahire 1992, I, 156; Abdülvehhâb el-Hallâf, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, Muessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Dimeşk 2016, s.32; Nureddin İtr, *Menhecu'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*, y.y., Dimeşk 1981, s.28.

¹³⁸ Abdülhâlık, *Hücciyetü's-Sünne*, s.56-57, 69.

¹³⁹ Şâtibî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvâfakat fî Usûli's-Şeri'a*, (Thk. ve nşr. Abdullah Dıraz), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty., IV, 6.

¹⁴⁰ Şevkanî, *İrşadü'l-Fuhûl*, s.31.

¹⁴¹ Abdülhâlık, *Hücciyetü's-Sünne*, s.51.

Onların, “sünnete göre talak böyledir, bid’ata göre talak şöyledir” sözü buna örnektir.¹⁴²

Fukaha kendi gaye ve maksatlarına binaen sünneti daha çok hükümle tarif eder. Söz gelimi Şumünnî yukarıdaki hüküm sıralamasını dikkate alarak sünneti, “Hz. Peygamber’in (sav) sözü veya fiili ile sabit olup vacip ve müstehap olamayan şeydir” diye tarif etmiştir.¹⁴³ Tanım, hüküm sıralamasına göre yapılmış olduğundan müstehap istisna edilmiştir. Aslında sünnet genel manada müstehabı da kapsar. Nitekim bazı fakihler sünneti “farz veya vacip olmaksızın tatavvu olarak Hz. Peygamber’in devamlı olarak yaptığı sabit olan fiillerdir”¹⁴⁴ şeklinde tanımlamışlardır. Sünnetin bir başka tanımı “yapılması kesin olarak emredilmeyen, isteyerek yapılan matlup fiil”¹⁴⁵ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımda ise mübah, sünnetin kapsamı dışında kalmış olmaktadır. Zira mubahta talep yoktur. Fakihler, sünnet kavramına, mensup oldukları mezheplere ve benimsedikleri kriterlere göre farklı manalar yüklemiş olmakla beraber, bizzat hangi amaçla kullanıldığı ve ne tür bir işlev yerine getirdiği gerçeği de kavramın yansıttığı manaya doğrudan etkili olmuştur. Zira şer’î hükümlere delil olması açısından ifade ettiği anlam ile bizzat kaynağına bakarak ifade ettiği anlam farklı olmaktadır. Örneğin şer’î örfte sünnet, Rasûli Ekrem den nafîle olarak nakledilen ibadetlere ıtlak olurken, bazen da metlup ve mu’ciz olmaksızın söz, fiil ve takrirlerini kapsayacak şekilde Rasûlüllah’tan sadır olan şer’î delillere ıtlak olunur.¹⁴⁶ Sünnet fakihlere göre “faili övülen, terk edeni cezalandırılmayan fiil” olarak da tanımlanmıştır.¹⁴⁷

Şevkânî (ö.1250/1834) sünneti tanımlarken onun lügat ve hadisçilerin yanında genel anlamda vacibe ve diğerlerine; fakihlerin yanında ise vacip olmayana ıtlak olunmuştur.¹⁴⁸ Şatıbî (ö.790/1388) ise farklı bir perspektiften yaklaşarak bir fiil,

---

¹⁴² Es-Sibâî, *es-Sünne*, s.71.

¹⁴³ İbni Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürrül-Muhtar*, (Trc. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 1982, I, 131.

¹⁴⁴ Sıddîk Abdü'l-Âzîm Ebü'l-Hasen, *Dirâsât fi's-Sünneti'n-Nebeviyyeti's-Şerêfe*, y.y., Kahire 1988, s. 25.

¹⁴⁵ Bu tanım Celâlüddin el-Mahallinin tanımıdır. Bkz. Abdülhâlık, *Hücciyetü's-Sünne*, s.51.

¹⁴⁶ Cemal Ağırman, *Hadisçilerin Sünnet/Hadis Tarifinde Yer Alan “Vasıf” Kavramı Üzerine Bir Yorum*, s. 104.

¹⁴⁷ Abdülhâlık, *Hücciyetü's-Sünne*, s.52.

¹⁴⁸ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâdü'l-Fuhûl ila Tahkîki'l-Hakki min İlmi'l-Usûl*, (Thk. Şaban Muhammed b. İsmail) Dâru'l-Fikir, Kâhire 1992, I, 155.

cüzleri açısından değerlendirildiğinde mendup iken, kül itibariyle değerlendirildiğinde vâcip olabileceğini belirtmiştir.¹⁴⁹

Serahsî'nin (ö.483/1090) ifadelerine göre, Hanefilerde sünnet, “Rasûlüllah'ın ve ondan sonra gelen sahâbenin takip ettikleri yoldur. Şafî ise sünnetten sadece Hz. Peygamber'in sünnetini ve yolunu kasteder.”¹⁵⁰

1.6.3. Kelamcılara Göre Sünnet

Kelamcılar genel anlamda sünneti bid'atın mukabili olarak tanımlarlar.¹⁵¹ Onlar sünneti “Hz. Peygamber ve ashabının itikad ve amelde takip ettiği yol” olarak tanımlamış, bid'atı da bunun karşıtı olarak kullanmışlardır. Başka bir ifade ile sünnet ümmetin hâkim din anlayışını, bid'at ve delalet ise bu yoldan sapmayı ifade eder.”¹⁵²

Sünnete yüklenen bu mana zaman içerisinde itikâdî bir anlam kazanmıştır. Nitekim bir kimse Rasûlüllah'ın (sav) yolunu takip eder ve onun ortaya koyduğu fiillere uygun hareket ederse “falan kişi sünnet üzeredir” denilir. Bir kimse Rasûlüllah'ın (sav) gösterdiği yolun aksine bir yol çizer ve onun davranışlarına uygun hareket etmediği zaman “falan kişi bid'at üzeredir” denilir.¹⁵³ Mesela fıkıhçılardan şu ifadeleri örnek verilebilir: “bir adam, karısını hayızlı değil iken boşaması durumunda bu sünnet olan bir boşamadır, hayız halinde iken boşaması durumunda da bu bid'at olan bir boşamadır” derler.¹⁵⁴

1.6.4. Hadisçilere Göre Sünnet

Muhaddislerin ıstılahında sünnet, Hz. Peygamber'in (sav) risaletinden önce veya sonra, kendisinden rivayet edilen söz, fiil, taktır, yaratılış, ahlak ve yaşam tarzına ait özelliklerdir.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, I, 132-133.

¹⁵⁰ Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, Ofset Yayınları, İstanbul 1990, I, 113-114.

¹⁵¹ Şâtıbî, *Muvâfakat*, IV, 4; Accâc, Muhammed el-Hatip, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Y.y., Beyrut 1993, s.18; Abdülhâlık, *Hücciyetü's-Sünne*, s.68.

¹⁵² İlyas Çelebi, “Sünnet”, *DİA.*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, 153-154.

¹⁵³ Accâc, Muhammed el-Hatip, *el-Muhtasaru'l-Vecîz fî Ulûmi'l-Hadis*, Y.y., Beyrut 1991, s.19; Şâtıbî, *Muvâfakat*, IV, 4.

¹⁵⁴ Accâc, *el-Muhtasar*, s.19.

¹⁵⁵ Cezâîrî, Tahir b. Salih ed-Dîmeşkî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli Ehli'l-Eser*, (Thk. Abdülfettah Ebû Ğudde), Y.y., Beyrut 1995, s.37; Kâsımî, Muhammed Celâlüddîn ed-Dîmeşkî, *Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadis*, (Thk. Muhammed Behçet el-Baytar- Muhammed Reşid Rıza), Y.y. Beyrût 1987, s.64.

Bazı muhaddisler genel bir ifade kullanarak sünneti, “Hz. Peygamber’e izafe edilen şey” olarak tanımlamışlardır.¹⁵⁶ Kabul gören en yaygın tanım ise “Şer’i bir hüküm ifade etsin ya da etmesin, Hz. Peygamber’in bütün sözleri, fiilleri, takrirleri veya vasıf olarak Hz. Peygamber’e izafe edilen her şey onun sünnetini oluşturur.”¹⁵⁷ Yapılan bu tanım aslında, “sünnet Hz. Peygambere (s.a.v) izafe edilen şeydir” anlamındaki tarifi bir nevi açılımı mahiyetindedir.

Yapılan tariflere göre sünnetin kapsamına sahâbe ve tâbiûna izafe edilen söz fiil ve takrirler hariç tutulmuştur. Kirmânî ve Tîbî sahabeye izafe edilen mevkuf hadis ile tâbiûna izafe edilen maktu hadisi bu kapsama dâhil edilmemesi görüşündedirler.¹⁵⁸ Ancak muhaddislerden bazılarına göre sünnet sadece Hz. Peygamber’e izafe edilen şey iken, çoğu muhaddislere göre ise buna sahabe ve tâbiûna izafe edilenler de eklenmiştir.¹⁵⁹ Bu meyanda sünnetin/hadisın tercih edilen en geniş tarifi; “söz, fiil, takrir, yaratılış veya ahlakla ilgi vasıf olarak Hz. Peygamber’e veya (sahâbe ve tâbiûna) izafe edilen her şey”¹⁶⁰ olarak yapılandır.

1.7. MODERN SÜNNET TANIMLARI

Yukarıda geçen geleneksel sünnet tariflerine yüklenen anlamlar, kullanıldıkları alanlara bağlı olarak değişiklik arz ettiklerini müşahede ettik. Modern dönemde insanlar Hz. Peygamber’in izinden gitmek, kişilik ve hayat tarzlarını ona göre düzenlemek, gelişen ve değişen hayat tarzlarına sünneti adapte etmek için yapılan araştırma ve çalışmalar neticesinde farklı sünnet tanımları ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir diğer neden sünnete sarılma adı altında yapılan yanlış uygulama ve

---

¹⁵⁶ İbnu’s-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, *Mukaddimetü İbni’s-Salâh*, (Thk. Aişe Abdurrahman), Y.y., Kahire 1990, s. 193; Suyutî, *Tedrib*, I, 42.

¹⁵⁷ Kâsımî, *Kavaîd*, s.61; Cezairî, *Tevcih*, I, 254; es-Sibâî, *es-Sünne*, s. 69.

¹⁵⁸ Abdülhâlık, *Hücciyetü’s-Sünne*, s. 56-57. Mevkuf hadisin hükmü konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefilerden Râzî, Serahsi ve müteahhirin alimler; birer görüşlerinde de İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’e göre mevkuf hadis hüccettir. Bazı Hanefiler ve İmam Şâfi’ye göre mevkuf hadis sünnet değildir. Çünkü sahâbenin kendi içtihadı sonucu ya da Hz. Peygamberden değil de başka birinden duymuş olma ihtimali vardır. Nureddin İtr, *Menhecu’n-Nakd fi Ulûmi’l-Hadîs*, Y.y., Dimeşk 1981, s. 328.

¹⁵⁹ Kâsımî, *Kavaîd*, s. 62; İtr, *Menhec*, s. 28.

¹⁶⁰ İtr, *Menhec*, s. 27; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2014, s. 25.

örnekler, Müslüman düşünür ve ilim adamlarını yeni sünnet tanımları bulmaya yöneltmiştir.¹⁶¹

Zikrettiğimiz geleneksel sünnet tarifleri dışında, modern dönemde yapılan bazı sünnet tanımları şunlardır:

Goldziher'e göre "hadis Peygamber'den nakledilen şifâhî söz, sünnet ilk Müslüman cemaatte, yaygın olan kullanımıyla şifâhî bir hadis bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, dini veya hukuki fiil anlamındadır."¹⁶²

Shacht'a göre sünnet, "ilk Müslüman cemaatin uygulaması, yaşayan geleneğidir."¹⁶³

Fazlurrahman'a göre sünnet "normatif (kuralsal) örnek bir davranıştır."¹⁶⁴ Yine ona göre sünnet "herhangi bir dönemde yetkili bir kişi tarafından ihdas edilebilir."¹⁶⁵ "Yaşayan sünnet, Nebevi sünnetin gelişen yorumu ve formülasyonudur."¹⁶⁶

Mevdûdî'ye göre sünnet, "vahyin tatbikatıdır. Vahiy ile tatbikatının arasını ayırmak mümkün değildir. Nebevi örneklik zamanla sınırlı değildir."¹⁶⁷

Abdülfettah Ebû Gudde'ye göre sünnet, "dinde tabi olunan meşru fiildir."¹⁶⁸ Bu tanıma binaen hangi dönemde olursa olsun 'dini olan' her şey sünnettir. İtikat, ibadet, muamelat, ahlâk, âdâb ve diğerlerine şâmindir.¹⁶⁹

Süleyman en-Nedvi'ye göre "Rasûlüllah'ın söz, amel ve fiillerini lafzen rivayet etmeye hadis; hadisle ya da Kur'an'la yapılan mütevâtir amel ise sünnet denir."¹⁷⁰

¹⁶¹ Şemsettin Kırış, "Yeni Sünnet Tanımları Bağlamında Sünnet-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bazı Mülâhazalar" *Hadis Tetkikler Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 2, 2017, s. 15.

¹⁶² Yavuz Köktaş, "Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, Cilt.7, Sayı.12, 2002, s. 97.

¹⁶³ Yavuz Köktaş, "Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine", s. 103.

¹⁶⁴ İsmail Hakkı Ünal, "Fazlu'r-Rahman'ın Sünnet Anlayışı ve 'Yaşayan Sünnet' Kavramı Üzerine", *İslami Araştırmalar*, Cilt. 4, Sayı. 4, 1990, s. 285.

¹⁶⁵ İsmail Hakkı Ünal, "Fazlu'r-Rahman'ın Sünnet Anlayışı", s. 289.

¹⁶⁶ İsmail Hakkı Ünal, "Fazlu'r-Rahman'ın Sünnet Anlayışı", s. 293.

¹⁶⁷ İbrahim Hatiboğlu, "Çağdaş Hadis Tartışmaları Bağlamında Mevdûdî'nin Dinamik Sünnet Yorumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 1, 2003, s. 37-38.

¹⁶⁸ Abdülfettah Ebû Gudde, "Hadislerde Geçen Sünnet Kelimesinin Anlamı", (Çev. Yavuz Köktaş), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 1, 2002, s. 135.

¹⁶⁹ Abdülfettah Ebû Gudde, "Hadislerde Geçen Sünnet Kelimesinin Anlamı", s. 136.

¹⁷⁰ Süleyman en-Nedvi, *Tahkîku ma'na's-Sünne*, (Çev. Abdulvehhab Dihlevi), Y.y. Kahire 1399, s. 22.

Musa Carullah'a göre sünnet, "Hz. Peygamber'in kendine gelen vahyi ve risâleti tebliğ etmek amacıyla yaptığı ve yapmaya çalıştığı her şeydir."¹⁷¹

Mücteba Uğur'a göre sünnet, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) inanç, ibadet ve dini hükümler gibi İslam esaslarıyla ilgili olsun veya olmasın Kur'an-ı Kerim dışında söylediği sözleri, yaptığı işleri, uygulamaları, hareket ve davranışları, koyduğu kurallar ve prensiplerdir."¹⁷²

Yusuf Kardavi'ye göre sünnet, "Kur'ân'ın yaşanmış tefsiri, İslam'ın da pratik ve örnek bir tatbikatıdır."¹⁷³

M. Yaşar Kandemir'e göre sünnet, "Hz. Peygamber'in örnek davranışlarıdır."¹⁷⁴

M. Hayri Kırbasoğlu'na göre sünnet, "Hz. Peygamber'in kendi döneminde İslam Toplumunu, akide, ibadet, tebliğ, eğitim, ahlâk, hukuk, siyaset, ekonomi gibi çeşitli alanlarda; kısacası bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında, yönlendirip yönetmede, Kur'an başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütünüünün oluşturduğu bir "zihniyet" ya da "dünya görüşü" dür."¹⁷⁵

Mehmet Erdoğan'a göre sünnet, "vahyin onayını almış davranışlar bütünüdür. Kur'an'ın açılımıdır."¹⁷⁶

Yavuz Köktaş'a göre sünnet, "Kur'an'ın yorumu ve beyanıdır; pratiğe sokulmuş, somutlaşmış, ete kemiğe bürünmüş halidir."¹⁷⁷

Ahmet Keleş'e göre sünnet, "ardından bizim de aklımızı kullanmamıza imkan veren Rasûlullah'ın içtihadlarıdır. Bu içtihadlar Kur'an'a rağmen değil, Kur'an'dan hareketle ve ondan istinbat iledir."¹⁷⁸

---

¹⁷¹ Musa Carullah Bigiyev, *Kitâbu's-Sünne*, (Çev. Mehmet Görmez), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998, s. 6.

¹⁷² Mücteba Uğur, *Asr-ı Saadette Sosyal Hayat, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul 1994, I, 177.

¹⁷³ Yüsf Kardavi, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul), Nida Yayınları, İstanbul 1991, s. 21.

¹⁷⁴ M. Yaşar Kandemir, *Gönlümüzün Sultanı Habîbullah*, Altınoluk Yayınları, İstanbul 2013, s. 465.

¹⁷⁵ M. Hayri Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, s. 85.

¹⁷⁶ Mehmet Erdoğan, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s. 266.

¹⁷⁷ Yavuz Köktaş, *Günümüz Hadis Problemleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s. 166.

¹⁷⁸ Ahmet Keleş, *Sünnet, Yeni Bir Usul Denemesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2015, s. 171.

Mustafa Ertürk'e göre sünnet, "Hz. Peygamber'in sünnetinden başka sahabe, tabiûn, tebeu't-tabiûn ve daha sonraki Müslümanların ferden ve gurup olarak ilk defa başlattığı, kısmen ve başkaları tarafından talep edilen hayatın her sahası ile ilgili; dini, sosyal, idari, askeri, siyasi, iktisadi ve hukuki kararları, uygulamaları, yöntemleri ve anlayışları temsil eden ve dini anlamda bağlayıcılığı da ifade etmeyen her türlü olumlu ve güzel faaliyetin adıdır."¹⁷⁹

Modern sünnet tanımlarında batılı araştırmacıların tanımlamaları tarihte hadis ile sünnetin mevsuk yerini tespit ile ilgili iken; Müslüman âlimlerinin hareket noktası daha farklıdır. Onlar sünneti tanımlamak isterken daha çok sahih sünnete nasıl ittiba edilebilirliğini, modernleşmeyle beraber dini yaşantılarında güncelleme ihtiyacını hissetmeleri ve yanlış uygulamalardan uzak olmak için yeni sünnet tanımlarını geliştirmişlerdir.

1.8. "SÜNNET" VE "PEYGAMBER'İN SÜNNETİ" KAVRAMLARININ GEÇ DÖNEME AİT OLDUĞU İDDİASI VE ELEŞTİRİSİ

Müsteşrikler "sünnet" ve "Peygamber'in sünneti" tabirlerinin Hz. Peygamber ve onun ashabı döneminde kullanılmadığını, sonraki dönemlerde ortaya atıldığını iddia etmişlerdir. Yukarda belli başlıklar altında "sünnet" kavramının tarihi serüvenini vermiş, "Peygamber'in sünneti" tabirinin sahabe ve tabiûn tarafından kullanımını da sunmuştuk. Şimdi ise bu başlığımız altında "sünnet" ve "peygamber'in sünneti" kavramlarıyla ilgili ortaya atılan iddiaların önemli bir kısmını verip, bu iddialara verilebilecek muhtemel cevapları sunacağız.

1.8.1. "Sünnet" ve "Peygamber'in Sünneti" Kavramlarının Geç Döneme Ait Olduğu İddiası

Bazı müsteşrikler söz konusu kavramların ilk dönemlerde kullanılmadığını, sonradan uydurulmuş olduğunu iddia etmişlerdir.

---

¹⁷⁹ Mustafa Ertürk, *Sünnetin Güncelleştirilmesine Doğru*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005, s. 26.

Sünnet ve Peygamber'in sünneti kavramlarının sonraki dönemlerde oluştuğunu iddia eden ve sünnet tabiriyle özel olarak ilgilenen kişi müsteşrik Joseph Schacht'tır. Schacht'ın bu husustaki iddialarını şöyle özetleyebiliriz:

Schacht'a göre "sünnet" kavramı İmam Şafî'den önce Hz. Peygamber'in sünneti anlamında kullanılmadığıdır. O bu dönemde sünnet kavramının örf/toplumun uygulamaları (living tradition) anlamında kullanılmakta olduğunu iddia etmiştir. Ona göre sünneti "Peygamberin örnek davranışı" olarak ilk tanımlayan kişi Şafî'dir. Nitekim Peygamber'in sünnetini hadislerle özdeşleştiren o dur. Şafî'den önceki fakihlere göre sünnet'in mutlak olarak Peygamberle ilgili olması şart değildi. Çünkü ilk sünnet anlayışı, "yaşayan, devam ede gelen gelenek" veya "üzerinde ittifak edilen amel" şeklinde olup Peygamber'in yaşamıyla hiç alakası yoktu.¹⁸⁰

J. Schacht "peygamberin sünneti tabiri hakkında" ismiyle kaleme aldığı ve Türkçeye tercüme edildiği makalesinde, iddialarını desteklemek için Harici reisi Abdullah b. İbâd tarafından 76/695 senesinde Emevî halifesi Abdülmelik'e gönderilen mektuptan hareketle şunları tespit etmektedir: "Söz konusu yıllarda "Peygamberin sünneti" tabiri Kur'an'la aynı seviyede, müstakil düstur olarak henüz yerleşmiş değildi. Bu tabir henüz Kur'an'da bildirilmiş ahkâmın ötesine geçmemekteydi. Dolayısıyla Peygamber'in sünnetine uymak, bizzat Peygamber'in yaptığı gibi Allah'ın kitabına uymaktan ibaretti. Mektuptan da anlaşıldığına göre Kur'an'ın yanında başka bir düstur varsa, bu, Peygamber'in sünneti değil, Ebû Bekir ve Ömer'in sünnetidir. Zira mektubu yazan Abdullah b. İbâd Peygamber'in sünnetine atıfta bulunmaktan ziyade, daima atıfta bulunduğu Ebû Bekir ve Ömer'in sünnetidir. Peygamber'in fiiline asla bir atıf yoktur."¹⁸¹ Sünnet asıl itibariyle hukuki bir ifadeden çok siyasi bir anlamda kullanılmaktaydı. Halifelerin siyasi ve idari uygulamalarını göstermekteydi.¹⁸² Aynı şekilde Schacht, ilk kaynaklardan olan İbn Hişâm'ın Sîre'sinde sadece bir yerde "Peygamber'in sünneti" ifadesinin bulunduğunu, onunda farklı bir kontekste kullanıldığını iddia etmiştir.¹⁸³

¹⁸⁰ Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1967, s. 2-3, 21, 58.

¹⁸¹ Joseph Schacht, "Peygamber'in Sünneti Tabiri Hakkında" (Çev. M. Said Hatiboğlu), *AÜİFD*, Cilt. 18, Ankara 1970, s. 81-84.

¹⁸² Joseph Schacht, *İslam Hukukuna Giriş*, (Çev. Mehmet Dağ- Abdulkadir Şener), AÜİFY, Ankara 1986, s. 28-29.

¹⁸³ Schacht, *The Origins*, s. 349.

Aynı anlayışı benimseyen Gautier Herald Juynboll ise İslam dininin ve hukukunun gelişimi fukaha ve ulemanın elinde gerçekleştiğini, insanların genel olarak bunlara danışması neticesinde İslam hukukunun gelişmesinde Peygamber'in sünnetinin etkin olmadığını iddia etmektedir.¹⁸⁴ O, sünnet ile ilgili görüşlerine delil olarak Hz. Ömer'in son demlerinde yanındakilere karşılaştıkları problemleri çözmek için onları Kur'an'a, Ensara, Muhacire, çöl halkına ve son olarak ehli zimmete başvurmalarını tavsiye ettiğine dair bilgi nakleder. Juynboll'a göre Hz. Ömer Kur'an ile beraber kendilerine başvuracaklar arasında Hz. Peygamber'in sünnetini zikretmemesi, o dönemde "Peygamber'in sünneti" kavramının olmadığını göstermektedir.¹⁸⁵

Öte yandan Fazlurrahman'a göre müsteşriklerin "Nebevi sünnet/Peygamber'in sünneti" kavramını reddetmelerinin sebepleri şunlardır.

- a. Müsteşriklere göre sünnet, muhteva olarak İslam öncesi Arapların örf ve adetlerinin bir devamı niteliğindedir.
- b. Sünnet muhtevasının büyük bir kısmı İslam hukukçularının özgür düşünce hareketinin bir sonucu ve bu muhteva içinde Yahudi kaynaklarından, Bizans ve İran idari tatbikatlarından yeni unsurları barındırmasıydı.
- c. Hicri II. Yüzyılın sonlarından itibaren büyük bir hadis hareketinin başlamasıyla, önceki dönemin bütün sünneti "Peygamber'in sünneti" kavramı adı altında Hz. Peygamber'e sözlü olarak atfedilmişti.

Fazlurrahman bu açıklamaları, "Peygamber'in sünneti" tabiri açısından yanlış bulmakta ve "Hz. Peygamber'in sünneti İslam'ın başlangıcından beri geçerli ve işlerliği olan bir anlayıştı ve sonuna kadar da öylece devam etti"¹⁸⁶ demektedir.

1.8.2. "Sünnet" ve "Peygamber'in Sünneti" Kavramlarıyla İlgili İddiaların Eleştirisi

Daha öncede değindiğimiz ilk iddia, onların sünnete *tradition* (gelenek) demeleriydi. Bu kavram kendi tarihi gerçekleri içerisinde önemli bir kavram olup

---

¹⁸⁴ Gautier Herald Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (Çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 55.

¹⁸⁵ Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, s. 47, 52-53.

¹⁸⁶ Fazlurrahman, *Tarih Boyunca İslam Metodoloji Sorunu*, (Çev. Salih Akdemir), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1995, s. 17-18.

kilisenin din hakkındaki açıklama ve kararlarını ifade etmektedir. *Tradition* (gelenek) kavramı Hz. İsa'dan sonra ondan bağımsız ve onunla hiçbir alakası olmayan, daha sonraki dönemlerde kilise tarafından üretilen dini bilgiler kastedilmektedir. Onlar kendi kültürlerinde var olan bu kavramı hadis ve sünnet için kullanmış Hz. Peygamber'in bunlarla ilgisinin olmadığını iddia etmişlerdir.¹⁸⁷

Onların bu iddiaları asılsızdır. Şüphe yok ki sünnet kavramının İslam'dan öncede var olduğunu cahiliye dönemi Arap şiirlerinde görmüştük. Önde gelen müsteşriklerden Ignaz Goldziher de bu konuda sünnet kavramının İslam'dan önce var olduğunu ve bununla Arapların gelenekleri, atalarının örf ve adetleri kastedildiğini söyler. Devamında İslam'ın gelişiyile sünnet mefhumunun muhtevası değiştiğini fakat asıl manasını koruduğunu, nasıl ki müşrik Araplar atalarının sünnetine bağlı idiyse, Müslümanlarda yeni sünnete en yüksek itibarı gösterip uyacaklardı.¹⁸⁸ Evet, sünnet kavramı İslam'dan önce kullanılmış olsa da İslamiyet'in gelişiyile yeni bir anlam kazanmış ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını ihtiva eden bir kavram olmuştur. Bu kavramın sonradan ortaya atıldığı ise bir yanılgıdır. Nitekim yukarda da değindiğimiz üzere, bu kavram Hz. Peygamber dahil onun ashabı tarafından kullanıldığına dair birçok rivayet bulunmaktadır.

Sünnet'in kapsamı hiç şüphesiz İslam'ın omurgası niteliğinde olup ibadattan muamelata kadar tüm alanlarda kendini göstermektedir. Şayet onların iddia ettikleri gibi sünnet sonradan ortaya atılmış olsaydı, yani Müslümanlar Arap yarım adasından ayrıldıktan sonra ortaya atılmış olsaydı, şimdi dünyanın birçok bölgesinde olan Müslümanların ortak bir inanç sistemlerinden asla söz edilemezdi.

Müslümanlar daha hicri birinci yüzyılda dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmışlardır. Şayet Müslümanlar Arap yarım adasından ayrılmadan önce gelişmiş

---

¹⁸⁷ Fatma Kızıl, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c.VII, sy.2, 2009, s. 48-49.

¹⁸⁸ Aslında onun bu söylemleri bu kadar masum nitelikte değildir. O Sünnet kavramının İslam'dan önce kullanıldığını söylese de bununla kast ettiği şey İslami sünnetin Arap anlayışının yeniden gözden geçirilmiş şekli olduğudur. Buna göre sünnet ilk İslam cemaatinin yaşayan tatbikatı şeklinde olduğudur. Böylece o sünnet kelimesini Hz. Peygamberle değil ilk dönem Müslüman toplumuyla ilişkilendirmektedir. Çünkü ona göre sünnet, ilk Müslüman cemaatin uygulamaları, hadis ise bu sünnet ve uygulamaların Hz. Peygambere nispet edilen sözlü ve tarihi belgelerdir. Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, London 1971, II, 24-28. Goldziher'in sünnet tabiri hakkındaki görüşü için bkz. Yavuz Köktaş, "Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı. 12, 2002, s.95-160.

ve kemale ermiş bir ortak sisteme sahip olmasalardı inanç, ibadet ve muamelat gibi konularda birçok zıt görüş ve uygulamalar olurdu. Onların dediği gibi sünnet, fakihler tarafından oluşturulmuş olsaydı. Kur'an'da yer almayan tüm konularda farklı düşünce ve uygulamalar olacaktı. Mesela namazın beş vakit oluşu, rekât sayıları, zevaid sünnetler, zekâtın düştüğü mallar ve miktarları, haccın menasikleri ve daha saymakla bitiremeyeceğimiz konularda asla bir birlik olamazdı. Eğer sünnet zamanla gelişen bir olgu olmuş olsaydı o zaman kesinlikle Afrika'nın güneyindeki bir Müslüman ile Çin'in kuzeyindeki bir Müslüman'ın ibadetleri aynı olmaması gerekirdi. Tüm bunlara rağmen nasıl oluyor da İslam hukukunda bu denli bir birliktelik olabiliyor. Burada bir farklılık olarak mezhepler akla gelebilir. Kuşkusuz hicri birinci yüzyıldan sonra oluşan mezhepler Kur'an ve mevcut olan Sünnet'in farklı biçimde kavramanın sonucudur. Kendilerine ulaşan kaynağın herkes tarafından aynı şekilde anlaşılması imkânsız bir durumdur. Bunun yanı sıra mezhepsel farklılıklar dinin muhkematında değil dinin furuatında gerçekleşmiştir.

Schacht'ın Abdullah b. İbad tarafından Abdülmelik'e gönderilen mektup hakkındaki düşünceleri ise bir tutarsızlık içerisinde olduğu aşikârdır. İlk olarak mektupta yer alan "peygamber'in sünneti" tabiri hakkında sıhhatinin aşikâr olduğunu belirtir.¹⁸⁹ Ancak sonraki sayfalarda oldukça ilginç bir şekilde, mektupta yer alan "sünnetu nebi" tabirinin sonradan eklendiğini iddia etmektedir.¹⁹⁰ Hem sonradan eklenmiş olduğu söyleyip hem de bu tabir hakkında yorum yaparak, tabirin o dönemde siyasi bir konjonktür de kullanıldığını ispat etmeye çalışmak dikkate şayan bir çelişkidir. Kaldı ki sadece bir mektuba dayanarak söz konusu dönemde "peygamber'in sünneti" kavramının siyasi anlamda kullanıldığını, Hz. Peygamberle alakasının olmadığını söylemek ne kadar doğrudur. Schacht, İbn Hişâm'ın Sîre'sinde sadece bir yerde "peygamber'in sünneti" tabirine rastladığını, onunda farklı bir kontekste kullanıldığını iddia eder.¹⁹¹ Oysa söz konusu tabir aynı eserde Hz.

---

¹⁸⁹ Schacht, "Peygamber'in Sünneti Tabiri Hakkında" s. 82.

¹⁹⁰ Schacht, "Peygamber'in Sünneti Tabiri Hakkında" s. 84.

¹⁹¹ Schacht, *The Origins*, s. 349.

Peygamber'in veda hutbesi esnasında kullanıldığı yer almıştır.¹⁹² Her nedense bu durum Sachacht'ın gözünden kaçmıştır.¹⁹³

Juynboll'un iddiasına gelince o, Hz. Ömer'in ölüm döşeğinde etrafındakilere karşılaşacakları problemleri çözmek için Kur'an'a, Muhacirlere, Ensara, çöl halkına ve ehli zimmete başvurun tavsiyelerinde bulunduğunu ve asıl olması gereken şeyi "peygamber'in sünnetini" zikretmediğini iddia eder. Juynboll bu bilgiyi İbn Sa'd *et-Tabakât*, III, 243'ten aktarmaktadır.¹⁹⁴ Yapılan araştırmalarda Hz. Ömer'in söz konusu vasiyeti İbn Sa'd *et-Tabakât*, III, 339'da yer almaktadır. Ne var ki yapılan tetkiklerin sonucu bizleri ne yanılttı nede şaşırttı. Juynboll'un aktardığı şekilde bir vasiyetin olmadığı, Hz. Ömer'in mektupta yer alan tavsiyeleri ile Juynboll'un aktardıklarıyla hiçbir ilgisi bulunmadığı tespit edilmişti. Söz konusu metinde öncelikle Kur'an lafzı hiç bulunmamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Kur'an lafzı Juynboll tarafından kendi görüşünü desteklemek amacıyla metne ilave edilmiştir. Ayrıca Juynboll'un iddia ettiği gibi söz konusu metinde Hz. Ömer'in kendisinden sonra Müslümanların problemlerini çözmek üzere müracaat edecekleri kimselerden veya müracaat kaynaklarından söz edilmemektedir. Hz. Ömer'in çarpıtılmadan önceki sözlerine gelince O, " kendisinden sonra yönetime geleceklerin, Muhacirlere, Ensara, çöl halkına ve son olarak ehli zimmete hassas davranmalarını, onların haklarını korumalarını ve onları üzecek davranışlardan uzak durmalarını tavsiye etmektedir." Görüldüğü üzere Juynboll, kendi görüşünü destekleye bilmek için önce söz konusu metne "Kur'an" kelimesini ilave etmiş, daha sonra onu bağlamıyla hiçbir ilgisi bulunmayacak şekilde yorumlamıştır.¹⁹⁵

Çalışmamız da daha önce "sünnet" tabirinin kullanımıyla ilgili Hz. Peygamber, sahabe ve tabiûndan bazı örnekler sunmuştuk. İleriki safhalarda Şafî'den önce sünnet'in sahabe, tabiûn ve mezhep imamları tarafından hüccet olarak kullanıldığını örnekler eşliğinde ortaya koyacağız. Tüm bu veriler, oryantalistlerin "sünnet" ve "Peygamber'in sünneti" tabirlerinin hicri ikinci asrın sonlarına doğru ortaya çıktığı

¹⁹² İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn, *Sîretü'n-Nebî*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Y.y., Kahire ty, IV, 276.

¹⁹³ Arif Ulu, *Tâbiûnun Sünnet Anlayışı*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 100-101.

¹⁹⁴ Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, s. 47.

¹⁹⁵ Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s. 53, 50.

yönündeki iddiaları gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Ortaya koyulan deliller söz konusu tabirlerin baştan beri kullanıldığını ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNETİN HÜCCET OLUŞUNUN DELİLLER

Sünnetin hüccet oluşunun delillerine başlamadan evvel sünnetin hüccet oluşunun manası ve bundan maksadın ne olduğu üzerinde kısaca da olsa durmak istiyoruz.

Sünnetin hüccet oluşunun manası “sünnet’in yüce Allah’ın bir hükmüne delil olup bizlere ilâhî hükümleri bilmede yakîn ilim ve kanaat vermesi, ilahi hükümleri izah ve kapalı yönleri açıklamasıdır.”¹⁹⁶

Bu durumda ilâhî bir hüküm sünnet vasıtasıyla kesin olarak bilindiğinde ve onun Allah’tan olduğuna dair kanaat getirildiğinde ona uymak ve onunla amel etmek vacip olur. Nitekim âlimler şöyle demişlerdir: “*Sünnetin delil olmasından maksat, gereğince ameli vacip olmasıdır.*”¹⁹⁷

Sünnet’in hüccet oluşunun delillerine gelince bu konuda birçok eser telif edilmiştir. Başta imam Şâfiî’nin er-Risalesi ve el-Umm adlı eserindeki Cimâu’l-İlm adlı bölümü bu konuda telif edilmiş ilk metinlerdendir. Ve dahi Abdulgani Abdulhâlık’ın *Hücciyetu’s-Sünne*’si; Mustafa es-Sibâî’nin *es-Sünne ve Mekânetuhâ fi’t-Teşri’i’l-İslâmî*’si; Hadım Hüseyin İlahi Bahş’ın *el-Kur’aniyyûn ve Şubuhâtuhûm Havle’s-Sünne*’si; Muhammed Ebû Şehbe’nin *Sünnet Müdâfaası*; Ebu’l-A’lâ el-Mevdudî’nin *Sünnetin Anayasal Niteliği* ve M. Hayri Kırbaçoğlu’nun *İslam Düşüncesinde Sünnet*’i son dönemde telif edilmiş eserlerden bazılarıdır. Söz konusu bu eserlerde sünnetin hücciyeti ele alınırken, çoğu zaman herhangi bir tasnif yapılmadan geliş güzel bir şekilde ayetler serdedilerek sunulmuştur. Bazen de sünnetin hüccet olduğunu gösteren delillerden sadece Kur’an ayetlerini delil getirmekle yetinilmiştir. Bize en yakın eserlerden biri olan M. Hayri Kırbaçoğlu’nun *İslam Düşüncesinde Sünnet* adlı eseri, konuyla ilgili ayetleri düzenli ve tasnif edilmiş bir şekilde bizlere sunmaktadır. Buna benzer bir tasnifi Abdulgani Abdulhâlık’ın *Hücciyetu’s-Sünne* adlı eserinde de görmekteyiz. Bazıları ise sadece ayetleri

¹⁹⁶ Abdulganî Abdülhâlık, *Hücciyetu’s-Sünne -Sünnetin Delil Oluşu-*, (Çev. Dilâver Selvi), Şûle Yayınları, İstanbul 1996, s. 21.

¹⁹⁷ Abdulganî Abdülhâlık, *Hücciyetu’s-Sünne -Sünnetin Delil Oluşu-*, s. 21.

vermekle yetinmiş herhangi bir yorumlamada bulunulmamıştır. Birçoğu sünnetin Kur'an karşısındaki konumuna ve sünnetin Kur'an'ı beyan yönlerine hiç değinmemiştir.

Bahsettiğimiz bu eksiklikler bizi, sünnetin hüccet oluşunu bizlere gösteren delilleri yeniden, daha tafsilatlı ve düzenli bir şekilde ele almaya sevk etmiştir. Bu başlığın içeriğini oluştururken bizden önceki eserleri dikiz aynasına alıp kendi oluşturacağımız başlıkları yeni bir yol ve yöntem ile ortaya koyacağız. Söz konusu delilleri sıralarken ilk önce Kur'an delilini sonra sünnet sonra icma ve en son sünnetin Kur'an karşısındaki konumu yani sünnetin Kur'an'ı beyan şekilleri olmak üzere dört ana başlıkta değerlendireceğiz. Bu girişten sonra sünnet'in İslam dininde bir delil olduğunu ispat etmek için başvurulacak delillere geçebiliriz.

2.1. SÜNNETİN HÜCCET OLUŞUNA DAİR KUR'ÂN'I KERİM'DEN DELİLLER

Sünnetin İslam dininde hüccet olduğunu savunanlar bunu temellendirmek için farklı deliller ortaya koymaktadırlar. Bu delillerin en önde geleni hiç şüphesiz İslam'ın ana kaynağı olan Kur'ân'ı Kerim'dir. Kur'ân'ı Kerim'de sünnet'in delil oluşuna dair birçok ayet bulunmaktadır. Bizler konuyla ilgili bu ayetleri verirken belli bir tasnife gideceğiz.¹⁹⁸ Şimdi sünnetin hüccet olduğunu bizlere gösteren Kur'ân'ı Kerim'deki ayetleri belli başlıklar altında inceleyelim.

2.1.1. Hz. Peygamber'e İman ve İtaat Etmeyi, Ona Tabi Olmayı, Ona Karşı Çıkmamayı ve Onun Hükümlerine Boyun Eğmeyi Emreden Ayetler

Bu başlık altına girebilecek birçok ayet bulunmaktadır. Bundan ötürü belli başlı ayetleri seçip değerlendireceğiz. Diğer ayetlerin sure ve ayet numaralarını vermekle yetineceğiz. Anlamca bir birine yakınlık arz eden ayetleri bir arada verdikten sonra ayetlerin tahlillerini ve ulemanın bu konudaki açıklamalarını sunacağız. Şimdi seçtiğimiz ayetleri görelim:

---

¹⁹⁸ Yaptığımız bu tasnife yakın başka tasnifler için bkz. Abdülganî Abdulhâlık *Hücciyetü's-Sünne*, s.69-87; M. Hayri Kırbaçoğlu *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 150-182.

“Ey iman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur.”¹⁹⁹

“Artık siz Allah’a, peygamberine ve indirdiğimiz nûra (Kur’an’a) iman edin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁰⁰

“Doğrusu seni şahit, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Ey insanlar, siz de Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edersiniz, O'na saygı gösterirsiniz ve O'nu sabah akşam tespih edersiniz.”²⁰¹

“Müminler ancak, Allah'a ve Resûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar o Peygamber ile birlikte sosyal bir işle meşgul iken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Rasûlüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlüne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; çünkü Allah mağfiret edicidir, merhametlidir.”²⁰²

Buradaki ayeti kerimelerde Hz. Peygamber’e imanla anlatılmak istenen, O’nun peygamberliğini ve Kur’an da zikri geçsin veya geçmesin Allah katından getirdiği bütün şeyleri kabul etmektir.²⁰³

İmam Şâfiî şöyle demiştir: Yüce Allah Hz. Peygamber’e imanını, kendisine iman ile bir arada zikrederek onun üstünlüğünü belirtmiştir. Kulun imanının kemalini önce kendisine sonra Peygamberi’ne imana bağlamıştır.²⁰⁴

Yüce Allah kendine imanını farz kıldığı gibi Rasûlü’ne de iman etmeyi farz kılmıştır. Aslında peygambere iman Allah’a imandan önce gelir. Nitekim bir elçinin önce elçi olduğuna kanaat getirildikten sonra, elçinin getirdiği mektup kabul görülür. Yani bir ferdin bir ilah tasavvuruna inanması için öncelikle onun öncüllerine, kendisini sonuca ulaştıran mümessillere inanması gerekir.

Allah’a iman peygamber’e imandan geçer. Peygamber’e iman ise sadece yalın bir şekilde iman söz konusu değildir. Çünkü elçinin getirdiği mesaj şayet elçi olmadan tam manasıyla anlaşılıyorsa ve maksat hâsıl oluyorsa elçinin beyan ve

---

¹⁹⁹ Nisâ (4), 136.

²⁰⁰ Teğâbün (64), 8.

²⁰¹ Fetih (48), 8-9.

²⁰² Nûr (24), 62

²⁰³ Abdulganî Abdülhâlık, *Hücciyetü’s-Sünne -Sünnetin Delil Oluşu-*, s. 70.

²⁰⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, (Çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan), TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 49.

davranışlarına başvurmak kaçınılmaz bir durum olur. Böylece elçiye iman etmek onun beyan ve uygulamalarına iman etmek anlamına gelir.

“Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.”²⁰⁵

“Aralarında hüküm vermek için Allah’a (Kur’an’a) ve Resûlüne davet edildiklerinde, mü’minlerin söyleyeceği söz ancak, “işittik ve itaat ettik” demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”²⁰⁶

“Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü’minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir.”²⁰⁷

“Biz her peygamberi sırf, Allah’ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah’tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah’ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı.”²⁰⁸

“Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin” de. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir. Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz. Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”²⁰⁹

“İşte bütün bu hükümler, Allah’ın koyduğu hükümler ve çizdiği sınırlardır. Kim Allah’a ve Peygamberine itâat ederse Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır. İşte büyük kurtuluş budur. Kim de Allah’a ve Peygamberine isyan eder ve Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa Allah onu da ebedî kalacağı cehennem ateşine koyar. Onun için alçaltıcı bir azab vardır.”²¹⁰

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”²¹¹

---

²⁰⁵ Nisâ (4), 80.

²⁰⁶ Nûr (24), 51.

²⁰⁷ Nisâ (4), 115.

²⁰⁸ Nisâ (4), 64.

²⁰⁹ Nûr (24), 54

²¹⁰ Nisâ (4), 13-14.

²¹¹ Nisâ (4), 59.

“Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”²¹²

“Kim Allah’a ve Resûlüne itaat eder, Allah’tan korkar ve O’na karşı gelmekten sakınırsa, işte onlar başarıyı elde edenlerin ta kendileridir.”²¹³

“Ey inananlar! Gizli konuştuğunuz zaman, günah işlemeyi, düşmanlık etmeyi ve Peygambere karşı gelmeyi fısıldaşmayın; iyilik yapmak ve Allah’a karşı gelmekten sakınmayı konuşun; kıyamet günü huzurunda toplanacağınız Allah’tan sakının.”²¹⁴

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendiışleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.”²¹⁵

“De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” De ki: “Allah’a ve Peygamber’e itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez.”²¹⁶

İmam Şâfiî şöyle demiştir: Yüce Allah bu âyet-i kerimlerde insanlara, onların aralarında hüküm vermesi için Hz. Peygamber’e çağrılmaları, aslında Allah’ın hükmüne bir davet olduğunu bildirmiştir. Çünkü aralarındaki hakem Rasûlüllah’tır. Allah, müminlere Hz. Peygamber’e itaat etmeyi farz kıldığı için, onlar Allah’ın Rasûlü’nün hükmüne teslim oldukları zaman, hakikatte Allah’ın hükmüne teslim olmuş olacaklardır. Böylece yüce Allah, kullarını Hz. Peygamber’e itaate mecbur ederek ve onlara Rasûlün’e itaatin kendisine itaat olduğunu bildirerek farzını pekiştirmiştir.²¹⁷

Yüce Allah Kur’an da kendisine itaati emrederken sadece bizatihi kendisine itaat olmayıp, onun gönderdiği kitaba ve bu kitabın emir ve yasaklarına itaattir. Hz. Peygamber’e itaat ise hayatta iken bizzat kendisine, vermiş olduğu emir, yasak ve talimatlarına; ahirete irtihallerinden sonra da sünnetine itaat anlamındadır. Sünnete uymak Rasûlüllah hayatta iken bizatihi kendisine itaat ve boyun eğmekle olup,

---

²¹² Nisâ (4), 65.

²¹³ Nûr (24), 52.

²¹⁴ Mücâdele (58), 9.

²¹⁵ Ahzâp (33), 36.

²¹⁶ Âl-i İmrân, (3) 31-32.

²¹⁷ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 56-57.

bugün için O'nun sünnetine uymak, sünnetini bize ulaştıran hadislere tâbi olmakla mümkündür.²¹⁸

Geleneksel olarak gerek klasik gerek çağdaş dönemde kullanılan ve bizim de sünneti temellendirmede başvurduğumuz ayetler hakkında son dönemde birtakım eleştirilerin yöneltildiğini görülmektedir.

Bu eleştirilere göre: Kur'an da geçen "Allah'ın elçisine itaat ediniz" emrinden hadise ve sünnete uyma anlamı çıkarılamaz. Rasûl bir vekil değil, ancak kelamı nakleden bir emir kuludur. Rasûlü tanımak, Rasûlün kendisini değil göndereni tanımaktır. Yani Rasûle itaat asil'e itaattir. Dolayısıyla Allah'ın bir elçi aracılığıyla getirdiği emir ve nehiylere elçinin kendi içtihadını dâhil etme imkânı yoktur. Netice itibariyle sünnet'in de Kur'an ayetleri gibi kessin bir delil olup hüküm koyduğu iddiası yanlıştır.²¹⁹

İddia ettikleri üzere Hz. Peygamber'e itaatın sadece Allah'a itaat olduğunu, "elçiye itaat elçiyi gönderene itaattir. Elçiyi tanımak, elçinin kendisini değil, göndereni tanımaktır." Söylemlerini Kur'an dan "*Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.*"²²⁰ Ayetini de delil olarak göstermektedirler. Bu iddiaları geçersiz kılacak birçok ayet mevcuttur. Bunun yanında mantıklı bir düşünceyle bile bu iddiaların ne kadar zayıf bir temele oturtulduğu görülecektir. Nitekim birçok ayeti kerimede Allah ile beraber Rasûl'e de itaat emredilmektedir. Yan yana zikredilen bu her iki kelime "vav" atf harfi ile Rasûl kelimesi Allah kelimesine atfedilmiştir. Arap dili kaidelerinden biri de şudur ki atfın mugayereti (aykırılık-farklılık) gerektirdiği hususudur. Böylece Rasûl'e itaatın tekrar Allah'a itaat olduğu değil bunun ayrı şeyler olduğu dil kaideleri de doğrulamaktadır.

Rasûl'e ve Ülü'l-emr'e itaatın Kur'an'a itaat demek olduğunu iddia edenler, hareket alanlarını son derece daraltmış olmayacak mıdır? Kur'an'ı Kerim bir ansiklopedi olmadığına göre Kur'an'ın değinmediği konularda nasıl bir yol izlenilecek. Sosyal toplum düzeni, adalet, eğitim, ekonomi gibi pek çok alanda kim düzenleyici kararlar alıp yürürlüğe koyacaktır? Kur'an dışında bağlayıcı başka bir

---

²¹⁸ Es-Sibâi, *es-Sünne*, s. 55.

²¹⁹ İddialar hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yayınları, Ankara 1992, s. 83.

²²⁰ Nisâ (4), 80.

şey olamayacağından alınan bu kararların hiçbir bağlayıcılığı olmayıp toplumda düzen söz konusu olmaz.²²¹ Bütün bu olgular karşısında itaatin sadece Kur'an'la sınırlı olduğunu savunmak güneşi balçıkla sıvama çabalarından başka bir şey değildir.

Sünneti reddedip yegâne kaynağın Kur'an olduğunu iddia edenler, Kur'an'ın çağımız karmaşık sorunlarına hazır çözümler sunmasının söz konusu olamayacağını itirafında bulunduktan sonra bu sorunların üstesinden Kur'an'ı yorumlayarak gelinebileceğini söylerler.²²²

Bu tür ifadeler Kur'an'da sarıh bir şekilde bulunmayan meselelerin çözümünü için kendimize Kur'an'ı tevil ve yorumlama yetkisini vermek ve Kur'an dışında kendimizce yeni şeyler ortaya koymak demektir. Şüphesiz iddia sahiplerince kabul edilmeyen sünnet ve onun işlevselliği de bundan başka bir şey değildir. Onların sünneti reddedip Kur'an'ı yorumlama ve onda olmayan yeni çözümler üretme yetkisini kendilerine vermeleri, Hz. Peygamber'in bu yetkisini tanımamaları hiçbir akıl sahibinin kabul edebileceği bir durum olmadığı aşikârdır. "Hz. Peygamber, naklettiklerini yorumlama ve ondan ilham alıp yeni çözümler ortaya koyma yetkisi olmayan bir "nakilci" veya "postacı"dır; onun naklettikleri yorumlama yetkisi ise, onun değil bizimdir. Bu tür bir düşünce açıkça haddi aşmaktır ve ciddiye alınması bile söz konusu olamaz."²²³

Kur'an'ı Kerim'de itaat ile ilgili ayetleri incelediğimizde, "Allah'a itaat" kavramının zikredildiği her yerde, bir tek ayet bile ihmal edilmeden peşinden "peygambere itaat" kavramının gelmesi dikkate şayandır.

Fakat nazar-ı dikkatleri celbedecek bir durumdur ki "Rasûl'e itaat"ın zikredilip de "Allah'a itaat"ın zikredilmediği bazı ayetler bulunmaktadır:

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resûle itaat edin ki size merhamet edilsin."²²⁴

"Eğer O'na itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz, Peygambere düşen sadece, apaçık tebliğdir."²²⁵

²²¹ Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 155.

²²² Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 156.

²²³ Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 156.

²²⁴ Nur (24), 56.

²²⁵ Nur (24), 54.

“O kıyamet günü, Allah’ı inkâr edip Peygamber’e isyan edenler, yer yarılıp içine girmiş olmayı isterler ve Allah’tan hiçbir söz gizleyemezler.”²²⁶

“Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü’minlerin yolundan başkasına uyarırsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir.”²²⁷

Kur’an “Hz. Peygamber’e itaat” etmenin üzerinde bu denli vurgu yapmasının sebebi, şüphesiz Allah’a itaat etmenin Peygamber’e itaatten geçtiğini, yani Peygamber’e itaat olmaksızın Allah’a itaatin gerçekleşmeyeceğinin hakikatidir.

Yüce Allah, Kur’an’ı Kerim’de gönderdiği peygamberlere ittiba etmeyi (tabi olmayı) farklı ifade üsluplarıyla birçok ayette vurgulamıştır:

“(Ey Muhammed!) De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümrânlığı kendisine ait olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allah’a ve O’nun sözlerine inanan Resûlüne, O ümmî peygambere iman edin ve ona tabi olun ki doğru yolu bulasınız.”²²⁸

“Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona tabi olan muhacir ensarın tövbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”²²⁹

“Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü’minlere Allah yeter.”²³⁰

“Şüphesiz, insanların İbrahim’e en yakın olanı, elbette ona tabi olanlar, bir de bu peygamber (Muhammed) ve mü’minlerdir. Allah da mü’minlerin dostudur.”²³¹

“Andolsun, Hârûn onlara daha önce şöyle demişti: “Ey kavmim! Siz bununla yalnızca imtihan edildiniz. Doğrusu sizin Rabbiniz ancak Rahmân’dır. Öyleyse bana tabi olun ve emrime itaat edin.”²³²

“Semûd kavmi de uyarıcıları yalanlamış ve şöyle demişlerdi: “İçimizden bir insana mı tabi olacağız? (Asıl) o takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz.”²³³

Bu ayetler sünnetin hüccet oluşuna delil olarak nasıl getirilebilir şeklinde makul bir soru yöneltilebilir. Peygambere tabi olmak ile onun sünneti ayrı şeyler

---

²²⁶ Nisa (4), 42.

²²⁷ Nisa (4), 115.

²²⁸ A’raf (7), 158.

²²⁹ Tevbe (9), 117.

²³⁰ Enfal (8), 64.

²³¹ Âl-i İmrân (3), 68.

²³² Taha (20), 90.

²³³ Kamer (54), 23-24.

olarak düşünülebilir. Fakat biz buna katılmıyor ve bu duruma açıklık kazandırmak istiyoruz.

Şüphesiz peygamberleri yalanlayan kavimler onların kendi içlerinden ve kendileri gibi insan olan birine tabi olmak istemeyişleri onların çoğunu helake sürüklemiştir. Onlar peygambere tabi olmanın neler getireceğini ve bundan maksadın ne olduğunu bildikleri için ilk etapta peygamberin bir melek olması gerektiğini dile getirdiler. Nitekim birçok ayette “*Eğer Allah elçi gönderecek olsaydı melekleri gönderirdi*”²³⁴ veya “*O (Muhammed) da sizin gibi bir beşerden başka bir şey değildir*” gibi sözleri kendileri gibi bir beşeri Allah’ın elçisi olarak kabullenmiyorlardı. Bir beşerin değil de bir meleğin elçi olarak kendilerine gönderilmesini isteyen bu anlayış, şüphesiz kendi hayatlarıyla alakalı olmayan, gündem dışı bir peygamber istemekteydiler. Yüce Allah onların bu söylemlerine karşı Kur’an da şöyle buyurmaktadır: “*De ki: Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine) yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik.*”²³⁵ Çünkü kendilerine peygamber olarak bir melek gelseydi onlar “O bir melek bizler nasıl bir meleğin yaptıklarını yapabiliriz” deyip ve ona da tabi olamayacaklardı.²³⁶

Böylece yüce Allah bir beşeri peygamber olarak gönderip ona tabi olmayı emretti ki kendilerine hayatın içinden olan bir model, pratiğe dökülmüş bir din onlara sunsun. Şüphesiz bir halkı yeniden şekillendirmek, onları en düşük ikellikten en yüksek medeniyete çıkartmak için sadece teorik bilginin yeterli olmayacağı bir gerçektir. Bunu gerçekleştirmenin tabii ve olmazsa olmazı insanların takip edebileceği pratik ve somut bir örneğin olmasıdır. Mesela iyi bir cerrah olabilmek tıp biliminin tüm kitaplarını okumaktan geçmez. İyi bir cerrah olabilmek, ancak deneyimli başka bir cerrahın gözetimi altında yetişmekle olur. Hiç kimse ana esaslar içeren bir kullanma kılavuzunu, ustası olmadan veya o ustaya tabi olmadan ondaki esasları gereği gibi yapamaz. Bu insan hayatının evrensel bir yasasıdır. Öğrenmek ve öğrendiğini doğru bir şekilde uygulamak için her zaman pratik bir örneğe ihtiyaç duyulmaktadır.

---

²³⁴ Mü’minûn (23), 24.

²³⁵ İsrâ (17), 95.

²³⁶ Yahya Şenol, “Allah’ın Beşer Resûlü” *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı. 13, İstanbul 2016, s. 62-70.

Bu nedenle Allah sadece kitapları göndermemiş, o kitapları uygulayıp gösteren elçilerde göndermiştir. Bu elçiler, gönderildikleri toplumlara kitabı açıklar, mücmelini beyan ve müşkilini de tavih ederler. Yol göstermek için elindeki yetkilerle kitapta olmayanı da insanlar için en iyisini ortaya koyarlar. Çünkü onlar her şeyi hakkıyla bilene en yakınlar.

2.1.2. Hz. Peygamber'in Ümmetine Kitabı ve Hikmeti Öğretmek ve Açıklamakla Yükümlü Olduğuna Dair Ayetler

Rasûlüllah'ın, Allah'ın hükmüne uygun olarak kitabı ve hikmeti şerh edici ve öğretici olduğunu gösteren birçok ayet vardır. Şimdi bu bağlamda Hz. Peygamber'e itaatın sadece Kur'an'a itaat olmadığı hususunu destekleyen ayetleri birlikte görelim.

“(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.”²³⁷

“Sana kitabı, ancak ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklamaları için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik.”²³⁸

“Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik.”²³⁹

“Andolsun ki Allah, müminlere kendilerinden, onlara kendi âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.”²⁴⁰

“O'dur ki ümmiler içinde, kendilerinden olan ve onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderdi. Oysa onlar, önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler.”²⁴¹

“Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”²⁴²

“(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar

²³⁷ Nahl (16), 44.

²³⁸ Nahl (16), 64.

²³⁹ Bakara (2), 151.

²⁴⁰ Âl-i İmrân (3), 164.

²⁴¹ Cum'a (62), 2.

²⁴² Bakara (2), 231.

veremezler. Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür.”²⁴³

“Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır.”²⁴⁴

“Rabbimiz! İçlerinden onlara Senin ayetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve Hakim olan ancak Sensin.”²⁴⁵

Gönderilen peygamberler, gönderildikleri toplumların dilini ve kültürlerini bilmeleri en tabii durumdur. Kendilerine gelen vahiyleri aktarmaları ve bunu açıklamaları için, toplumun dilini bilmeleri zaruridir. Böylece peygamberler kendilerine gelen vahyi açıklarlar. Şüphesiz hangi dilde olursa olsun bir metni açıklamak, sadece o metni okumak ya da aktarmak anlamında değildir. Bir metnin açıklanabilmesi için, o metnin muhtevasını sunmakla beraber, metinde olmayan birtakım ek bilgileri de ortaya koymakla mümkün olur.

Nitekim Hz. Peygamber'e indirilen Kur'an Arap dili üzerineydi. Bunun muhatapları da Arap toplumuydu. Kur'an kendi dillerinden olduğu için, onun tercüme edilmesine ihtiyaçları da yoktu. Çoğu fasih ve edebiyatta zirve yapmış kişilerdi. Okuma ve yazma oranı az olsa da, kendi dillerine ve kültürlerine oldukça hâkimdiler. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Peygamber'e verilen açıklama görevinin, Kur'an'ın kelime anlamlarını tercüme etmekten başka bir şey olduğu aşikârdır.

İlerde de değineceğimiz üzere Hz. Peygamber'in Kur'an'ı açıklama yönleri, “Kur'an'ın mücmelini beyan, u'mûmunu tahsis, mutlak ayetlerini takyid, müşkilini beyan, bazı konularını teyit ve Kur'an'ın sükût ettiği konularda da hüküm koyma” gibi niteliklerde olabilir. İşte tüm bu açıklamalar peygamberin görevi olup, Kur'an dışında ikinci bir otorite anlamına gelir ki bu da “Peygamber'in sünneti” dışında başka bir şey değildir.

Kitap ve Hikmet'in bir arada zikredildiği ayetler bu konuda ayrı bir önem arz etmektedir. Tarih boyunca hikmet kavramı üzerinde durulmuş hakkında birçok yorum yapılmıştır. Şimdi bu denli önemli bir konuyu biraz daha açalım.

---

²⁴³ Nisâ (4), 113.

²⁴⁴ Ahzâp (33), 34.

²⁴⁵ Bakara (2), 129.

Hikmet kavramı Şafî’den önce selef-i salihîn tarafından sünnet olarak tefsir edildiğine dair bazı rivayetlere rastlamaktayız. Nitekim Taberi, (ö. 310/923) hikmet kavramıyla ilgili rivayetlere yer verirken, ilk etapta Katâde’den gelen rivayette, hikmetin “sünnet” manasında olduğunu ifade etmiş ve diğer bazılarının da hikmeti, “dini bilmek ve dinde derin kavrayış sahibi olmak” anlamlarında kullandığını aktarmıştır. Daha sonra Ebû Cafer’den gelen rivayete yer verip hikmeti sadece Rasûlüllah’ın beyanıyla ulaşılabilecek olan, Allahın hükümleri olduğunu ve bu hükümleri bilmenin ancak bu beyan ile mümkün olabileceğini ifade etmiştir.²⁴⁶

İbn Kesîr(ö. 777/1373), Neseî (ö. 710/1310), ve Suyûtî (ö. 911/1505), hikmetin sünnet anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. İmam Suyûtî bu görüşünü “Bana Kur’an ve onun bir misli “hikmet” verildi”²⁴⁷ rivayetiyle desteklemiştir. İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), İbn Cüzeyy (ö. 741/1340) ve Kâsımî’nin (ö. 1332/1914) de aynı fikirde olduklarını müşahade etmekteyiz. İbn Kesîr ayrıca; Katâde, Hasan el-Basrî, Mukâtil b. Hayyân, Ebu Mâlik ve diğer bazı selef-i salihin’in de “hikmet” kavramını “sünnet” olarak tarif etliklerini ifade etmiş, kelimenin “dinî anlayış” anlamına geldiğini savunanların da olduğunu nakletmiştir.²⁴⁸

Ayette geçen “kitab” kelimesi ile Kur’an’ın, “hikmet” kelimesi ile de Sünnet’in kast edildiğine dair; Taberi, Zemahşerî (ö. 538/1144), İbn Atiyye (ö. 541-1147), Beydâvî (ö. 685/1286), Neseî, İbn Kesîr, Bursevî (ö. 1137/1725), Şevkânî (ö. 1250/1834), Kasımî gibi birçok müfessir, bu yönde görüş belirtmişlerdir. Kurtubî (ö. 671/1273), ayette geçen hikmeti, “Kur’an’da, hakkında açıklama yapılmamış

²⁴⁶ Taberi, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru’t-Taberi*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1992, I, 607-608.

²⁴⁷ Hadis, Ebu Dâvud es-Sicistânî’nin mürsel rivayetleri ihtiva eden el-Merâsîl adlı eserinden nakledilmiştir. Bkz. Ebu Dâvud, *Kitâbü’l-Merâsîl*, Dâru’s-Sumey’î, Riyâd ty., s. 530.

²⁴⁸ Neseî, Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vil*, Dâr İbn Kesîr, Beyrut 2018, I, 131; İbn Kesîr, Ebu’l-Fidâ İsmail el-Kureşî ed-Dimaşkî, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, Mektebetü’l-Menâr, Beyrut 1990, I, 161; Suyûtî, Abdurrahman Celâlüddin, *ed-Durru’l- Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1993, I, 335; İbnü’l-Cevzî, Ebu’l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali el-Kureşî el-Bağdâdî, *Zâdü’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr*, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut 1987, I, 146; İbn Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed el-Kelbî, *Kitabü’t-Teshîl li Ulûmi’t-Tenzîl*, Dâru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut 1983, I, 61; Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn, *Mehâsinü’t-Te’vil*, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, Kahire 1957, II, 309-310.

konularda Allah'ın muradını açıklayan, Hz. Peygamber'in Sünneti" şeklinde tanımlamıştır.²⁴⁹

İmam Şâfiî hikmet kavramıyla ilgili şunları kaydeder: "Görüşlerine katıldığım ehl-i Kur'an âlimlerinin şöyle dediğini duydum. Yüce Allah, 'Kitap' ile Kur'an'ı, 'hikmet' ile de Rasûlüllah'ın sünnetini kastetmiştir. Bu görüş Kur'an'ın ifadesine uymaktadır. Nitekim yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de önce kitabı, peşinden de hikmeti zikretmiştir. Herkese peygamberine itaate ve ona uymaya farz kılmıştır. Rasûlüne imanı kendisine iman ile beraber zikretmiştir."²⁵⁰

Yine kendisiyle bu konuda tartışan bir muarızıyla aralarında uzun bir diyalog cereyan eder. O dönemde bu konu ile ilgili muhtemel sorular ve bunlara verilen cevapların önemine binaen, söz konusu diyalogdan bir kısmını görmek istiyoruz.

Şâfiî: Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "O'dur ki ümmiler içinde, kendilerinden olan ve onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderdi. Oysa onlar, önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler."²⁵¹

Muarız: Zikri geçen "kitap" kelimesinden Allah'ın kitabı kastedildiğini anlaşılmaktadır. Fakat "hikmet" ifadesi ile ne kastedilmektedir?

Şâfiî: Hz. Peygamber'in sünneti.

Muarız: "Kitabı" genel, "hikmeti" de kitaptaki ahkâmlar sadedinde özel olarak öğretmesi söz konusu olabilir mi?

Şâfiî: Namaz, zekât, hac vb. konulardaki farzların mücmel yönlerini onlara açıkladığı gibi, Allah'ın indirdiklerini onlara beyan etmesini kastediyorsun. Bu

²⁴⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberi*, II, 496; Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b.Ömer el-Harezmî, *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Tenzil*, Dâru'l-Fikr, Lübnan ty., I, 369; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty., I, 242; İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdu'l-Hakk b. Galib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, (Thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, I, 310; Beydâvî, Nâsiruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Şirketu Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Beyrut 1968, I, 122; Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, I, 116; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I, 247; Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîru Ruhi'l-Beyan*, Eser Kitabevi, İstanbul 1389, I, 360; Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vil*, III, 608; Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, IV, 103; Kur'an da Hikmet kavramıyla ilgi geniş bilgi için bkz. Hakan Uğur, "Kur'an'da Hikmet Kavramı -Tefsirlere Göre Hikmet Ayetleri"-, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, Ocak 2010, s. 135-158.

²⁵⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s.78.

²⁵¹ Cuma' (62), 2.

durumda Allah, Kur'an da bir takım emirler vermiş ve bunların keyfiyetini de Peygamberinin diliyle açıklığa kavuşturmuş olur, öyle değil mi?

Muarız: Böyle olması muhtemeldir.

Şâfiî: Eğer bu görüşte isen, bu durumda “hikmet” söylenen ilk anlamdadır. Yani ona ancak Rasûlüllah'tan gelen bir haberle ulaşabilirsin.²⁵²

Muarız: “Kitap” ve “hikmetin” aynı anlamlar ifade ettiklerini söyleyip sözün tekrarlandığını kabul edersem ne dersin?

Şâfiî: “Kitap” ve “hikmet”in farklı iki şey olması mı, yoksa aynı manaya gelen tek bir şey olmaları mı daha iyi?

Muarız: İkisinin ayrı manalara gelmeleri mümkün olduğu gibi, aynı şeyler olmaları da muhtemeldir.

Şâfiî: Bu manalar içinde en açık (zahir) olanı en uygun olanıdır. Sizin görüşünüze karşı, Kur'an da bizi destekleyen deliller mevcuttur.

Muarız: Nerede?

Şâfiî: Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, her şeyin iç yüzünü bilendir ve her şeyden haberi olandır.”²⁵³ Bu ayette Yüce Allah, onların evlerinde okunan iki şeyden haber vermektedir.

Muarız: Kur'an tilâvet olunur. Fakat hikmet nasıl tilâvet edilir ki?

Şâfiî: Tilâvet'in manası Kur'an ve sünnetle konuşmaktır...

Şâfiî: Allah bize Rasûlüllah'ın emirlerine uymamızı emretmiştir. O, şöyle buyurmuştur: “...Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.”²⁵⁴ Peygambere tabi olmak bize emrediliyorsa, kesin olarak biliyoruz ki verdiği hükümlerin öğrenilme yolunu da bize göstermiştir.”

Şâfiî: “Sen, senden önce yaşamış, Rasûlüllah'ı görmemiş bir başkası veya senden sonra gelecek birisi, peygamberin emirlerine uyararak, Allah'ın hükmünü

---

²⁵² İmam Şâfiîye göre sünnetin tespiti ancak Hz. Peygamberden gelen haberler ile mümkündür. Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, (Thk. Muhammed Ahmed Abdulaziz), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 12.

²⁵³ Ahzâb (33), 34.

²⁵⁴ Haşr (59), 7

yerine getirmek için, Hz. Peygamberden nakledilen haber dışında başka bir yol bulabiliyor musun?”²⁵⁵

İmam Şâfiî'nin bu açıklamalarını doğru anlamak için bunları hangi bağlamda îrad ettiğine bakmak gerekir. “Bu açıklamalar ile Hz. Peygamber'e inen vahyin Kur'an ile sınırlı olmadığını; kitapla birlikte zikredilen hikmetten muradın sünnet olduğunu; Kur'an dışında da bir vahyin bulunduğunu ve bunun sünnet/hikmet ile temsil edildiğini ispat sadedinde yapılmaktadır. Başka bir ifadeyle İmam Şâfiî, burada vahy-i gayri metlûvu ispat etmeye çalışıyor. Ancak o dönemde “*vahy-i gayri metlûv*” şeklinde bir terimleşme henüz gerçekleşmiş değildi. Nebevî sünnet bünyesinde ifadeye kavuşan vahiylerin bu ıstılahla ifade edilmesi daha sonraki dönemlere ait bir olaydır. İmam Şâfiî birçok ayette kitapla birlikte indirilip öğretildiği haber verilen hikmetin, Nebevî sünnet kapsamına girdiğini ve indirilen bu hikmetin de Kur'an gibi tilâvet olunan bir şey olduğundan hareketle bunun da vahiy olması gerektiği sonucuna varıyor. Başka bir ifadeyle belirtmek gerekirse İmam Şâfiî burada hikmet/sünnet için kullanılan “tilâvet” kelimesini onun da Kur'an gibi vahiyle indirildiğine dair bir karine olarak ele almaktadır.”²⁵⁶

Kitap kelimesinin hikmet kelimesiyle birlikte zikredilmesi durumu, yukarda zikri geçen “Allah ve Rasûlüne itaat edin” de ki her iki kelimenin vav atfı harfi ile bir arada zikredilmesi durumu gibidir. Arap dil bilgisi kurallarına göre bir birine atfedilen iki kelimenin “mufarakat”ı ifade etmesi gerektiğidir. Buna göre hikmetin Kur'an'dan farklı bir şey olması gerektiğidir.

2.1.3. Hz. Peygamber'in Hüküm Koyma Yetkisine Sahip Olduğunu Gösteren Ayetler

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in (sav) teşriî yetkilerinin olduğunu bizlere gösteren ayetler mevcuttur. Bu ayetler, bazen Hz. Peygamber'in haram kılma yetkisinin olduğu ifade eder, bazen de Hz. Peygamber'in hükümlerine kayıtsız şartsız teslim olmanın zorunluluğundan bahseder. Şimdi Rasûlüllah'ın haram kılma yetkisinin olduğunu açıkça ifade eden ayetleri görelim:

²⁵⁵ Şâfiî, *el-Umm*, (Thk. Ahmed Bedruddin Hassun), Dâr Kuteybe, Dımışk 1996, XV, 15.

²⁵⁶ Muhammed Salih Ekinci, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, (Çev. Metin Yiğit), Rağbet Yayınları, İstanbul 2015, s. 148.

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”²⁵⁷

“Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar, işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber’e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr’a (Kur’an’a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.”²⁵⁸

Birinci ayeti kerimede, Yüce Allah ile beraber Hz. Peygamber’in de haram kılma yetkisinin olduğu ifade edilmektedir. İkinci ayeti kerimede ise Yüce Allah’ın helal ve haram kılma yetkisine değinmeksizin sadece Hz. Peygamber’in helal ve haram kılma yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir. Bu iki ayet göz önünde bulundurularak sünnet’in hüccet oluşu temellendirilmektedir. Nitekim “gerek birinci ayette, Allah’ın haram kılması yanında Rasûlü’nün de bazı şeyleri haram kılabileceğinin açıkça ifade edilmiş olması; gerek ikinci ayette doğrudan Hz. Peygamber’e helal ve haram kılma yetkisinin verilmiş olması da gösterir ki, Hz. Peygamber (sav), Kur’an’da zikredilenlerin dışındaki bir şeyi helal veya haram kılabilir. Bu ise O’nun Sünneti’nin bir delil ve kaynak; otoritesinin de bağlayıcı olduğunu göstermektedir”²⁵⁹.

‘Allah ve Rasûlü’nün haram kıldığını haram saymayanlarla savaşın’ ayeti kerimesi bir şeyi haram kılma yetkisinin yalnızca Yüce Allah’a mahsus olmadığını ve Hz. Peygamber’inde bu yetkiyi kullanabileceğini göstermektedir. Bu ve daha önceki itaat ayetlerini de göz önünde bulundurduğumuzda, insanlar için Allah’ın hükmüne boyun eğmek ile peygamberinin hükmüne boyun eğme zorunluluğu açısından hiçbir fark görülmemektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.”²⁶⁰

Ayeti kerimede Allah ve Rasûlü’nün hükümleri, müminler için bağlayıcı olduğu ilan edilmiştir. Allah ile Rasûlü arasında bulunan “ve” bağlacı sadece atıf

²⁵⁷ Tevbe (9), 29.

²⁵⁸ A’raf (7), 157.

²⁵⁹ M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s.171.

²⁶⁰ Ahzâb (33), 36.

olduğu düşünülemez. Çünkü “Allah ve O’nun Rasûlü” terkinde ki “ve” bağlacı sadece atıf olarak kabul edilirse, Allah’ın hükmü peygamberinin kararı ile birlikte bulunmadıkça geçerli olamayacağı demek olacaktır ki böyle bir ilahi kelam, tasavvuru bile kabul edilemez bir durumdur. Bu nedenle burada yegâne makul tefsir “ve” harfini hem atıf, hem de fasıla manalarına almaktır. Bu durumda verilen mana şöyle olur: “*Her ne zaman Allah ve Rasûlü, biri veya her ikisi bir şeye hüküm verdikleri zaman, mü’minler için onların hükümlerine teslim olmaktan başka muhayyerlikleri yoktur.*” Bu sebeple Hz. Peygamber gerek ferdi gerek kolektif problemler hakkında kendisine tabi olan mü’minler için kararlar alma konusunda meşru bir otoriteye sahiptir.²⁶¹

İkinci ayette Hz. Peygamber’e “iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak” ile “temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılmak” gibi yüklenen iki farklı fonksiyonun ayrı ayrı zikredilmesi dikkate şayandır. Bu konuda Muhammed Taqî Osmânî şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: “temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılma fonksiyonu, iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklama fonksiyonundan ayrı zikredilmiştir. Bu iki durumdan ilki eşyanın mubahlığı veya haramlığı konusunda yeni hükümleri ortaya koymak anlamına gelen meşru ve gayr-i meşru kılmayı temsil etmektedir. İkinci kısım ise iyi olarak tespit edilen hususların tebliği, kötü kabul edilenlere karşı da uyarıda bulunmasıyla ilgili olmaktadır. Burada bu yeni dini hükümler ve yasaklar getirme fonksiyonu Kur’an’ı Kerim’e değil, Hz. Peygamber’e nispet edilmiştir. Dolayısıyla buradan helal ve haram kılmanın sadece Kur’an-ı Kerim’de geçen hususların ilan edilmesi anlamına geldiği ileri sürülemez. Çünkü bir hükmü ilan etmek ile o hükmü ortaya koymak, birbirinden tamamen farklı iki durumdur.”²⁶²

Ayrıca ayeti kerime “Hz. Peygamber’le birlikte gönderilen nura tabi olmayı da emretmektedir.” Burada ‘Kur’an’ı Kerim’ yerine ‘nur’u takip etmenin emredilmiş olması, ister Kur’an’ı Kerim yoluyla, ister vahy-i gayr-i metluv ile olsun Hz.

---

²⁶¹ Muhammed Taqî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, (Çev. Mehmet Özşelen), İFAV Yayınları, İstanbul 2018, s. 49.

²⁶² Taqî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 48.

Peygamber'e (sav) gönderilen ve O'nun fiil ve talimatlarından yansıyan bütün emirleri içermesi içindir.²⁶³

Bu minvalde Hz. Peygamber'in hükümlerine kayıtsız şartsız teslim olmanın zorunlu olduğunu bizlere gösteren bir diğer ayeti kerimeye geçmek istiyoruz. Bu konuda en çok kullanılan ayetlerden birisi de şudur:

“...Rasûl size ne veriyorsa onu alın, neyi yasaklıyorsa ondan da kaçının...”²⁶⁴

Ayetin bağlamı onun savaş ganimetleriyle ilgili olduğunu bizlere göstermektedir. Bu bağlamda yapılan yorumlara yer vermeden ayetin sünneti temellendirmede nasıl kullanıldığına dair yorumlara geçelim.

Ayette geçen emir özelde her ne kadar savaş ganimetleriyle ilgili olsa da, genel olarak Hz. Peygamber'in tüm emir ve yasaklarını kapsadığı görüşü birçok müfessir tarafından ifade edilmiştir. Bu konuda en çok başvurulan prensip “sebebin hususiliği, hükmün umumiliğine engel değildir” prensibidir. Bu prensip çerçevesinde ayet her ne kadar Benû Nadir'in mallarıyla ilgiliyse de, sebebin husûsiliği, hükmün umûmiliğine engel olmadığı için ayet genel anlamda alınır. Böylece Kur'an-ı Kerim hüküm koyma, emirler verme ve yasaklar getirme konusunda Hz. Peygamber'e meşru bir otorite vermiş olur. Hz. Peygamber'in verdiği emirler inananlar üzerinde bağlayıcı olur, yasakladığı şeyler de onlar için haram hükmünü taşır.²⁶⁵

Bu meyanda Abdullah b. Mes'ud'un bir kadınla olan diyalogunu burada zikretmek isabetli olacaktır. Rivayet edildiğine göre Esed kabilesinden bir kadın Abdullah b. Mes'ud'a gelip “ben senin falanca hususları haram olarak kabul ettiğini duydum ve öğrenmek için sana geldim. Nitekim Kur'an'ı baştan sona taradım fakat bunlar hakkında herhangi böyle bir yasak bulamadım.” Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud şöyle cevap verdi: “Kur'anı okumuş olsaydın onu bulurdun” deyip şu mealdeki ayeti okur. “Rasûl size neyi verirse onu alın, neyi yasaklıyorsa ondan da kaçının.”²⁶⁶

²⁶³ Taqî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 48.

²⁶⁴ Haşr (59), 7.

²⁶⁵ Taqî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 50.

²⁶⁶ Haşr (59), 7; Rivayet için bkz. İbn Mâce, Nikah, 52.

Abdullah b. Mes'ud'un bu cevabı ile bizlere ayetin Hz. Peygamber'in bütün emir ve yasaklarını kapsadığını ve sual edilen yasakların da Hz. Peygamber tarafından konulduğunu göstermektedir.

Söz konusu ayetle ilgili önemli yorumlardan biri de Mevdûdî'nin şu yorumudur: “Bu ifade Benû Nadir'in malları ile ilgili olarak varılan kararı ve yapılan taksimi hiç sorgu sual etmeksizin kabul edin. Şâyet Rasûl sizlere bir şeyler vermişse alın, yasakladığından da kaçının anlamına gelir. Buradaki hüküm umumidir ve sadece fey'in taksimatı ile sınırlı değildir. Asıl maksat tüm ilişkilerde Hz. Peygamber'in emirlerine teslim olunmasıdır. Nitekim burada “Rasûl size ne verdiyse onu alın” denirken cümlenin devamında “size neyi vermediyse” değil, “neyi yasakladıysa ondan kaçının” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu hüküm sadece fey'e ait malların paylaşımını ihtiva etseydi, o zaman “neyi vermediyse” denilirdi. Fakat aksine “neyi yasakladıysa” denilmesinden anlaşıldığına göre, kastolunan Hz. Peygamber'in emir ve yasaklarına uyulmasıdır. Nitekim aynı hususta Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadisi şerifte Hz. Peygamber “size emrettiğim bir şeyi mümkün olduğunca uygulamaya çalışın, yasakladığım bir şeyden de kaçının”²⁶⁷ demiştir.”²⁶⁸

Görüldüğü üzere ayetin asıl bağlamı onun savaş ganimetleriyle alakalı olduğunu bizlere açıkça göstermektedir. Fakat sünneti temellendirmek için yapılan yorumlar, yabana atılacak değillerdir. Sonuç olarak İslam Dini'ni oluşturan öğelere, özellikle de Hz. Peygamber'in (sav) etkili rolüne baktığımızda bu yorumların ne denli isabetli olduğu gerçeğini görmekteyiz.

2.1.4. Hz. Peygamber'in Kendi Arzu ve Hevesine Uymadığına ve Allah Teâlâ'nın Rasûlü'nü Koruduğuna Dair Ayetler

Sünneti temellendirmede kullanılan ayetleri sıralarken bu konuda en çok başvurulan ayetlerden biri olan Necm süresinin 3 ve 4'üncü ayetlerini zikretmeden geçmek istemiyoruz. Ayetlerle alakalı farklı mülahazalar bulunmaktadır. Bir kısım müfessirler bu ayetleri dayanak göstererek sünnetin vahiy ürünü olduğunu dile getirirken; bazıları da ayetlerin siyak ve sibakını dikkate alarak söz konusu ayetlerin

²⁶⁷ Buhârî, İ'tisâm, 2; Müslim, Hac, 412.

²⁶⁸ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul 1993, VI, 191.

Kur'an hakkında olduğunu söylemişlerdir. Şimdi ayetlerin siyak ve sibakını dikkate alarak içinde bulunduğu ayetler grubunu verdikten sonra bu konuda ki değerlendirmelere geçelim.

“Batmakta olan yıldız andolsun ki arkadaşınız (Muhammed) ne doğru yoldan sapmış, ne de azmıştır. *O kendi arzu ve hevasından konuşmamaktadır. O, vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.* Ona bu vahyi son derece güçlü olan (Cebrail) öğretti ki, o akıl ve hikmet ile donatılmıştır. O melek en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra ona daha da yaklaştı. Derken yayın iki ucu aralığı kadar, hatta daha da yaklaştı. Sonra Allah vahyetmek istediğini kuluna vahyetti. Gözleriyle gördüğünü onun kalbi (veya akli) yalanlamadı. Şimdi siz onun gözleriyle gördüğünü mü kendisiyle tartışacaksınız? Andolsun Onu, Sidretü'l-Muntehâ'nın yanında önceden bir defa daha görmüştü ki Me'vâ Cenneti de onun yanındadır. O zaman Sidre'yi kapsayan kapsamıştı. Gözü ne kaydı ne de sınırı aştı. Andolsun o, Rabbinin en büyük ayetlerinden birini gördü.”²⁶⁹

İtalik olarak verdiğimiz ayetlerle ilgili tefsir kaynaklarımızda farklı yorumlar yapıldığını ifade etmiştik. Bu konuda ayetler değerlendirilirken, müfessirlerin ekseriyeti ilk etapta ayetleri diğer ayetler bağlamında açıklamışlardır. Yani vahyedilen vahiyden kastın Kur'an-ı Kerim olduğunu dile getirmişlerdir. Daha sonra bu görüşlerine ilaveten, Hz. Peygamber'den sadır olan sözlerin kendi arzu ve hevasından olmadığına ve onun sünnetinin de bir vahiy ürünü olduğuna bu ayetler ile temellendirmişlerdir.

Nitekim Kurtubî, ilk olarak Katâde'nin “O kendi arzu ve hevâsından konuşmamaktadır” demek “O Kur'an'ı kendi arzu ve hevâsından uydurmaz demektir” görüşünü sunmuş ve Peygamberlerin içtihad etmediği görüşünü savunanların da bu ayeti delil olarak getirdiklerini söylemiştir. Daha sonra “sünnet'in indirilen bir vahiy hükmünde olduğunu, yani Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının vahiy kaynaklı olduğunu bu ayetlere dayanarak söylenebileceğini” ifade etmiştir.²⁷⁰

Beydavî ise “O, vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir” de ki “huve” zamirini “Kur'an veya konuştuğu şeyler” olarak belirttikten sonra ayetin devamını da

²⁶⁹ Necm (53), 1-18.

²⁷⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVII, 84-85.

“kendisine vahyedilen şeylerin ancak Allah tarafından vahyedildiği” şeklinde tefsir etmiştir.²⁷¹

Nesefî her iki ayeti şöyle tefsir etmektedir: “Size Kur’an’dan getirdikleri kendi hevâsından ve reyinden sâdır olan şeyler değildir. Ancak o Allah katından kendisine vahyedilen vahiydir.” Daha sonra bu ayetler, peygamberlerin içtihad etmediği görüşünü savunanlar tarafından delil olarak kullanıldığını ve onlara şu cevabın verilmesi gerektiğini söyler: “Yüce Allah, peygamberlere içtihadı kolaylaştırdığından ve onları, o içtihad üzerine getirdiğinde, bu vahiy gibi olur, hevadan konuşmak olmaz.”²⁷²

İbn Kesîr ise söz konusu ayetleri “O ancak kendisine emredileni söyler. Ona emredilen şeyler eksiksiz ve noksansız olarak mükemmel bir şekilde insanlara ulaşır” şeklinde tefsir etmiştir. Ancak bunun devamında Hz. Peygamber’in kendi arzu ve hevâsından konuşmadığını, ondan sadır olanların bir vahiy ürünü olduğunu ifade etmek için şu rivayetleri zikretmiştir.²⁷³ Abdullah b. Amr’in şöyle dediği rivayet edilir: “Ben ezberleme isteği ile Rasûlüllah’tan işitmiş olduğum her şeyi yazardım. Kureyş beni bundan men ederek; sen Rasûlüllah’tan işitmiş olduğun her şeyi yazıyorsun. Allah Rasûlü bir beşerdir. Öfkeli haldeyken de konuşur dediler. Ben de yazmayı bıraktım sonra bu durumu Allah Rasûlüne anlattım. O da bana; ‘Yaz! Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, benden hakkın dışında hiçbir şey sadır olmaz’ şeklinde buyurdular.”²⁷⁴ Ebû Hureyre’nin Hz. Peygamber’den (s.a.v) naklen rivayet ettiği hadise göre Allah Rasûlü şöyle buyurdular: “Size Allah katından diye her ne haber vermişsem, o, hakkında hiçbir şüphe olmayandır.”²⁷⁵ Yine Ebu Hureyre’nin naklettiği ve Tirmizî’nin de sıhhati hakkında “hasenun sahîhun” dediği bir rivayete göre Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdular: “Ben ancak gerçeği söylerim. Ashabından birisi, ey Allah’ın elçisi, sen şakalaşıyorsun da dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü, ben haktan başka bir şey söylemem buyurdu.”²⁷⁶

²⁷¹ Beydâvî, *Envâru’l-Tenzil ve Esrâru’l-Te’vil*, IV, 171.

²⁷² Nesefî, *Medârikü’l-Tenzil ve Hakâiku’l-Te’vil*, III, 389.

²⁷³ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*, IV, 204.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 162; Ebû Dâvûd, *İlm*, 3.

²⁷⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *Bahru’z-Zehhâr (Müsnedü’l-Bezzâr)*, (Thk. Mafûzurrahmân Zeynullûh), Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medine 1997, X, 340.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 340; Tirmizî, *el-Birr ve’s-Sileh*, 56.

Yukarda zikrettiğimiz ayetlerin sünneti temellendirmede delil olarak kullanılmasına yönelik eleştiriler bulunmaktadır. Yapılan bu eleştirilerden bazıları şu tarzda ifade edilmektedir:

Ayetlerin siyak ve sibakından koparılıp, parçacı bir yaklaşımla ele alınması, içinde bulunduğu ayetlerle beraber değerlendirilmemesi ve gramer açısından ayetlerin yanlış analiz edilmesi, ciddi bir takım sonuçlar doğurmuştur. Ayetlerin yanlış anlaşılması, Müslümanların Sünnet'in mahiyeti konusunda yanlış bir kanata varmalarının temel sebebi olmuştur. Hz. Peygamberden sadır olan her şeyin vahiy hükmünde olduğunu söylemenin hatalı bir istidlalin sonucu olduğunu belirttikten sonra, ayetlerin şu minvalde değerlendirilmesi gerektiğini söylemişlerdir:

“Allah’ın and içerek söze başladığı ilk ayetlerde, Hz. Peygamber’in doğru yoldan sapmış veya azmış biri olmadığı vurgusu göze çarpan ilk husustur. Hz. Peygamberi bu şekilde itham edenlerin Mekke müşrikleri olduğu ise açıktır. Hafızamızı biraz yoklayacak olursak onların niçin bu ithamda bulduklarını Hz. Peygamber’in hayatına dair bilgilerimize dayanarak anlayabiliriz. Hepimizce bilindiği gibi Hz. Peygamber Mekke toplumunda herkesin tam itimadını kazanmış olduğu için kendisine el-Emîn lakabı verilmişti. Onların ittifakla en güvenilir adam olduğunu kabul ettikleri Hz. Muhammed’i birden “sapık/azgın” olmakla itham etmelerine yol açan olayın, onun kendisine vahiy geldiğini, yani kendisinin “peygamber” olduğunu söylemesi olduğu malumdur. Hz. Peygamber, peygamberliğini ilan eder etmez Mekke müşriklerinin, onun hakkında söyledikleri de aynı şekilde malumdur. Nitekim “Bu adam, yalan yere Allah’a iftira eden birisinden başka bir şey değildir, biz ona inanmıyoruz.”²⁷⁷ “İnkâr edenler, bu, Kur’an, olsa olsa onun (Muhammed’in) uydurduğu bir yalandır. O bunu uydurmuştur ve birileri de ona bu konuda yardım etmiştir.”²⁷⁸ ve benzeri ayetler bu hususu kesin olarak ortaya koymaktadır. O halde Necm süresinin ilk ayetlerinin “vahiy” olgusunu, yani Hz. Peygamber’in “Peygamberliği”ni konu aldığından şüphe yoktur. Konumuz olan üçüncü ve dördüncü ayetleri takip eden ayetlerin de vahyin gerçek olduğunu ve onu Cebrail’in Hz. Peygamber’e getirdiğini ifade ettiği gayet açık bir şekilde görülmektedir. Buradan hareketle “O, kendi arzu ve hevasından konuşmamaktadır” ayetinin: “O kendisine vahiy gelmediği halde, bana vahiy geliyor demez; yine Kur’an’ı kendisinin uydurup da “bunu bana Allah gönderdi” demesi de mümkün değildir.” anlamına geldiği rahatlıkla ifade edilebilir. Zira Hz. Peygamber’in heva ve arzusuna uyacak biri olmadığını zaten müşrikler de gayet iyi biliyorlardı. Ancak ne zaman ki Hz. Peygamber, kendisine vahiy geldiğini söyledi, hemen onu yalancılık, iftira etmek, büyülenmiş biri

---

²⁷⁷ Mü’minûn (23), 38.

²⁷⁸ Furkan (25), 4.

olmak, mecnun biri olmak gibi ithamlarla karalamaya başladılar. O halde “ve ma yentiku” ayetinde geçen “konuşma” ile “Kur’an’ın kastedildiği açıktır.”²⁷⁹

Aslında yukarıda zikri geçen her iki yorumun haklılık payları vardır. Birinci görüş Hz. Peygamber’den sadır olanların vahiy kaynaklı olduğunu söylemeleri, bu konudaki mevcut hadisler ve buna delalet eden başka ayetlerin oluşu sebebiyledir. İkinci görüş ise ayetlerin bağlamının gereği olarak vahyedilen vahiyden kastın, Kur’an-ı Kerim olduğunu savunmaları gayet olması gereken bir gerçekliktir. Yapılan her iki yorumun ve diğer başka ayet ve hadisler ışığında şu sonuca varabiliriz. Hz. Peygamber’den sadır olan şer’i vasıf taşıyan tüm söz ve fiiller vahiy kaynaklı olduğudur. Nitekim Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de “dini kemale erdirdiğini”²⁸⁰ buyurmuştur. Bunu da Kur’an-ı Kerim ve Rasûlü ile gerçekleştirmiştir. Şüphesiz Rasûlün’den Kur’an-ı Kerim dışında sadır olmuş tüm hükümler ancak yüce Allah’ın ona vahyetmesi sonucudur. Kendi arzu ve hevesinden ortaya attığı söz ve fiiller değildir. Bu hükümler Hz. Peygamber’in sünnetini oluşturmaktadır. Sünneti de dinin bir şeriatı olarak kabul ettiğimizde, onun vahiy kaynaklı olduğunu da kabul etmiş olmaktadır. Netice olarak İslam Dini’ni oluşturan Sünnet’in vahiy kaynaklı olduğunu söylemek zorundayız. Aksi halde İslam’ın ikinci ana kaynağı olan Sünnet’in Hz. Peygamber tarafından kendi arzu ve hevesinden ortaya koymuş olduğunu söylemiş oluruz.

Hz. Peygamber (sav) hak ve hukuklarda, özellikle şer’i vasıf taşıyan hükümlerinde, almış olduğu kararlar Yüce Allah’ın koruması altındadır. Allah Teâlâ, Müşrik ve Ehli Kitâb’ın desise ve entrikalarına karşı Rasûlünü korumuş ve O’nun hataya düşmesini engellemiştir. Bu durumu bize gösteren ayetler şöyledir:

“Eğer Allah’ın sana lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni sapıtmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendi nefislerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana Kitab (Kur’an)ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah’ın sana olan lütfü büyüktür.”²⁸¹

“(Sana şu talimatı verdik): Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et.

²⁷⁹ M. Hayri Kırcıbağcı, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 189-190.

²⁸⁰ Mâide (5), 3.

²⁸¹ Nisâ (4), 113.

Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse bil ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına belâ etmek ister. İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır.”²⁸²

“Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O’nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”²⁸³

“Ey Muhammed! Sen, Rabbinden sana vahyedilene uy. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müşriklerden yüz çevir.”²⁸⁴

“Ey Peygamber! Allah’a karşı gelmekten sakın. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Rabbinden sana vahyolunana uy. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁸⁵

“Sonra da seni din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma.”²⁸⁶

“Görebildiklerinize ve göremediklerinize yemin ederim ki, o (Kur’an), hiç şüphesiz çok şerefli bir elçinin (Allah’tan alıp tebliğ ettiği) sözüdür. O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir. Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.”²⁸⁷

Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, Rasûlü’nü birçok ayette uyarmış, kâfir ve münafıklara itaat etmemesini telkin etmiştir. Kendi lütuf ve rahmetiyle, Rasûlü’nü doğru yoldan saptırmak isteyenlere fırsat vermemiş, doğru kararlar vermesini sağlamıştır.

Sünnet de Kur’an gibi ilahi iradenin gözetimi altındadır. Nitekim dinin yapı taşı olan sünnetin ilahi bir gözetim altında olmadığını söylersek, bunun sonucunda dinde birçok beşeri kusurların olduğunu kabullenmek zorunda kalırız. Kanaatimiz sünnetin de Kur’an gibi Allah tarafından korunduğudur. Çünkü İslam dini evrensel ve son ilahi dindir. Bu dini oluşturan temel öğeler, gerek ilk oluşum evrelerinde, gerek sonraki dönemlerde varlığını mükemmel bir şekilde sürdürme bilmeleri için, insan üstü bir gücün koruması altında olmaları gerektir. Biz burada sünnetin tümüyle

---

²⁸² Mâide (5), 49.

²⁸³ Mâide (5), 67.

²⁸⁴ En’am (6), 106.

²⁸⁵ Ahzâb (33), 1-2.

²⁸⁶ Câsiye (45), 18.

²⁸⁷ Hakka (69), 38-47.

korunduğunu değil, İslam Dini'ni tamamlayan ve onu yaşanılabilir kılan sünnetin Allah'ın koruması altında olduğunu söylüyoruz.

2.1.5. Sünnet'in Vahiy Kaynaklı Olduğuna Dair Kur'an'dan Deliller

Sünnetin mahiyeti ile ilgili birçok mülahazalar bulunmaktadır. Bu mülahazalar konumuzun sınırlarını aştığı için sadece başlıca üç eğilimin bulunduğuna işaret etmekle yetineceğiz. Bu üç eğilimi: “Sünnet'in tamamının vahiy kaynaklı olduğunu kabul edenler; bir kısmının vahiy kaynaklı, bir kısmının da Hz. Peygamber'in içtihadının ürünü olduğunu kabul edenler; son olarak da sünnette vahiy ürünü hiçbir şey yoktur diyenler” şekilde ifade edebiliriz.²⁸⁸

Sünnet'in vahiy kaynaklı olduğunu savunanlar, vahyi “vahyu'l-metluv” ve “vahyu gayru'l-metluv” olmak üzere iki kısma ayırırlar.²⁸⁹ Vahyu'l-metluv İslam terminolojisinde Kur'an-ı Kerim ayetlerine münhasır, şifahi olarak iki kapak arasında yazıya geçirilmiş, tilavetiyle sevap elde edilen, namazda okunan vahiydir. Vahyu gayru'l-metluv ise okunmayan vahiy demek olup Hz. Peygamber'i ilahi emirlerin muradını bilmeye götüren Kur'an dışı vahiydir. Hz. Peygamber'in söz ve fiilleri vasıtasıyla tezahür eder.²⁹⁰

Vahyu gayru'l-metluv'un varlığını ispat eden delillere geçmeden evvel bu konudaki düşüncemizi belirtmek isteriz.

Şüphesiz Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy aldığı kessindir. Nitekim sürekli ilahi iradenin gözetiminde ve koruması altındadır. Kendisine Kur'an'da geçmeyen birçok gaybi bilgi verilmiştir. Kur'an ayetlerini tefsir etmiş, mücmel olan birçok konuyu kendi beyanıyla muhkem hale getirmiştir. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in Kur'an dışında Cenab-ı Allah ile bir tür iletişim içerisinde olduğu gerçeği, tartışmaya mahal vermeyecek bir gerçektir.

---

²⁸⁸ Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Kırbasoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, s. 217; Abdülcelil İsa, *Peygamberimizin İctihatları -İctihâdu'r-Rasûl-*, (M. Hilmi Merttürkmen, Abdülvehhab Öztürk), Y.y., Ankara 1976; Selahaddin Kıyıcı, “Peygamber (sav)'in İctihadları” *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 1, Cilt. 1, Van 1994.

²⁸⁹ Bu ayrımı imam Şafî'ye kadar götürmek mümkündür. O, vahyi ikiye ayırmakta ve vahyin birinci türüne “el-vahyu'l-metluv” adını vermektedir. İkinci tür vahiy için ise “risalet ve ilham” terimlerini kullanmaktadır. Bu durum o dönemde “vahyu gayru'l-metluv” kavramının henüz kullanılmadığı anlamına gelebilir. Ancak terim olarak kullanılmasa da bu düşüncenin İ. Şafî'de mevcut olduğunu rahatlıkla ifade denebilir. Bkz. Şafî, *el-Umm*, V, 127-128.

²⁹⁰ Taqî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 26-27.

Ancak Hz. Peygamber'den sadır olan her şeyin vahiy ürünü olduğu görüşüne gelince: Bizler bu söylemin doğru olmadığı, hatta imkânsız olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Hz. Peygamber bazı konularda karar verdiği halde bu kararları ilahi irade tarafından uyarı almıştır. Şayet Hz. Peygamber'den sadır olan her şeyi vahiy olarak değerlendirirsek bu durumda vahiy, vahiy ile çelişmiş olacağından, bu çelişkiyi kabul etmek yerine Hz. Peygamberden sadır olanların tümünü vahiy olmayacağını kabul etmek daha isabetli olacaktır.

Konu ile ilgili olarak Mevdudî şu değerlendirmelere yer vermektedir: “Kur'an kesinlikle vahiydir. İçindeki tüm sözler Allah'a aittir. Hz. Peygamber'in sözlerine gelince onları üçe ayırmak mümkündür:”

- a- “Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğ, Kur'an'ı beyan ve izah niteliği taşıyan tüm sözlerinin vahiy kaynaklı olduğuna şüphenin olmaması.”
- b- “Hz. Peygamber'in Müslümanların önderi olması hasebiyle kelimetullahı yüceltmek ve dini ikamet etmek için mücadele ederken, muhtelif zamanlarda verdiği emirleri kapsayan sözleri içtihatdır. Peygamber'in içtihatları Allah'ın rızasına uygun görünmektedir. İctihatta hata yaptığı zaman Allah tarafından hemen uyarılmış ve düzeltilmiştir. O'nun (sav) beşer olarak söylediği sözler, sahabeyle istişare sonucu aldığı kararlar, isabet etmediği içtihatlar vahiy değildir. Bunların dışındaki sözler vahiydir.”
- c- “Hz. Peygamber bir beşer olarak nübüvvetten önce ve sonra peygamberlikle ilgili olmayan sözleri vahiy kapsamına girmemektedir. Ancak Hz. Peygamber'in bütün sözleri doğruluğun ve hakkın dışında değildir.”²⁹¹

Konunun mahiyetiyle ilgili sunduğumuz bu malumattan sonra şimdi sünnet'in vahiy kaynaklı olduğuna delil olabilecek ayetlere geçebiliriz.

Bir defasında Rasûlüllah (sav) eşlerinden birine bir sır söyledi. Zevcesi bu sırrı diğer bir şahsa ifşa etti. Hz. Peygamber, sırrın zevcesi tarafından ifşa edilmiş olduğu konusunda bilgilendiğinde, ondan bir açıklama istedi. Eşi, Hz. Peygamber'e kendisine bu bilgiyi kimin verdiğini sordu. Hz. Peygamber de Yüce Allah tarafından bilgilendirildiğini söyledi. Bu olaylar üzerine şu ayet-i kerime nazil oldu: “Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine)

---

²⁹¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, VI, 13-14.

haber verince o, “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber, “Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi” dedi.”²⁹² Bu ayette sırrın ifşa edildiği bilgisi, Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber’e bildirildiği son derece açıktır. Yüce Allah’ın Rasûlüne verdiği bu bilgi Kur’an-ı Kerim’in herhangi bir yerinde zikredilmiş değildir. Bu da Hz. Peygamber’in Yüce Allah’tan Kur’an-ı Kerim dışında vahiy aldığı bir ispatıdır.

Uhud Savaşı münasebetiyle daha önce Bedir Savaşında Yüce Allah’ın Müslümanlara nasıl yardım ettiğini, onlara olan va’dini yerine getirdiğini hatırlatmak üzere bazı ayetler nazil oldu. Bedir Savaşıyla ilgili Yüce Allah şöyle buyurdu: “Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O hâlde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. Hani sen mü’minlere, “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır.”²⁹³ Uhud Savaşı esnasında inen bu ayetler Bedir Savaşı hakkında “meleklerin yardım müjdesi” Allah tarafından Rasûlüne verildiği ve Hz. Peygamber’in de bu müjdeyi müminlere verdiği ifade edilmiştir. Ayetin devamında ise bu müjdenin Allah tarafından olduğu söylenmektedir. Şu halde Kur’an’da Bedir Savaşından önce meleklerle desteklenme müjdesine işaret eden hiçbir ayet olmadığına göre bu müjdeyi, Yüce Allah Hz. Peygamber’e Kur’ân dışında bir vahiyle gönderdiği gerçeğinin kesin bir delilidir.

Yine Bedir Savaşından sonra savaşla ilgili olarak Kur’an-ı Kerim de şöyle buyrulmaktadır: “Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye vadediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.”²⁹⁴ Ayette atıfta bulunulan iki taifeden biri Ebû Süfyân’ın Suriye’den gelen ticaret kervanıydı. Diğeri ise Ebû Cehil’in komutasındaki Mekkeli Müşriklerin ordusuydu. Ayette yüce Allah, Müslümanlara

---

²⁹² Tahrim (66), 3.

²⁹³ Âl-i İmrân (3), 123-126.

²⁹⁴ Enfâl (8), 7.

bu iki gruptan birine karşı zafer vadediyordu. Ancak yüce Allah'ın savaş gerçekleşmeden önce müminlere olan bu va'dini zikreden başka ayet yoktur. Şüphesiz Allah Teâlâ bu durumu, Peygamber'ine Kur'an dışında bir vahiyle bildirmiştir. Bu da Kur'an dışında Hz. Peygamber'in vahiy aldığı bir kanıttır.²⁹⁵

Bu konuya delil olabilecek başka bir olay ise Hz. Peygamber (sav) Medîne'de iken rüyasında kendilerinin Mekke'ye girip tavaf ettiklerini gördü. Bunun üzerine ashabıyla beraber umre için Mekke'ye doğru hareket ettiler. Ancak Mekkeliler bunu duyunca silahlanarak Hudeybiye mevkiine geldiler. Müslümanlar Mekkeliler tarafından Hudeybiye de durdurularak bu yıl umreyi yapamayacaklarını, umre için bir sonraki seneyi beklemeleri gerektiğini söyleyen Hudeybiye antlaşmasını imzalattılar. Ashap bu durumdan kaygılıydı ve bu kaygılarını dile getirmek için Hz. Ömer'i Rasûlüllah'a sözcü olarak gönderdiler. Hz. Ömer Rasûlüllah'a gelerek “ ey Allah'ın Rasûlü, bize Mekke'ye girip tavaf edeceğimizi söylememiş miydin?” dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlü “Ben size bu yıl, bu yolculukta tavaf edeceğimizi söyledim mi?” diyerek cevap verdi. Sonra bunun üzerine vahiy geldi: “Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.”²⁹⁶ Görüldüğü üzere ayet-i kerime Hz. Peygamber'in rüyasını doğrulamaktadır. Bu husus Hz. Peygamber'in Kur'an dışında yüce Allah'tan vahiy aldığı bir başka kanıttır.²⁹⁷

Sonuç olarak yukarıdaki ayetler açık bir şekilde Hz. Peygamber'in Kur'an'dan başka ayrıca vahiy aldığı açıkça ispatlamaktadır. Bu durum vahyin iki çeşit olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'e gönderilen vahiyler sadece Kur'an'la sınırlı olmadığı, bilakis başka vahiylerde aldığı kanıtlar. İşte bu alınan vahye ise İslam literatüründe vahy-i gayri metluv denilmektedir.²⁹⁸

---

²⁹⁵ Taqî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 27-35.

²⁹⁶ Fetih (48), 27.

²⁹⁷ Bu konuda örnek teşkil edebilecek başka ayetler için bkz. Taqî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 27-40.

²⁹⁸ Vahy-i gayri metluv için bkz. Yusuf Şevki Yılmaz, “Vahiy” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XLII, 440-443.

2.2. SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞUYLA İLGİLİ SÜNNET'TEN DELİLLER

Sünnet, İslam da Kur'an'dan sonra kendisine müracaat edilen ikinci büyük kaynaktır. Yüce Allah, Hz. Peygamber'i Kur'an'ı tebliğ ve teybin ile görevlendirmiştir. Hz. Peygamber bu görevi ifa ederken kendisine uyulmasını istemesi en tabii durumdur.

Sünnet'in hüccet değerini yine sünnetle açıklayıp delillendirmek, bir şeyi kendisiyle tanımlamak gibi olsa da aslında durum bundan farklıdır. Nitekim biz burada sünneti tanımlamıyor onun varlığının etki alanını ortaya koyuyoruz. Hz. Peygamber'in dilinden İslam Dini'nde sünnetin ne derecede yetki alanına sahip olduğunu, Müslümanlar için bağlayıcılığının delillerini sunuyoruz. Daha önce de değindiğimiz üzere sünnetin kaynağının vahiy olduğuna işaret eden hadisler, sünnete bağlılığı teşvik eder. Hz. Peygamber'in “Dikkat edin! Bana Kitap ve onun misli verildi”²⁹⁹ hadisi sünnetin konumuna ve kaynak değerine dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber'in teşri yetkisinin olduğunu belirtmesi, sünnetinin hüccet olduğunun önemli delillerindendir. Nitekim Allah Rasûlü “Dikkat edin! Allah'ın Rasûlü'nün haram kıldığı Allah'ın haram kıldığı gibidir”³⁰⁰ buyurmuştur. Başka bir hadisi şeriflerinde Ebû Hureyre (r.a) Allah Rasûlü'nün (sav) şöyle buyurduğunu naklediyor: “Sizi kendi halinize baş başa bıraktığım sürece beni bırakın. Zira sizden öncekiler çok soru sorduklarından ve peygamberleri hakkında anlaşmazlığa düştüklerinden helak oldular. Sizi bir şeyden sakındırdığımda ondan kaçın. Size bir şey emrettiğim de gücünüz oranında onu yerine getirin.”³⁰¹ Hz. Peygamber'in teşri yetkisine, O'na (sav) i'tisamı ve sünnetinin vahiy kaynaklı oluşuna örnek teşkil edebilecek birçok hadis-i şerif bulunmaktadır. Şimdi bunlardan bazıılarını zikredelim.

Hz. Ebû Hureyre, Allah Rasûlü'nün (sav) şöyle dediğini rivayet ediyor: “Yüz çevirenler hariç ümmetimin tümü cennete girecektir.” Bunun üzerine yüz çevirenler

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 281; Müslim, Cuma, 43; İbn Mâce, Mukaddime, 7.

³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 132; İbn Mâce, Mukaddime, 2; Tirmizî, İlm, 10.

³⁰¹ Buhârî, İ'tisâm, 2; Müslim, Hac, 73; Tirmizî, İlm, 17.

kimlerdir ey Allah'ın Rasûlü diye sorulunca Peygamber şöyle buyurdu: “Bana itaat edenler cennete girecektir. Bana itaat etmeyenler yüz çevirenlerdir.”³⁰²

Hz. Cabir, Hz. Peygamber'den (sav) naklen O'nun rüyada gördüğü meleklerin şöyle dediğini rivayet ediyor: “Muhammed'e itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Ona isyan eden Allah'a isyan etmiş olur. Muhammed insanları (mümin ile kâfiri veya hak ile batılı) ayıran bir kıstastır.”³⁰³

Hz. Aişe, naklediyor: Allah Rasûlü bir gün serbest davranarak bir şeyler yaptı. İnsanlardan bazıları bunu yapmaktan kaçındı. Bu durum Hz. Peygamber'e ulaştınca Peygamber minbere çıkıp Allah'a hamd ederek şöyle buyurdu: “Bazılarına ne oluyor da benim yaptığım bir şeyden kaçınıyorlar. Allah'a yemin olsun ki ben Allah'ı onlardan daha iyi biliyor ve onlardan daha çok korkuyorum.”³⁰⁴

Hz. Enes, Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu naklediyor: “Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”³⁰⁵

İrbâd b. Sâriye anlatıyor: Allah Rasûlü (sav) günün birinde namaz kıldırdıktan sonra yüzünü bize döndü ve gözleri yaşartan, kalpleri ürperten, belîğ bir vaaz verdi. Adamın biri “ey Allah'ın Rasûlü bu, vedalaşmak üzere olan birinin sözlerine benziyor. Öyleyse bize tavsiyede bulun” dedi. Allah Rasûlü de bize öğütte bulunup şöyle dedi: “Size Allah'tan sakınmayı Habeşli bir köle de olsa (sizden olan emir sahiplerini) dinleyip itaat etmeyi tavsiye ediyorum. Zira benden sonra yaşayacak olanlar birçok ayrılığa şahit olacaklar. Size sünnetimi, hak ve hidayet üzere bulunan halifelerimin sünnetini salık veriyorum. Bunlara tutunup sımsıkı sarılın. Sonradan çıkan türedi şeylerden uzak durun. Şüphesiz sonradan çıkan her şey bid'attir. Her bid'at delalettir.”³⁰⁶

Malik Bin Enes'ten mürsel olarak Allah Rasûlü'nün (sav) şöyle dediği rivayet edilmektedir: “Size iki şey bıraktım onlara sarıldığınız sürece delalete düşmezsiniz. Onlar Allah'ın kitabı ve Resul'ünün sünnetidir.”³⁰⁷

---

³⁰² Buhârî, İ'tisâm, 2.

³⁰³ Buhârî, İ'tisâm, 2.

³⁰⁴ Buhârî, İ'tisâm, 5; Müslim, Fezâil, 35.

³⁰⁵ Buhârî, Nikah, 1; Müslim, Nikah, 1.

³⁰⁶ Ebû Dâvud, Sünne, 6; Tirmizî, İlm, 16.

³⁰⁷ Mâlik, Kader, 3.

Ebû Râfi' Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu naklediyor: "Sizden birinin koltuğuna yaslanıp kendisine emir veya nehiyelerimizden bir şey ulaştığında, bilmiyorum biz Allah'ın kitabında bulduklarımıza tabi oluruz dediğini görmeyeyim!"³⁰⁸

Mikdâd b. Ma'dikerib Allah Rasûlü'nün şöyle dediğini rivayet ediyor: "Dikkat edin! Bana Kur'an'la birlikte bir misli daha verildi. Karnı tok bazı kimselerin koltuklarına yaslanıp, "Kur'an'a sarılın onda bulduğunuz helalleri helal; haramları da haram sayın" diyecekleri zaman pek yakındır. Dikkat edin Allah Rasûlü'nün haram kıldığı şeyler de Allah Teâlâ'nın haram kıldığı şeyler gibidir. Dikkat edin evcil merkepler, köpek dişli yırtıcı hayvanlar ve anlaşmalı olduğunuz gayri müslimlere ait buluntular size helal değildir. Ancak sahibinin ihtiyaç duymadığı buluntular müstesna. Her kim bir topluluğa misafir olursa o topluluk onu ağırlamak zorundadır. Şayet onu ağırlayamazlarsa o kimsenin ağırlanabileceği kadar almaya hakkı vardır."³⁰⁹

İrbâd b. Sâriye'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Allah Rasûlü (sav) kalkıp şöyle buyurdu: Sizden biri koltuğuna yaslanıp Cenab-ı Hakk'ın sadece Kur'an'da yasaklananları mı haram kıldığını sanır? Dikkat edin! Allah'a yemin olsun ki ben de bazı şeyleri emrettim, öğütledim ve yasakladım. Bunlar Kur'an'daki kadardır ya da daha fazladır. İzinsiz olarak ehli kitabın evlerine girmeniz, kadınlarına vurmanız ve üzerlerine düşeni (cizyeyi) verdikleri sürece meyvelerinden yemeniz helal değildir."³¹⁰

Ebû Musa Allah Rasûlün'den merfu olarak şu hadisi aktarır: "Cenabı Hakk'ın benimle birlikte gönderdiği hidayet ve ilmin misali, yere düşen yağmura benzer. Bazı yerler güzel olup yağmuru emer ve bol miktarda ot bitirir. Bazı yerler kurak olup suyu tutar. İnsanlar bundan yararlanıp su içer ve bunu sulamada kullanırlar. Bazı yerlerde çorak olduğundan ne su tutar nede ot bitirir. Bu, dinde ince idrak sahibi olup Allah'ın benimle gönderdiği ilim ve hidayetten yararlanan kimseyle buna icabet etmeyip benimle gönderilen ilahi hidayeti kabul etmeyen kimsenin misali gibidir."³¹¹

³⁰⁸ Ebû Dâvud, Sünne, 6; Tirmizî, İlm, 10.

³⁰⁹ Ebû Dâvud, Sünne, 6; İbn Mace, Mukaddime, 2.

³¹⁰ Ebû Dâvud, Harâc, 33.

³¹¹ Buhârî, İlm, 20; Müslim, Fezâil, 5.

İbni Mesû'dun şöyle dediği rivayet edilir: “Sözlerin en güzeli Allah’ın Kitabı, yolların en güzeli Muhammed’in yolu ve işlerin en kötüsü türedi olanıdır.”³¹²

Huzeyfe’nin şöyle dediği rivayet edilir: Rasûlüllah bize şöyle buyurdu: “Muhakkak emanet semadan bazı er kişilerin kalp merkezine indi. Kur’an da indi. Siz Kur’an’ı okuyun ve (onun hüküm ve inceliklerini anlamak için) sünnetten (gerektiği kadar) öğrenin.”³¹³

Ebû Hureyre’den Allah Rasûlü’nün şöyle dediği rivayet edilir: “Bana itaat eden Allah’a itaat, bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur. Benim emrime (görevlendirdiğim kimseye) itaat eden bana itaat etmiş olur. Emrime isyan eden bana isyan etmiş olur.”³¹⁴

Cabir b. Abdullah’ın şöyle dediği rivayet edilir: “Rasûlüllah uyurken yanına melekler geldiler. Onlardan bazıları: O, uyuyor dedi. Bazıları da, gözü uyuyor fakat kalbi uyanıktır dedi. Kendi aralarında, bu dostunuz için verilecek bir misal var. Hadi onun durumunu bir misal ile anlatın dediler. Bazıları O, uyuyor dedi. Bazıları da gözü uyuyor fakat kalbi uyanıktır dedi. Sonra onun misalini anlatmaya başladılar. Bu zatın durumu yeni bir ev yapıp, bir ziyafet tertip eden, daha sonra da ziyafete çağırarak için etrafa davetçi gönderen kimseye benzer. Kim, davetçiye uyarırsa eve girer, ziyafetten yer. Kim de davetçiye uymazsa, eve de giremez ziyafetten de yiyemez. Sonra aralarında bunu bir yorumlayın da neyi kime misal verdiğimizizi anlatsın dediler. Bazıları O, uyuyor dedi. Bazıları da gözü uyuyor fakat kalbi uyanıktır, siz anlatın O anlar dedi. O zaman misali: ‘ev cennettir. Davetçi Muhammed’dir. Kim Muhammed’e uyarırsa, Allah’a itaat etmiş olur. Kim de Muhammed’e isyan ederse Allah’a isyan etmiş olur. Muhammed insanlar arasında (hak ile batılı, mümin ile kâfiri birbirinden) ayırım noktasıdır.”³¹⁵

Tüm hadisleri göz önünde bulundurduğumuzda, Allah Rasûlü (sav) açık bir şekilde kendisine itaati Allah’a itaat, isyanı ise Allah’a isyan olarak nitelemiştir. Kendi söz ve eylemlerini dinde kaynak göstermesi, hiç şüphesiz sünnetinin dinde

---

³¹² Buhârî, İ’tisâm, 2.

³¹³ Buhârî, Rikak, 35; Müslim, İman, 230.

³¹⁴ Buhârî, Ahkâm, 1; Müslim, İmaret, 32.

³¹⁵ Buhârî, İ’tisâm, 2; Dârimî, Mukaddime, 2.

hüccet olduğunun göstergesidir. Nitekim “namazı benden gördüğünüz gibi kılın”,³¹⁶ “hac uygulamalarını (menâsiklerini) benden alın”,³¹⁷ “din işlerinize dair bir şey söylersem onu alın ve uygulayın”³¹⁸ gibi tüm hadisler dini konularda sünnete uymaktan başka çıkar yol olmadığını, sünnetin dinde bir esas olduğunu bizlere göstermektedir.³¹⁹ Yine Muâz b. Cebel’in Yemen’e vali olarak giderken karşılaştığı bir problemin çözümünde “önce Allah’ın kitabına, onda bulmazsa sünnete, onda da bulmazsa kendi içtihadına göre hareket edeceğini söylemesi ve Hz. Peygamber’in bunu onaylaması”³²⁰ sünnetin hüccet olduğunun delillerindendir.

Sünnet sadece Hz. Peygamber döneminde geçerli bir takım hükümler olarak görülmemiş, İslam dinini oluşturan genel geçer hükümler olarak telakki edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber döneminde Kur’an’la yetinip Peygamber’in buyruklarını dikkate almamak gibi bir durum asla oluşmamıştır. Hatta Allah Rasûlü gelecekte meydana gelebilecek böyle bir duruma karşı uyarıda bulunmuştur. Sonuç olarak Allah Rasûlü’nün sünneti her dönemde hüccet olarak görülmüş, bir konuda sahih sünnet varken asla ikinci bir yola başvurulmamıştır.

2.3. SÜNNET’İN HÜCCET OLDUĞUNA DAİR ÜMMET’İN İCMÂSİ

Hulefâ-yi Râşidîn döneminden günümüze kadar, selevin eserlerine, halefin haberlerine objektif bir gözle baktığımızda hiçbir müçtehid imamın, bizatihi sünnete yapışmayı, onunla delil getirmeyi ve gereğince amel etmeyi inkâr ettiğini göremeyiz.

İmam Şâfiî ve başka birçok müçtehid imama atfedilen “Sahih bir hadis bulunduğunda, benim mezhebim odur. Ona ters düşen sözümü kaldırıp duvara çarpınız”³²¹ sözleri, onların önlerine kendi görüşlerinin aksini ifade eden sahih bir hadis geldiğinde, derhal kendi içtihatlarından dönüp, sünneti nazar-ı dikkate aldıklarını bizlere göstermektedir.

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 53; Dârimi, Salat, 42; Buhârî, Ezan, 18; Edeb, 27.

³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 366.

³¹⁸ Müslim, Fedâil, 139,140.

³¹⁹ İ’tisamı gerekli kılan amiller ve bu konudaki hadisler için bkz. Aynur Uraler, *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, İFAV Yayınları, İstanbul 2016. s. 51-69.

³²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 230, 236, 242; Dârimî, Mukaddime, 20; Ebû Dâvûd, Akdiye 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.

³²¹ Ebû Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, IX, 106.

Şüphesiz sünnet İslam'ın asıl kaynaklarından. Kur'an'ın ve ekseri hükümlerin anlaşılması ona bağlıdır. İşte bu sebeple sünnetin delil oluşunda İslam âlimleri arasında icma hâsıl olmuş, bu konuda söz birliği sağlanıp kesin hükme varılmıştır. Ulema arasında hadislerde meydana gelen ihtilaf, ya hadisin Hz. Peygamber'e ait oluşunun sıhhat derecesi veya hadisin konulan hükme delalet edip etmediği üzerinde olmuştur.³²²

İmam Şâfiî bu konuda şöyle demektedir. “Ümmet, herhangi bir kimse önünde Hz. Peygamber'in (sav) sünneti varken, herhangi bir insanın sözü için sünneti terk etmesinin câiz olmadığı hususunda icmâ etmiştir.” Yine O, “İnsanların âlim dediği yahut kendisini ehl-i ilim gösteren hiçbir kimsenin Allah Teâlâ'nın, Rasûlüllah'ın emrine uymayı ve hükmüne teslim olmayı farz kılmasından muhalefet ettiğini işitmedim. Sahabe ve tâbiîn içinde, kendisine Hz. Peygamber'in sünneti haber verildiğinde onu kabul etmeyen, hükmüne dönmeyen ve onu sünnet olarak görmeyen bir kimse bilmiyorum”³²³ demiştir.

Görüldüğü üzere tarih boyunca İslam âlimlerince sünnet hüccet olarak görülmüş ve bir konuda sahih sünnet varken o konuda kendi görüşleriyle değil sünnet ile amel etmişlerdir. İlerde zikrettiğimiz üzere Sahabe, tâbiûn ve müçtehid imamlar tarafından sünnete atfedilen önem ve sünneti hüccet olarak nasıl kullandıklarını müşahade edeceğiz.

2.4. SÜNNET'İN KUR'AN'I BEYAN ŞEKİLLERİ

Kur'an-ı Kerim Müslümanların anayasasıdır. Her anayasada olduğu gibi bunda da mücmel emirler ve kısa beyanatlar vardır. Yüce Allah, bu emir ve beyanatların açıklanması, uygulanabilir ayrıntılı kanunların ortaya konulması için yasa düzenleyici bir elçi tayin eder. Bu elçi daha önce öz ve mücmel olan bu hükümlerden ayrı bir şey olmayan, öncekilerin birer parçası olan talimatlar ortaya koyar.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber kendisine vahyolunan ayetleri insanlara tebliğ eder, ameli hüküm ihtiva eden ayetlerden mücmel olanını beyan, umumunu tahsis, mutlakını takyid ve müşkilini tavzih ederdi. Yapılan bu teferruatlı ilaveler,

³²² Abdülganî Abdulhâlık, *Hücciyetü's-Sünne*, s. 125-126.

³²³ Şâfiî, *Risâle*, 73, 219.

kendilerinin tatbikat ve izahları, müminlerin tatbikat ve değerlendirmesi şeklinde zamanla gerçekleşiyordu. Bazen ashabının bazen de gayr-i müslimler tarafından gelen suallere muhatap olması üzerine açıklıyordu. Bezen ayetin devamında hadisi bazen de bir hadisin tefsirini içeren ayeti okuyarak Kur'an'ın manalarını öğretiyordu. Şimdi sünnetiin, Kur'an'ı hangi yönlerden beyan ettiğini misalleriyle arz edelim.

2.4.1. Sünnet'in Kur'an'ın Mücmelini Beyan Etmesi

Mücmel, delalet ettiği mananın açık olmadığı,³²⁴ sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan lafız.³²⁵ Mücmel olan ayetlerde manalar girift olup maksadın ne olduğu açık bir şekilde belli olmaz. Manası kapalı olan bu tür ayetler Kur'an'da mevcuttur.³²⁶ Kur'an'da mücmel ayetlerin oluşu, onların açıklanmadığı anlamına gelmez. Bahusus Yüce Allah'ın kullarına din olarak sunduğu ve onlara emrettiği hususların mücmelliği devam edemez.³²⁷ Bu durum ya başkaca ayetler veya sünnet tarafından beyan edilmiştir. Dinin tam bir şekilde anlaşılması sünnetullahın bir gereğidir. Bu görevin bir kısmı da Hz. Peygamber'e verilmiştir.³²⁸ Şimdi Sünnet'in Kur'an'ın mücmelini beyan etmesine dair birkaç misal verelim:

Hacıların ihramlı oldukları sürece tıraş olmaları yasaktır. Ancak sağlık problemleri bulunanlar için Allah Teâlâ, Bakara süresindeki “Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın. Eğer (düşman, hastalık ve benzer sebeplerle) engellenmiş olursanız artık size kolay gelen kurbanı gönderin. Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur (da tıraş olmak zorunda kalır)sa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir...”³²⁹ Ayeti kerimesiyle fidye vermeleri koşuluyla tıraş olabileceklerinin ruhsatını vermektedir. Bu fidye³³⁰ ayette belirtildiği üzere oruç tutmak, sadaka vermek veya kurban kesmekle ödenir. Fakat bunların miktarı ve

³²⁴ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 194.

³²⁵ Ferhat Koca, “Mücmel”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2006, XXXI, 453.

³²⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1988, s. 182.

³²⁷ Subhi Salih, *Kur'an İlimleri*, (Trc. M. Said Şimşek) Hibaş Yay. Konya ty., s.247.

³²⁸ Süleyman Pak, “Sünnet'in Kur'an'ı Beyan Yönleri”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. XVI, Sayı. 1, Sivas 2012, s. 353-381.

³²⁹ Bakara (2), 196.

³³⁰ Fidye: mazereti sebebiyle belirli bazı dini görevleri yerine getiremeyen kimseden, buna karşılık olarak ödemesi istenen bedeli ifade eder. Salim Söğüt, “Fidye”, *DİA*, TDV Yay. İstanbul 1996, XIII, s. 55-57.

cinsinin ne olduğu konusunda Kur'an'da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu malumatı bizlere ulaştıran ayetin tefsiri mahiyetindeki şu hadisi şeriftir. Ka'b b. Ucre diyor ki: "İhramda iken Rasûlüllah bana uğradı. O sırada ben de tencerenin altında ateş yakıyordum. Bitler ise yüzüme dağılacak kadar fazla idi. Rasûlüllah bana: "Başındaki bu haşerat sana eziyet vermiyor mu?" dedi. Evet dedim. Bunun üzerine buyurdular ki: "Başını tıraş et, üç gün oruç tut, ya (her fakire yarım sa' olmak üzere)³³¹ altı fakir doyur yahut da bir koyun kes" demiştir.³³² Böylece hadis ayetteki oruç, sadaka ve kurban fidyesinin keyfiyetini izah etmiştir.

Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de "...bir hak olmadıkça Allah'ın haram kıldığı cana kıymayı..."³³³ buyurmaktadır. Ayetteki "bir hak olmadıkça" kısmını Rasûlüllah (sav) şöyle açıklamıştır: "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma iman eden hiçbir Müslüman kişinin kanı helal olmaz. Ancak şu üç şeyden birisini yaparsa (kanı helal olur): Adam öldürmek, evli iken zina yapmak, dinden çıkıp Müslümanlardan ayrılmak."³³⁴ Böylece Allah Rasûlü, bir Müslüman'ın kanının hangi durumlarda helal olabileceğini beyan etmiştir.

Hırsızlık yapanların cezası hakkında Kur'an'da "Hırsız erkek ve kadının yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesiniz"³³⁵ buyrulmaktadır. Ayette umumi bir lafızla zikredilen hırsızlığın cezasını Allah Rasûlü şöyle tebyin ve tahsis etmiştir: "Çeyrek dinar veya daha fazla miktar çalanın eli kesilir."³³⁶

Haccın farziyetine dair ayette "...Ona bir yol bulabilenlerin Kâbe'yi hac etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır..."³³⁷ buyrulmaktadır. Bir adam ayetteki "yolun" manasını sual edince, Rasûlüllah (sav) "azık ile binek" olduğunu haber vermiştir.³³⁸

Allah Teâlâ, Hicr süresinde Rasûlüne hitaben "Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur'anı verdik"³³⁹ buyurmaktadır. Ayeti kerimede

³³¹ Parantez içindeki ziyade Buhârî'nin rivayetindedir.

³³² Buhârî, Meğazî, 35; Müslim, Hac, 80-86; Ebu Dâvûd, Menasik, 42; Tirmizî, Hac, 106.

³³³ En'âm (6), 151.

³³⁴ Buhârî, Diyat, 6; Müslim, Kasâme, 25.

³³⁵ Mâide (5), 38.

³³⁶ Ebu Dâvûd, Hudûd, 4; Tirmizî, Hudûd, 16.

³³⁷ Âl-i İmrân (3), 97.

³³⁸ Tirmizî, Tefsir, 2998; Taberi, *Tefsîru't-Taberi*, VII. 39.

³³⁹ Hicr (15), 85.

geçen “tekrarlanan yedi” den kastın ne olduğunu ancak şu hadisi şeriften anlıyoruz: Ebû Said İbnü'l-Mualla şöyle demiştir: “...sonra Allah Rasûlü bana: “sen bu mescitten çıkmadan önce sana Kur’an’daki en büyük sureyi öğreteceğim buyurdu.” Biraz sonra Allah Rasûlü mescitten çıkmak için yürüdüklerinde kendilerine o sözlerini hatırlattım. Bunun üzerine Rasûlüllah, “O sûre el-hamdu lillahi Rabbi'l-â'lemîn suresidir. O sebu' mesânî ve bana verilen büyük Kur’an’dır” buyurdu...”³⁴⁰

Yüce Allah faizin haramlılığı konusunda Bakara süresinde şöyle buyurmaktadır: “Oysa Allah alışverişi helal, ribayı (faizi) haram kılmıştır.”³⁴¹ Ayette geçen “riba” lafzı mücmel olup sözlük anlamı mutlak tarzda “fazlalık” demektir. Şâri’ ise ayette bu anlamı değil özel manada bir “fazlalık” kastetmiştir. Şu halde beyan edilmedikçe bilinmesi mümkün değildir. Bu beyan Hz. Peygamber’in şu hadisinde yer almıştır: “Altını altın ile, gümüşü gümüş ile, buğdayı buğday ile, arpayı arpa ile, hurmayı hurma ile, tuzu tuz ile eşit miktarlarda ve peşin olarak değişin. Kim artırır ve artırılmasını isterse ribâ muamelesi yapmış olur. Bu sınıflar değiştiğinde ise, peşin olmak kaydıyla istediğiniz şekilde satabilirsiniz.”³⁴² Böylece hadis ribânın ne olduğu konusunda ana bir düstur ortaya koymuş oldu. Çünkü ribâ, sadece bu sınıflara mahsus olmayıp bunlara benzer başka sınıflarda da cereyan edebilir. Müçtehit imamlar bu hadisi esas alarak kıyas ile kendisinde ribâ cereyan eden diğer bütün şeyleri de tespit etmişlerdir.³⁴³

Görüldüğü üzere ibadet ve muamelatla ilgili mücmel ayetlerin örnekleri burada zikredilmeyecek kadar çoktur. Hz. Peygamber, namaz, oruç, zekât, hac vb. konuların beyanı hususunda ayetlerdeki kapalılığı gidermiş ve bu konulara dair birçok açıklamalarda bulunmuşlardır. Şimdi farklı konulara dair birkaç örnek vererek başlığımızı noktalayalım.

Hz. Ali şöyle dedi: “Rasûlüllah bir gün oturmuş ve elinde bulunan bir değneği düşünceli bir halde yere vurup dürtüştürüyordu. Bir ara başını kaldırdı ve “sizden hiçbir nefis müstesna olmamak üzere cennetteki yeri de ateşteki yeri de bilinmiştir” buyurdu. Bunun üzerine sahabiler ey Allah’ın Rasûlü! O halde niçin amel edip

³⁴⁰ Buhârî, Tefsîr, 15/4703.

³⁴¹ Bakara (2), 275.

³⁴² Buhârî, Buyû’, 78; Müslim, Müsâkaat, 81-84; Nesâî, Buyû’, 50.

³⁴³ Zekiyyüddîn Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, (Trc. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yay., Ankara 2014, s.389.

çalışıyoruz? Biz bu bilinmiş olan yazımız üzerine itimat etmeyelim mi? (yani o halde amelin faydası nedir) dediler. Rasûlullah: “Hayır, siz o bilinmiş olan yazınıza dayanıp durmayınız. Amel edip çalışınız. Çünkü herkes niçin yaratıldıysa o kendisine kolaylaştırılmıştır buyurdu.³⁴⁴ Sonra da şu mealdeki ayetleri okudu: “Bundan sonra kim verir ve sakınırsa, o en güzeli de tasdik ederse, biz de onu en kolay hazırlarız. Fakat kim cimrilik eder, kendisini müstağni görür ve o en güzeli yalan sayarsa, biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.”³⁴⁵

Ebû Hureyre’den rivayetle Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu:³⁴⁶ “Kul bir günah işledi mi kalbine siyah bir nokta konulur. O, bunu tövbe ve istiğfar ile koparıp attığı zaman kalbi cilalandırılır. Fakat tekrar (günaha) dönerse o noktalar artırılır. Nihayet kalbini kaplar. Bu durum Cenabı Hakk’ın şu ayette beyan buyurduğu “pas”tır: “Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır.”³⁴⁷

Kur’an-ı Kerim’de muttakilerin vasıflarından bazıları şöyle zikredilir: “Ve onlar çirkin bir günah işledikleri, yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Allah’tan başka günahları kim bağışlayabilir? Bir de onlar, bile bile, işledikleri (günah) üzerinde ısrar etmezler.”³⁴⁸ Ayetteki bağışlanma dileyenler hakkında Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “İstiğfar eden ısrar etmiş olmaz, günde yetmiş kere (günaha) dönse bile.”³⁴⁹ Hz. Peygamber (sav) samimi olarak tövbe edip nedamet duyanın aynı günahı defalarca tekrarlamış olsa da günahı ısrarcı sayılmayacağını belirtmiştir. Böylece insanların ahlaken yükselme imkânlarının her zaman için mevcut olduğunu göstermiştir.³⁵⁰

Allah Rasûlü (sav) “...Dünya malına olan sevgisine rağmen malını akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyenlere ve boyunduruk altında bulunan köle ve esirlere veren...”³⁵¹ Ayeti kerimesini açıklamak üzere şöyle buyurmuştur:

³⁴⁴ Buhârî, Tefsir, 92/4946; Müslim, Kader, 2647; Ebu Dâvûd, es-Sünne, 17.

³⁴⁵ Leyl (92), 5-10.

³⁴⁶ Tirmizî, Tefsir, 74/3334; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 240.

³⁴⁷ Mutaffifin (83), 14.

³⁴⁸ Âl-i İmrân (3), 135.

³⁴⁹ Ebû Dâvûd, Salat, 359.

³⁵⁰ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur’anı Tefsiri*, Kayıhan Yay. İstanbul 1983, s. 227.

³⁵¹ Bakara (2), 177.

“Mala olan sevgisine rağmen malını verenden maksat, sıhhatin yerinde iken, mal hususunda hırslı iken, yaşayacağını umarken ve fakirlikten korkarken vermendir”³⁵² demiştir.

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Allah Rasûlü şöyle buyurdu: “Her kim bir iyilik niyet eder de yapamazsa lehine bir iyilik yazılır. Ve her kim de bir iyilik niyet eder ve onu yaparsa lehine on ila yedi yüz misline kadar kat kat olarak yazılır. Her kim bir kötülük niyet eder, fakat onu yapamazsa bu yazılmaz. Eğer bunu yaparsa yazılır.”³⁵³ Hz. Peygamber'in dilinden dökülen bu sözler bir nevi şu ayetlerin tefsiri mahiyetindedir: “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.”³⁵⁴ “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.”³⁵⁵

Mücmel olan bir başka ayet ise “büyük günahlar” ifadesini içeren şu ayettir: “Eğer size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz.”³⁵⁶ Ayetteki büyük günahların neler olduğunu açıklayan, farklı sayılarda hadisler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Enes b. Malik şöyle diyor: “Rasûlüllah büyük günahları zikretti (veya kendisine büyük günahlardan soruldu.) Dedi ki: “Allah'a şirk koşturmak, adam öldürmek, bir de ana babaya isyan etmektir.” Sonra dedi ki: “En büyük günahın ne olduğunu söyleyeyim mi? O da yalan sözdür (yahut yalancı şahitlik)” hadisin ravilerinden Şu'be zannı galibime göre “yalancı şahitlik” demiştir.³⁵⁷

Allah Rasûlüne, Allah katında en büyük olan günahlar sorulduğunda cevaben: “seni yaratmış olduğu halde Allah'a bir denk uydurmandır. Sonra seninle beraber

---

³⁵² İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I, 297.

³⁵³ Müslim, İman, 206.

³⁵⁴ En'âm (6), 160.

³⁵⁵ Bakara (2), 261.

³⁵⁶ Nisâ (4), 31.

³⁵⁷ Buhârî, Edeb, 6; Müslim, İman, 261.

yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir. Sonra komşunun hanımıyla zina etmendir.” buyurmuşlardır.³⁵⁸

Allah Rasûlü, “helak edici olan yedi şeyden çekiniz” buyurdu. Ya Rasûlellah onlar nedir? Denildi. Rasûlüllah: “Allah’a şirk koşmak, sihir yapmak, bir hak karşılığı olmak müstesna Allah’ın haram kıldığı bir hayatı öldürmek, yetim malı yemek, faiz kazancı yemek, düşmana hücum sırasında savaştan kaçmak, zinadan masum olup hatırandan bile geçmeyen müslüman kadınlara zina isnat etmek” buyurdu.³⁵⁹

Bir defasında Hz. Peygamber’e “kebair” nedir? diye soruldu. Bunun üzerine Allah Rasûlü: “Dokuzdur. Şirk, sihir, adam öldürmek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu mümin kadınlara zina iftirasında bulunmak, ana ve babaya isyan etmek, Beyt-i Haram’ı istihlâl etmek” günahlarını zikretmiştir.³⁶⁰

Bu konuda başka sahih hadisler de bulunmaktadır. Bunlara dayanarak bir kısım âlimler büyük günahları belirlemeye çalışmışlar ise de bizce en makul olanı el-Kâsimî’nin şu mütalaasıdır: “Bir kısım fukaha kebairi tahdit (sınırlandırmak-belirlemek) etmek için tekellüf etmişler ve hudutları hakkında uzun uzadıya münakaşa etmişlerdir. Bu tahditlerin kimi efradını câmi değil, kimi de ağyarını mani değildir. Bu mevzuda sahih hadislerin vürudundan sonra bütün bu gayretler, muhtaç olunmayan çalışmalardan ibarettir.”³⁶¹

Rasûlüllah tarafından büyük günahların kati bir surette tahdit edilmemesi mühim bir hikmete mebnidir. Sınırlandırılmış olsaydı insanlar bu ayete güvenerek öbür günahları küçümseyebilirdi.³⁶²

2.4.2. Sünnet’in Kur’an’ın Umumunu Tahsis Etmesi

“Â’m”, kapsamına giren bütün fertleri herhangi bir ayırım ve özel anlatım olmaksızın içine alan lafızdır.³⁶³ Tahsis ise â’m bir lafzın anlamının bu lafız kapsamına giren fertlerden bir kısmıyla sınırlandırılmasını ifade eder.³⁶⁴

³⁵⁸ Buhârî, Tefsîr, 25/4761; Müslim, İman, 257-258.

³⁵⁹ Buhârî, Vesâyâ, 23; Müslim, İman, 262.

³⁶⁰ Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 10.

³⁶¹ Kâsimî, *Mehâsinu’t-Te’vîl*, V, 1208.

³⁶² Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur’anı Tefsiri*, s. 229.

³⁶³ Ali Bardakoğlu, “Âm”, *DİA*, TDV Yay. İstanbul 1989, II, 552.

Hadislerin Kur'an ayetlerini tahsis edip-edemeyeceği hakkında İslam alimleri arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Mütevatir ve meşhur sünnet'in Kur'an'ı tahsis edebileceği hususunda ittifak halindedirler. Ancak ahad haberin, Kur'an'ın umumunu tahsis edebilme hususunda Hanefiler diğer üç mezhepten farklı görüş beyan ederek, sübutu zanni olan ahad haberin, sübutu kat'î olan Kur'an'ı tahsis edemeyeceğini söylemişlerdir. Şafii, Hanbelî ve Malikilere göre ise zanni bir delil, umum olan bir lafzı tefsir ve tahsis edebilir, caizdir.³⁶⁵ Konu ile ilgili bu açıklamalardan sonra ilgili örneklere geçebiliriz.

Ayeti kerimede “yoluna gücü yetenlerin o evi (Kâbe'yi) hacetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır”³⁶⁶ ifadeleri, umum ifade eden şer'î mükellefiyetler getirmektedir. Bu durumda umum olan bu hitabın kapsamına, çocuk ve akıl hastası gibi mükellefiyetleri olmayanlarda girmektedir. Âm olan bu lafız hadisi şerif ile tahsis edilmiş, mükellefiyete ehil olmayanlar bunun dışında tutulmuştur. Nitekim Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Kalem (sorumluluk) şu üç grup kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, buluş çağına ulaşıncaya kadar çocuktan ve temyiz kudretine kavuşuncaya kadar akıl hastasından.”³⁶⁷

Yüce Allah Mâide süresinde “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan... haram kılındı” buyurmaktadır. Ayette meyte ve kan umumi olarak haram kılınmaktadır. Allah Rasûlü ise bu âm hükmü tahsis etmiş ve murad-ı ilahiyi beyan etmiştir. Nitekim birisi Allah Rasûlüne şöyle bir soru sordu. “Ey Allah'ın Rasûlü biz deniz seyahatine çıkıyor ve yanımıza az miktarda su alıyoruz. Onunla abdest alsak içecek su sıkıntısı çekiyoruz. Deniz suyu ile abdest alabilir miyiz?” Rasûlüllah buyurdu ki: “Denizin suyu temiz, ölüsü ise helaldir.”³⁶⁸ Başka bir hadisi şerifte: “Bize iki meyte ve iki kan helal kılındı; meyteler balık ile çekirge, kanlar ise karaciğer ve dalak tır.”³⁶⁹

³⁶⁴ Ferhat Koca, “Tahsis”, *DİA*, TDV Yay. İstanbul 2010, XXXIX, 432-434.

³⁶⁵ Fahreddin Atar, *Fıkıh Usulü*, M.Ü.İ.F.V. Yay. İstanbul 1988, s. 187.

³⁶⁶ Âl-i İmrân (3), 97.

³⁶⁷ Tirmizî, *Hudûd*, 1; Dârimî, *Hudûd*, 1.

³⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Tahâre* 40; Tirmizî, *Tahâre*, 52.

³⁶⁹ İbn Mâce, *Sayd*, 9; Et'ime, 31; Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 34; Mâlik, *Muvatta*, Sıfatü'n-Nebî, 30; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 97; İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, II, 477-478.

Kur'an'ı Kerim zânîlerin cezası hususundaki “zina eden kadınla erkekten her birine yüz değnek vurun”³⁷⁰ ayetiyle, umumi olarak zina eden herkese yüz değnek vurulması emredilmiştir. Fakat Rasûlüllah (sav) bu emri bekârlara tahsis etmiş, evli olan erkek ve kadınlardan herhangi birinin zina etmesi durumunda onların cezası hakkında şöyle buyurmuşlardır: “Allah onlara bir yol gösterdi (yani haklarındaki hükmünü bildirdi) evli zinakâr değnekle dövülüp sonra recmolunur, bekâr ise değnekle dövülüp sonra da sürülür.”³⁷¹

“Bilin ki ganimet aldığımız şeylerin beşte biri Allah'a, Resulüne ve akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.”³⁷² Ayeti kerimesindeki “akrabalar” lafzını Hz. Peygamber, (sav) “Benû Haşim ile Benû Abdulmuttalip olarak tahsis etmiştir.”³⁷³

Allah Rasûlü (sav) selam ile ilgili: “Bir selam ile selamlandığımız zaman, siz de ondan daha güzeliyle selam verin. Yahut verilen selamı iade edin.”³⁷⁴ Ayeti kerimesini Müslümanlara tahsis etmiş, küfür ehli için daha güzel veya aynı şekilde mukabele etmeyi nehyetmiştir. Onlara sadece *و عليكم* “size de öyle olsun” demeye müsaade etmiştir.³⁷⁵

“Tevrat'ta onlara cana can, göze göz... kısas edilir diye hükmettik.”³⁷⁶ Ayeti kısas ile ilgili umum bir hüküm ortaya koymaktadır. Buna göre Müslüman, kafir bir zimmiyi öldürdüğünde kısas olarak öldürülür. Nitekim Ebû Hanife ayetin umumiyetiyle ihticac ederek içtihad etmiştir. Ancak Hz. Ali'den merfu olarak Rasûlüllah'ın “kâfire kısas olarak Müslüman öldürülmez”³⁷⁷ dediği rivayet edilmiştir. Böylece ayetin umumiyeti hadis ile tahsis edildiği malum olur.

---

³⁷⁰ Nûr (24), 2.

³⁷¹ Müslim, Hudûd, 13; Ebû Dâvûd, Hudûd, 23, İbn Mâce, Hudûd, 7.

³⁷² Enfâl (8), 41.

³⁷³ Ebû Dâvûd, Harâc Fey İmâre, 20; Şâfî, *Risale*, s.41.

³⁷⁴ Nisâ (4), 86.

³⁷⁵ Buhârî, Edeb, 35; Müslim, Selâm, 5656.

³⁷⁶ Mâide (5), 45.

³⁷⁷ Buhârî, İlm 39; Müslim, Hac, 3306; Ebû Dâvûd, Diyât, 11.

Hanefi âlimler bu hadisteki “kâfir”den muradın harbî (kendisiyle savaş halinde olan) kâfir olup zımmî kâfir olmadığını, Hz. Peygamber bir zimmiye kısas olarak bir müslümanı öldürttüğünü rivayet olunduğunu söylerler.³⁷⁸

2.4.3. Sünnet’in Kur’an’ın Mutlak Ayetlerini Taklid Etmesi

Mutlak, gayri muayyen bir ferdi veya fertleri gösteren ve kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlanmışına dair delil bulunmayan lafızdır. Mesela “bir köle azad etmek” lafzı böyledir. Mukayyet, gayr-i muayyen bir ferdi veya fertleri göstermekle birlikte kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlanmışına dair delil bulunan lafızdır. Mesela “mümin bir köle azad etmek” lafzı böyledir.³⁷⁹

Bir nassta mutlak olarak yer alan bir lafız başka bir nassta mukayyet olarak gelmemişse mutlak haline göre amel edilir ve takyidine dair bir delil bulunmadıkça onun herhangi bir şekilde taklid edilmesi doğru olmaz.³⁸⁰

Kur’an-ı Kerim’de “artık Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyunuz”³⁸¹ ayet-i kerimesi “(namazda) fatihatü’l-kitabı okumayanın namazı yoktur”³⁸² hadisi ile taklid edilmiş ve namazda kıraatın Fatiha olarak tayini bahis konusu olmuştur.

Sünnet ile Kur’an’ın takyidine bir diğer örnek, Kur’an-ı Kerim’de mutlak bir şekilde geçen vasiyet kelimesinin hadis ile taklid edilmiş olmasıdır. Nitekim “bütün bu paylar ölenin yapmış bulunacağı vasiyetten ve borcun ifasından sonradır”³⁸³ ayetindeki “vasiyet” kelimesi belli bir miktar kaydını taşımamaktadır. Fakat bu miktarı belli eden başka bir delil bulunmaktadır. Şöyle ki Hz. Peygamber, (sav) Sa’d b. Ebî Vakkâsı üçte birinden fazla vasiyetten men etmiş ve ona: “Üçte bir mi? üçte bir bile çok. Bil ki varislerini zengin bırakman, onları insanlara avuç açacak şekilde ihtiyaç içinde bırakmandan iyidir”³⁸⁴ buyurmuştur. Hadis, ayet-i kerime’de mutlak olarak geçen vasiyeti taklid ederek onu üçte bir ile sınırlı tutmaktadır. Böylece ayetteki vasiyet, üçte bir ile sınırlı vasiyet halini almaktadır.

³⁷⁸ Alûsî, Ebu’l-Fadl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kurani’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Daru İhtiyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut 1985, VI, 148.

³⁷⁹ Zekiyyüddîn Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 316.

³⁸⁰ Zekiyyüddîn Şa’bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, s. 316.

³⁸¹ Müzemmil (73), 20.

³⁸² Müslim, Salât, 34; Dârimî, Salât, 36; Tirmizî, Mevâkîf, 69; İbn Mâce, İkâme, 11.

³⁸³ Nisâ (4), 11.

³⁸⁴ Müslim, Vasiyye, 5, 7, 8.

Kur'an-ı Kerim'de teyemmüm hakkında şöyle buyrulmuştur: “ve (bu hallerde) su bulamamış olursanız temiz toprakla teyemmüm edin; yüzünüze ve ellerinize ondan sürün.”³⁸⁵ Hz. Peygamber de (sav) teyemmümün nasıl yapılacağını şöyle açıklamıştır: “Teyemmüm iki darptan (toprak vb. yere vurmaktan) ibarettir. Bir darp yüz için, bir darpta dirseklere kadar olmak üzere eller içindir.”³⁸⁶ Ayeti kerimedeki “eller” kelimesi mutlak olup herhangi bir kayd ile mukayyet değildir. Hadisteki “eller” lafzı ise “dirseklere kadar” kaydı ile takyid edilmiştir. Böylece ayetteki mutlak lafız hadisteki kayıt ile mukayyet hale gelmiştir.

Abdestte başı mesh etmenin hükmü hususunda aynı ayeti kerimede mutlak bir şekilde “Ey iman edenler! Namaz kılmak için kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı mesh edin...”³⁸⁷ buyrulmaktadır. Görüldüğü üzere ayeti kerimeden anlaşılan, başın tamamının mesh edilmesi durumudur. Ancak Muğire b. Şu'be'den rivayet edilen: “Rasûlüllah (sav) abdest aldı, başının perçemini mesh etti”³⁸⁸ hadisi şerif ile Enes b. Malik'in: “Rasûlüllah'ı abdest alırken gördüm. Başında kıtriden³⁸⁹ bir sarık vardı. Elini sarığının altından götürerek başının ön kısmını mesh etti ve sarığı da bozulmadı.”³⁹⁰ Rivayetleri, ayeti kerimede mutlak olarak zikredilen mesh hükmünü takyid etmişlerdir. Bununla beraber, başın mesh edilme miktarı hakkında mezheplerin farklı yaklaşımları bulunmaktadır.³⁹¹

2.4.4. Sünnet'in Kur'an'ın Müşkilini Beyan Etmesi

Müşkil, terim olarak “Kur'an'ın bazı ayetleri arasında ihtilaf ve tezat gibi görünen hususlar”³⁹² olarak tanımlanabilir. Ancak Kur'an'da gerçek anlamda bir biriyle çelişen ayetlerin olması kesinlikle söz konusu değildir. Belki ilk bakışta bazı ayetlerin çelişkili olduğu zannedilebilir. Fakat çelişkili gibi gelen ayetler üzerinde biraz düşünüldüğünde gerçekte herhangi bir tezat ve tutarsızlığın olmadığı anlaşılır.

³⁸⁵ Mâide (5), 6.

³⁸⁶ Tirmizî, Tahâret, 110.

³⁸⁷ Mâide (5), 6.

³⁸⁸ Müslim, Tahâret, 633.

³⁸⁹ Bir çeşit sarık türü.

³⁹⁰ Ebu Dâvûd, Tahâret, 57.

³⁹¹ Konu ile ilgili bkz. Adnan Algül- Ahmed Rufâî', *Îâ'netu't-Tâlib ala Mukarenetu'l-Mezâhib*, Seyda Yay., Diyarbakır 2019, 24-28.

³⁹² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay. Ankara 2012, s. 179.

Bu müşkil durum ya Kur'an ile veya Rasûlüllah'ın beyanıyla ortadan kalkmıştır. Şimdi konu ile ilgili birkaç misal verelim.

Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: “Sizden hiç biriniz müstesna olmamak üzere herkes oraya (cehenneme) uğrayacaktır. Bu, Rabbinin üzerine kat'i olarak aldığı, kaza ettiği (bir şey) dir.”³⁹³ Ayet açık bir şekilde herkesin cehenneme uğrayacağını ifade etmektedir. Hâlbuki başka birçok ayette muttakilerin cehennemde yanmayacağı bildirilmektedir. Ayetteki bu işkâlin, Hz. Peygamber tarafından giderildiği ile ilgili şu rivayetler temayüz etmektedir:

Ebû Sümeyye şöyle demektedir: “Meryem yetmiş birinci ayetindeki vürûdun manası hakkında ihtilafa düştük. Cabir b. Abdullah'a rastladım. İhtilafımızı, bir kısmımızın “mümin cehenneme giremez”, diğer bir kısmımızın da “herkes Cehenneme girer” şeklinde olduğunu söyledim. Bunun üzerine elleriyle kulaklarından tutarak sağır olsunlar, Rasûlüllah'tan şöyle işitmediysem: “buyurdu ki “vürûd”, dühûl, yani girmek manasındadır. Hiçbir muttaki veya kâfir yoktur ki cehenneme girmesin. Fakat müminlere Hz. İbrahim'e olduğu gibi serin ve selamet olur. Hatta ateşin onların serinliğinden dolayı hıştırtısı vardır. “Sonra muttakileri kurtarır ve zalimleri orada öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırız.”^{394,395} Böylece Rasûlüllah (sav) ateşin Hz. İbrahim'e serin olduğu gibi müminlere de serin ve selametli olacağını bildirmek suretiyle işkâli gidermiştir.

Aynı ayetle ilgili Hz. Hafsa şöyle demektedir: Rasûlüllah'ın şöyle dediğini işittim. “Bedir veya Hudeybiye gazvesine iştirak eden herhangi bir müslümanın cehenneme girmeyeceğini ümit ederim.” Bunun üzerine dedim ki: “Ya Rasûlellah Allah Teâlâ “içinizden oraya (cehenneme) girmeyecek hiç kimse yoktur. Oraya girmeleri Rabbinin üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür.” Buyurmuyor mu?” Hz. Peygamber: Allah Teâlâ'nın, “sonra muttakileri kurtarır ve zalimleri orada öyle dizüstü çökmüş olarak bırakırız” buyurduğunu işitmedin mi? dedi.³⁹⁶

---

³⁹³ Meryem (19), 71.

³⁹⁴ Meryem (19), 72.

³⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 328.

³⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 285.

“...Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele.”³⁹⁷ ayeti nazil olunca bu durum Müslümanlara ağır geldi. Çünkü bu ayetin mirasa engel olabileceğini zannetmişlerdi. Hz. Ömer Müslümanları temsilen Hz. Peygamber’den istizahta bulundu. Rasûlüllah (sav): “Allah zekâtı sadece mallarınızın geriye kalan kısmını temizlemek için farz kılmıştır. (Ölümünüzden) sonra ya bırakacağınız mallarda ise mirası farz kılmıştır” buyurdu.³⁹⁸ Böylece Allah Rasûlü (sav) bu ayetin meşru yollardan kazanıp biriktirmeye mani olmadığı, ayeti kerimede ki tehdidin ancak mallarının zekâtını vermeyenler hakkında olduğunu beyan etmiştir.

2.4.5. Sünnet’in Kur’an’ın Mübhemini Beyan Etmesi

“Mübhem” kelimesi sözlükte; “kapalı bırakılan,³⁹⁹ mahiyeti bildirilmeyen, algılanması ve anlaşılması zor olan şey”⁴⁰⁰ anlamlarına gelir. İstilah olarak ise: “insan, cin ve melek gibi varlıkların yahut bir topluluk veya kabilenin, Kur’an’da açıkça değil de ismi işaretler, ismi mevsuller, zamirler, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları ve belirsiz mekân isimleriyle zikredilmesi”⁴⁰¹ anlamına gelir. Kur’ân’da yer alan mübhem lafızları inceleyip konu edinen ilim dalına ise Mübhemâtü’l-Kur’ân şeklinde adlandırılır.

Kur’an’da yukarda zikri geçen bazı hususların mübhem bırakılması, İslam bilginlerince şu sebeplere matuftur: Mübhem olan hususun Kur’an’ın başka bir yerinde zikredildiğinden ötürü tekrar zikredilmesine ihtiyaç olmaması, mübhemini gizlenmesinin murad edilmesi, mübhemini tayininde kayda değer bir faydanın bulunmaması, hükmün umumiliğine dikkat çekmek, isim zikretmek yerine mükemmel bir vasıf ile tazim etmek veya eksik bir vasıf ile tahkir etmek gibi birçok hallerden ötürü Kur’an’da mübhemler mevcuttur.⁴⁰²

³⁹⁷ Tevbe (9), 34.

³⁹⁸ Hâkîm en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, II, 333.

³⁹⁹ Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Cârullah, Mahmud b. ‘Umer, *Esâsu’l-Belâğa*, el-Heyetu’l-Mısriyyetu’l-Âmme li’l-Kitab, Kahire 1985, I, 71.

⁴⁰⁰ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *Kitabu’l-Ayn*, (Thk. Mehdî el-Mahzûmî- İbrâhim es-Samerrâî), Muessesetu’l-Âlemî li’l-Âlemî li’l-Matbûât, Beyrut 1988, IV, 62; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VII, 73-75.

⁴⁰¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yay., İstanbul 2019, s.137.

⁴⁰² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 187-188.

Hadisi şeriflerin Kur'an-ı Kerime getirmiş olduğu beyanlardan biri de Kur'an'daki mübhematı (kapalılığı) gidermesidir. Bununla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz:

Kur'an-ı Kerim'de salâtu'l-vustâ (orta namaz) hakkında şöyle buyrulmuştur: "Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."⁴⁰³ Ayette namazlar kelimesinden sonra özellikle orta namaza dikkat çekilerek tekrar zikredilmiştir. Orta namazın hangi namaz olduğu açıklanmamış ve bu mübhemlik ancak şu hadislerle ortadan kalkmıştır:

Semure'den rivayetle Allah Rasûlü şöyle demiştir: "es-salâtu'l-vustâ, ikinci namazdır."⁴⁰⁴

Hiz. Ali'den rivayetle: "Hz. Peygamber (sav), Hendek muharebesinin olduğu gün şöyle dedi: "bizi salâtu'l-vustâ'dan alıkoydular, ta ki güneş batana kadar. Allah onların kabirlerini ve evlerini yahut içlerini (tereddüt ravi Yahya'dan kaynaklanmaktadır) ateşle doldursun."⁴⁰⁵ Böylece zikredilen hadisler göz önünde bulundurulduğunda salâtu'l-vustâ'nın ikinci namazı olduğu anlaşılmaktadır. Konu hakkında başka görüşler olsa da Cumhura göre salâtu'l-vustâ ikinci namazdır.⁴⁰⁶

Kur'an'da sahur vaktiyle ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: "Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırt edilinceye kadar, yiye için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın."⁴⁰⁷ Ayetteki siyah iplik ile beyaz iplik ifadelerinden tam olarak ne kast edildiği açık değildir. Bu mübhemlik (kapalılık) sahabe tarafından yanlış anlaşılmış ve Hiz. Peygamber tarafından var olan müphemlik giderilmiştir. Nitekim Adıyy b. Hatim şöyle demektedir: "Allah Rasûlüne bu siyah ip ve beyaz ipten maksat hakikaten iki ip midir? dedim. O şöyle dedi: "eğer sen bu iki ipe baktıysan sen gerçekten geniş kafalısın. Bunlar senin düşündüğün gibi iki ip değildir. Biri gecenin karanlığı, diğeri de gündüzün beyazıdır" buyurdu.⁴⁰⁸ Hatta başka bir rivayete göre sahabeler bu ayetten hareketle ayaklarından birine siyah, diğesine de beyaz iplik bağlamış ve bunları ayırt edilinceye kadar yemeğe devam etmişlerdir. Bunun üzerine

---

⁴⁰³ Bakara (2), 238.

⁴⁰⁴ Tirmizî, Tefsîr, 3/3225; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 7, 12-13.

⁴⁰⁵ Buhârî, Tefsîr, 2/4533.

⁴⁰⁶ Taberî, *Tefsîru't-Taberi*, V, 226-227.

⁴⁰⁷ Bakara (2), 187.

⁴⁰⁸ Buhârî, Tefsîr, 2/4510.

Hız. Peygamber (sav) siyah iplikten maksadın gecenin karanlığı, beyaz iplikten maksadın ise gündüzün aydınlığı olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁹

Kur'an-ı Kerim'de Hız. Peygamber'in ümmeti hakkında şöyle buyrulmaktadır: "Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık"⁴¹⁰ Ayetteki "Sizi orta bir ümmet yaptık" daki "vasat" kelimesi birçok anlamlara gelebilmektedir. Fakat bu kelimenin Hız. Peygamber (sav) tarafından "adl" olarak tefsir edildiği rivayet edilmiştir.⁴¹¹

Kur'an'ı Kerim Uhud Savaşını konu edinirken iki topluluğun, münafıkların olumsuz davranışlarından etkilenerak geriye doğru meyletmeleriyle ilgili şöyle bahsedilmektedir: "O zaman içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcıısı idi. Müminler, yalnız Allah'a dayanıp güvensinler."⁴¹² Âyette zikredilen iki topluluktan kastın kimler olduğu bilinmemektedir. Mübhem olarak zikredilen bu iki topluluğun "Benü Harise" ve "Benü Seleme" olduğu Allah Rasûlü tarafından bildirilmiştir.⁴¹³

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Gaybın anahtarları onun yanındadır."⁴¹⁴ Ayeti kerimede "gaybın anahtarları" lafzı müphem olarak bırakılmış olup Hız. Peygamber (sav) bunu şöyle beyan etmiştir: "Gaybın anahtarları beştir: kıyametin ilmi, yağmurun yağması, rahimlerde olanı bilmesi, bir nefsin yarın ne kazanacağı ve nerede öleceği."⁴¹⁵

Kur'an'da münafıkların affedilmeyeceği hususunda yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "(Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Rasûlünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."⁴¹⁶ Ayetteki "onlar"dan maksadın kim olduğu mübhem olarak

---

⁴⁰⁹ Buhârî, Tefsîr, 2/4511.

⁴¹⁰ Bakara (2), 143.

⁴¹¹ Tirmizî, Tefsîr, 3/3198.

⁴¹² Âl-i İmrân (3), 122.

⁴¹³ Buhârî, Tefsîr, 3/4558.

⁴¹⁴ Enam (6), 59.

⁴¹⁵ Buhârî, Tefsîr, 6/4627.

⁴¹⁶ Tevbe (9), 80.

bırakılmıştır. Hz. Peygamber (sav) bu mübhemliği beyan ederek onların münafıklar olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁷

Bazı Müslümanlar Tebuk seferine mazeretsiz olarak katılmamışlardı. Sefere katılmayan bu kişilerle her türlü ilişkiler kesilmişti. Bunlardan üç kişi hakkında Kur'an'ı Kerimde şöyle bahseder: “Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkılmış, böylece Allah’(ın azabın)dan yine O’na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.”⁴¹⁸ Ayette tövbesi kabul edilen “üç kişi”nin kimler olduğu hakkındaki bilgi müphem olarak bırakılmıştır. Sünnette ise bu üç kişiden birinin Ka’b b. Malik olduğu zikredilmiştir.⁴¹⁹

“Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de ziyade vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır.”⁴²⁰ Ayeti kerimesindeki “ziyade”nin ne olduğu, Suheyb b. Sinân’ın Hz. Peygamber’den rivayet ettiği şu hadisle anlaşılmaktadır: Allah Rasûlü buyurdular ki: “cennetlikler Cennete girince Yüce Allah, daha fazla bir şey ister misiniz diye buyurdu? (... sonra Allah cemalini onlara gösterir.) artık yüce Rab’lerine bakmaktan daha sevimli bir nimete mazhar olamazlar.” Sonra “güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de ziyade vardır” ayetini okudu.”⁴²¹

Görüldüğü üzere Allah Rasûlü, açıklanmadıkça bilinmesi mümkün olmayan, kapalı ifadeleri kendi beyanıyla tevazuh etmiştir. Yukarda verdiğimiz sınırlı örnekler dışında Kur’an’ın mübhemâtını beyan eden daha birçok hadisi şerif bulunmaktadır. Bu durum sünnet’in Kur’an üzerindeki etkisinin ne denli büyük olduğunu bizlere göstermektedir.

2.4.6. Sünnet’in Kur’an’ın Manasını Te’kid Etmesi

Hz. Peygamber (sav) sadece Kur’an’ı beyan etmekle kalmamış bunun yanında Kur’an’ın manalarına muvafık ve destekleyici bir takım açıklamalarda

⁴¹⁷ Buhârî, Tefsîr, 9/4670-4671.

⁴¹⁸ Tevbe (9), 118.

⁴¹⁹ Buhârî, Tefsîr, 9/4677.

⁴²⁰ Yûnus (10), 26.

⁴²¹ Müslim, İmân, 449.

bulunmuşlardır. Kur'an'ın ifade ettiği bu hüküm ve manaları farklı vesileler ile belirtmenin hikmeti, onlara tekid edici bir kuvvet kazandırmak ve Rasûlüllah'ın hatırlatma vazifesinin yerine getirilmesidir.⁴²² Bu durum bazen ayetten sonra hadisinden veya hadisten sonra ayetin gelmesi, bazen de herhangi bir ayeti pekiştiren, müstakil olarak varid olan hadisler ile oluşur. Böylece Kur'an'ın ayetleri Allah Rasûlü'nün kelamıyla tekid edilerek zihinlerde yer edinmesi amaçlanmıştır. Şimdi ilgili bazı misaller getirelim:

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: De ki: “Ey Kitap ehli! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve dümdüz yoldan da şaşmış bir milletin arzu ve keyiflerine uymayın.”⁴²³ Allah Rasûlü (sav) ayetin manasına muvafık bir şekilde ayeti tekid etmek suretiyle şöyle buyurmaktadır: “Din hususunda aşırıktan sakının; çünkü sizden öncekiler dinde mübalağa ve aşırılıkları yüzünden helak olmuşlardır.”⁴²⁴

Yüce Allah şöyle emrediyor: “Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz.”⁴²⁵ Ayeti nazil olunca Hz. Peygamber (sav): “içki haram edildi”⁴²⁶ demek suretiyle ayetin ihtiva ettiği hükmü te'kid ederek açıklamıştır.

Ebû Musa'dan rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (sav): “Allah zalime muhakkak mühlet verir, verir de yakalayacağı zamanda göz açtırmaksızın ansızın yakalar”⁴²⁷ buyurduktan sonra şu ayeti okudu: “İşte rabbinin -zalim belde ehlini- yakalayışı böyledir. Şüphesiz onun tutması pek çetindir.”⁴²⁸ Burada ve sonraki birkaç örnekte Allah Rasûlü (sav) ilk etapta kelâmı kibârını, daha sonra ayeti kerimeyi zikretmektedir. Bu durum bizlere her ne kadar ayet hadisi teyit edici olarak gelmiş gibi görünse de aslında ilk ve asıl olan ayet olup sonradan gelen hadislerdir. Ve her zaman sonradan gelen ilk geleni ya açıklar ya destekler veya ilkin hükmünü ortadan kaldırır yerine yeni hüküm olarak geçer.

⁴²² Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, s. 224.

⁴²³ Mâide (5), 77.

⁴²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 215.

⁴²⁵ Mâide (5), 90.

⁴²⁶ Taberi, *Tefsîru't-Taberi*, IV, 331.

⁴²⁷ Buhârî, *Tefsîr*, 11/4686.

⁴²⁸ Hûd (11), 102.

Allah Rasûlü (sav): “Hiçbir adam yoktur ki bir günah işlesin ve sonra kalkıp temizlensin sonra namaz kılsın ve istiğfar etsin de, affedilmemiş olsun”⁴²⁹ buyurduktan sonra şu ayeti okudu: “Onlar ki bir günah işler veya kendilerine zulmederlerse Allah’ı anarlar.”⁴³⁰

Ebû Hureyre’nin naklettiğine göre: “Cennette bir ağaç vardır ki, bir süvari onun gölgesinde yüz sene yürüse, onun gölgesini katedemez. İsterseniz şu ayeti okuyunuz: “Uzamış gölgeler”⁴³¹

İbn Ömer’den rivayetle Allah Rasûlü (sav) şöyle dedi: “Allah’tan başka hak ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Rasûlü olduğuna şehâdet edip, namazı dosdoğru kılincaya, zekâtı hakkıyla eda edinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Onlar bunları yaptıkları taktirde, kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslam’ın gerektirdiği haklar müstesna. Onların (gizli hallerinin) hesapları Allah’a aittir.”⁴³² Hadisi Kur’an-ı Kerim’in şu ayetini teyid edici niteliktedir: “Haram aylar çıkınca bu Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁴³³

2.5. SÜNNET’İN MÜSTAKİL OLARAK HÜKÜM KOYMASI

Sünnet’in müstakil olarak hüküm koymasından kastın, Kur’an-ı Kerim’in sukut edip lehte veya alehte hüküm bildirmediği konularda sünnet’in kendisiyle amel etmenin vacip olduğu yeni bir hüküm ortaya koymasındır. Daha önce ifade ettiğimiz üzere Kur’an-ı Kerim’in müteaddit ayetleri, sünnetin teşri yetkisinin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İslam uleması, Kur’an’ı destekleyen, tekid eden, onun hükümlerine uygunluk arz eden sünnet ile Kur’an’ın mücmelini beyan, âmmını tahsis, mutlakını takyid, müşkilini tavzih, mübhemini teybin eden sünnetin hücceti hususunda ittifak halinde olsalar da, Kur’an’dan bağımsız müstakil olarak hüküm koymasını hususunda ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki:

⁴²⁹ Tirmizî, Tefsîr, 4/3251.

⁴³⁰ Âl-i İmrân (3), 135.

⁴³¹ Vâkıa (56), 30; Buhârî, Tefsîr, 56/4881; Tirmizî, Sıfatu’l-Cenne, 1.

⁴³² Buhârî, İmân, 17; Müslim, İmân, 129.

⁴³³ Tevbe (9), 5.

Bir kısım İslâm âlimleri sünnetin, Kur'an'da bulunmayan bir hükmü getirebildiğini söylerken. Diğer bir kısım ise Hz. Peygamber'in müstakil bir şekilde hüküm koymadığını, koyulan hükümlerin Kur'an'dan bir asla dayandığını ileri sürmüşlerdir.⁴³⁴ Bu tartışmalara dalmadan her iki görüşün bulunduğu ortak zemini ve tartışmaların ancak lâfzî bir anlaşmazlıktan öteye gidilmediğini ifade edebiliriz.⁴³⁵

Her iki taraf sünnetin, Kur'an-ı Kerim'de hakkında nass bulunmayan ve sarih bir şekilde zikredilmeyen yeni hükümleri kapsaya bildiği hususunda görüş birliği içindedir. Birinci grup, sünnetin Kur'an'dan bağımsız teşri yetkisinin olduğunu söylerken; ikinci grup, (hükümlerin naslarıyla birlikte açık bir şekilde Kur'anda yer almadığını kabul etmekle birlikte) sünnet'in ortaya koyduğu hükümler'in mutlaka Kur'an'daki bir kaidenin kapsamına girdiğini söylemektedirler.⁴³⁶ Sonuç olarak her iki görüş Hz. Peygamber'den sadır olan sünnetin hüccet olduğu konusunda hemfikirdirler. Kur'an'da açık bir şekilde geçmeyip sünnetin müstakil olarak koyduğu hükümler pek çoktur. Mesela "mestler üzerine mesh meselesi, küsûf (güneş tutulması) ve hüsûf (ay tutulması) namazları, yağmur duası ve namazı, şuf'a, lukata, karz, içkinin cezası ve daha zikredemediğimiz birçok konu sünnet ile sabittir. Tüm bunları zikretmek konumuzun sınırlarını aşmaktadır. Ancak bunlardan bazılarını örnek teşkil etmek suretiyle zikretmekle yetineceğiz:

Kur'an-ı Kerim'de, meytenin (ölmüş hayvan) yenmesi yasaklandığı halde,⁴³⁷ Allah Rasûlü (sav) deniz hayvanlarını istisna ederek "Denizin suyu temiz, ölüsü ise helaldir"⁴³⁸ buyurmuştur. Aynı konuyla ilgili olarak başka bir hadisi şeriflerinde "İki ölü ve iki kan bize helal kılınmıştır. İki ölü çekirge ve balık; iki kan ise ciğer ve dalaktır"⁴³⁹ der.

Kur'an-ı Kerim'de, kendisiyle evlenilmesi haram olan sınıflar şöyle zikredilmektedir: "Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız

⁴³⁴ Abdülganî Abdülhâlik, *Hücciyetü's-Sünne*, s. 305-307.

⁴³⁵ Tartışmalarla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülganî Abdülhâlik, *Hücciyetü's-Sünne*, s. 287-337

⁴³⁶ Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve Mekanetuha fi't-Teşri'î'l-İslâmî*, Mektebetü'l-İslami, Beyrut 1985, s. 420.

⁴³⁷ Mâide (5), 3; Ena'm (6), 145.

⁴³⁸ Ebû Dâvûd, Tahâre 40; Tirmizî, Tahâre, 52.

⁴³⁹ İbn Mâce, Sayd, 9; Et'ime, 31; Ebû Dâvûd, Et'ime, 34; Mâlik, *Muvatta*, Sıfatü'n-Nebî, 30; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 97.

kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütannelerinizi, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁴⁴⁰ “(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah’ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helâl kılındı.”⁴⁴¹ Görüldüğü üzere her iki ayette kendisiyle evlenilmesi haram olanlar zikredilmiş ve bunların dışında kalanların helal olduğu ifade edilmiştir. Ancak Allah Rasûlü (sav) bu sınıflar dışında, -Kur’an-ı Kerim’de evlenilmesi haram kılınanlar arasında yer almamasına rağmen- “bir kadının aynı anda halası, teyzesi ve yeğenleri (kız ve erkek kardeşinin kızları) ile birlikte bir erkeğe nikâhlanamayacağı (haram olduğu) hükmünü vermişlerdir.”⁴⁴²

Aynı şekilde, merkep, katır, kaplan, arslan, kurt, fil, kirpi, maymun ve köpek gibi hayvanlarla; atmaca, kartal, şahin ve doğan gibi kuşların etlerinin yenilmesinin haram oluşu -Kur’an-ı Kerim’de yer almamasına rağmen- hadisi şeriflerle sübût bulmuştur.⁴⁴³

Kur’an-ı Kerim’in birçok ayeti kerimesinde zinanın haram, evliliğin ise helal oluşu açıklanmaktadır. Ancak bir kadının, velisinin izni olmadan şeriata muhalif olarak yaptığı evliliğin hükmü Kur’an’da yer almamaktadır. Hz. Peygamber böyle bir evliliğin batıl olduğuna hükmederek şöyle buyurmuşlardır: “Velilerin izni olmadan evlenen kadınların nikâhı batıldır.”⁴⁴⁴

Erkeklerin altın takmaları ve ipekten elbise giymelerinin haramlığı,⁴⁴⁵ varise vasiyetin olmadığı,⁴⁴⁶ nikâhta, neseb yoluyla bir birine haram olanların süt yoluyla da haram olacağı gibi daha birçok mesele sünnet ile sabit olmuştur.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁰ Nisâ (4), 23.

⁴⁴¹ Nisâ (4), 24.

⁴⁴² Buhârî, Nikâh, 27.

⁴⁴³ Müslim, es-Saydu ve’z-Zebâih, 3.

⁴⁴⁴ Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14.

⁴⁴⁵ Tirmizî, Libâs, 1-2; İbn Mâce, Libâs, 19.

Sonuç itibariyle Allah Rasûlü (sav) Kur'ân'da olmayan bir mesele hakkında hüküm verebiliyordu. Verilen bu hükümler ilahi iradenin gözetimi altındaydı. Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) verdiği bazı hükümler ilahi irade tarafından uyarı almış, kıyamete kadar sürecek olan dinin orjinalliğini hatalardan korumuştur. Hal böyle iken şunu söyleyebiliriz: Rasûlüllah'ın (sav) verdiği hükümler, ilahi irade tarafından uyarı almaması, onun doğruluğuna, kabulüne ve hüccet oluşuna en büyük delildir. Şüphesiz İslam evrensel ve son ilahi dindir. Tüm zamanlara hitap eden bir sistemin, kusursuz ve güncel olması, ancak tüm zamanların üstünde olan bir iradenin kontrolünde mümkündür.

---

⁴⁴⁶ Buhârî, Vasâyâ, 6; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 6; Tirmizî, Vasâyâ, 5.

⁴⁴⁷ Buhârî, Şehâdât,7; Nikâh, 20, 27, 117; Müslim, Ridâ, 1, 2, 9, 12; Ebû Dâvûd, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 34; Dârimi, Nikâh, 48; Muvattâ, Ridâ, 1, 2, 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞÂFÎÎ ÖNCESİ DÖNEMDE SÜNNET'İN HÜCCET OLUŞU

Şüphesiz İmam Şâfî'nin sünnete olan katkısı ve onunla birlikte sünnetin yeni bir soluk kazandığı inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat sünnetin hücciyetini İmam Şâfî'ye bağlamak büyük bir yanılıdır. Zira kendisinden önceki dönemlerde şeri kaynak olarak kendisine başvurulmuş Kur'an ve Sünnet'tir. Sünnet ile sabit bir hüküm varken sahabe ve tabînin kendi görüşleriyle hükmetmeleri olacak bir durum değildi. Nitekim Allah Rasûlü (sav) Muâz b. Cebeli Yemen'e vali olarak gönderirken "Sana çözümü için herhangi bir dava getirildiği zaman nasıl ve neye göre hüküm verirsin?" diye sordu. Hz. Muaz: "Allah'ın kitabındaki hükümlerle hüküm veririm." dedi. Allah Rasûlü: "Eğer Allah'ın kitabında onunla ilgili bir hüküm bulamazsan neye göre hüküm verirsin?" diye sordu. Hz. Muaz: "Resûlullah'ın sünnetine göre hüküm veririm" dedi. Allah Rasûlü bu sefer, "Resûlullah'ın sünnetinde de onunla ilgili bir hüküm bulamazsan, ne yaparsın?" diye sordu. Hz. Muaz, "O zaman, kendi görüşüme göre içtihad eder, hüküm veririm." dedi. Allah Rasûlü bundan son derece memnun olup bu memnuniyetini şöyle dile getirdi: "Allah'a hamd olsun ki, Resûlullah'ın elçisini, Resûlullah'ın razı olduğu şeye muvaffak kıldı."⁴⁴⁸

Sahabiler Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra sünnete olan bağlılıklarını kaybetmemişlerdi. İlk halifeler başta olmak üzere tüm sahabiler davranışlarında veya hükümlerinde son derece sünnete uygun olma çabaları içerisindeydiler. Sünnet kavramı Hz. Peygamber dönemindeki anlamı aynen kullanılmış ve sünnet denilince Hz. Peygamber'in sünneti anlaşılmıştır. Sahabeden sonra tabîun da aynı şekilde sünnete olan bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Sünnette karşı farklılık arz eden görüşlerinden vazgeçip sünnete uygun hüküm vermişlerdir. Hülâsa olarak İmam Şâfîden önce sünnet hüccet olarak kullanılmış ve deliller hiyerarşisindeki konumunu her daim olduğu gibi korumuştur. Şimdi Sahabe, Tabîun ve İmam Şâfî den önceki mezhep imamları tarafından sünnetin hüccet olarak nasıl kullanıldığına geçelim.

⁴⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 230, 236, 242; Dârimî, *Mukaddime*, 20; Ebû Dâvûd, *Akdiye*, 11; Tirmizî, *Ahkâm*, 3.

3.1. SAHABEDE SÜNNET'İN HÜCCET OLARAK KULLANILMASI

Sahabe İslam'ı yaşama ve anlama konusunda en önemli nesildir. Çünkü onlar yaşayan sünnet (Hz. Peygamber) ile birlikteydiler. Her iki vahyin canlı şahidiydiler. Onlar İslam'ın ilk muhatapları, kendisinden ayrılmaz parçası ve bir nevi kurucular mesabesindeydiler. İslam'ı sonraki nesillere aktaran yine onlardı. Şüphesiz onların Kur'an ve Sünnet anlayışlarını anlamadan Kur'an ve Sünneti anlamak mümkün değildir. Bundan ötürü sahabenin sünnete olan yaklaşımı son derece önemlidir.

Sahabiler birer beşer olmaları hasebiyle yetişme tarzları, mizaç, zevk, kabiliyetler vb. başka birçok yönlerden birbirlerinden farklı karakterlere sahip oldukları gibi, dinleme, hıfz ve zabt, kavrama, anlama ve muhakeme güçleri bakımından aynı seviyede değillerdir. Bunların doğal bir sonucu olarak iki sahabinin tavrı, hatta baba ve oğul bile farklı olabilmiştir.⁴⁴⁹ Bu bireysel farklılıklar onların Peygamber anlayışına ve sünnete olan yaklaşımlarına da sirayet etmiştir. Bazıları Hz. Peygamber'in fiilleri ve sözlerindeki illete bakmaksızın onu örnek alırken, bazıları da Hz. Peygamber'in fiil ve sözlerinin arka planındaki illet ve hikmeti dikkate alarak ona göre bir sünnet anlayışı geliştirmişlerdir.⁴⁵⁰ Şüphesiz hepsinin ortak noktası Hz. Peygamber'e ittiba etmektir. Her ne kadar böyle bir farklılık olsa bile Sahabenin genel tavrı Hz. Peygamber'i aynen taklit etmek şeklindeydi. Nitekim Hz. Peygamber'in sünnetine fihhi bir yaklaşım içerisinde olan, sünnetin gerekçe ve maksadını araştıran sahabiler bile pek çok konuda zahiri yaklaşım sergilediğini görüyoruz.⁴⁵¹

3.1.1. Sahabenin Sünnete Bağlılığı

Sahabenin sünnete olan bağlılıklarını, onların Hz. Peygamberi (sav) nedenli taklit ve takip ettiklerinden görmekteyiz. Çünkü onlar dini doğru anlayıp yaşamının ancak sünnet ile mümkün olduğuna inanıyorlardı. Bu inançları, onları Hz. Peygamber'in (sav) her adımını takip etmeye sevk etmiştir. Bu durum öyle bir dereceye varmıştır ki bazen sebebini veya hikmetini bilmeden Rasûlüllah'ın (sav) yaptıklarını yapıyor, terk ettiklerini terk ediyorlardı.

⁴⁴⁹ Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.147.

⁴⁵⁰ Hüseyin Çelik, *Sünnete Farklı Yaklaşımlar*, Hiper Yayınları, İstanbul 2019, s. 51.

⁴⁵¹ İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, Rağbet Yay. İstanbul 2018. s.113.

İbni Ömer'in anlattığına göre: "Allah Rasûlü altından bir yüzük edindi. Bunun üzerine insanlar da altın yüzük edinmeye başladı. Sonra Allah Rasûlü ben artık bunu ebediyen takmayacağım diyerek onu attı. Bunun üzerine insanlar da yüzüklerini attılar."⁴⁵² Bu durumu gösteren bir diğer örnek ise Ebû Said el-Hudrî'nin aktardığı şu haberdir: "Allah Rasûlü ashabıyla namaz kıldığı bir esnada ansızın ayakkabılarını çıkarıp soluna bıraktı. Diğerleri bunu görünce onlar da ayakkabılarını çıkarıp attılar. Allah Rasûlü namazı bitirince, sizi ayakkabılarını çıkarıp atmaya sevk eden neydi? diye sordu. Ashab, senin ayakkabılarını çıkarıp attığını görünce biz de ayakkabılarımızı çıkarıp attık diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle buyurdu: Cibril gelip ayakkabılarımda pislik veya rahatsız edici bir şeyin olduğunu söyledi."⁴⁵³

Sahabenin Hz. Peygamber'e (sav) ait söz ve filleri öğrenip uygulama arzusu, onları gûnaşırı nöbetleşerek Allah Rasûlü'nün meclisine devam etme gibi bir uygulamaya yöneltmişti. Zira Hz. Ömer, Buhârî'nin kendisinden aktardığı bir rivayette şöyle der: "Ben ve Ensardan bir komşum Beni Umeyye b. Zeyd denen semtte idik. Nöbetleşerek Hz. Peygamber'in yanına varıyorduk. Bir gün o gidiyordu, bir gün ben. Ben gittiğimde o güne ait haberleri nakledirdim. O gittiğinde aynısını o yapardı."⁴⁵⁴

Sahabe bazen bir hükmü sormak için kilometrelerce yol yapar ve aldığı hüküm onun aleyhine bile olsa tereddütsüz uygular. Mesela Ukbe b. Haris'ten nakledildiğine göre: "kadının biri Ukbe ile hanımını emzirdiğini söyler. Bunun üzerine Mekke'de oturmakta olan Ukbe bineğine atlayıp Medine'ye doğru yola çıkar. Allah Rasûlü'ne varıp sütkardeşiyle bilmeden evlenip daha sonra emziren kadının haber vermesiyle bunu öğrenen kişi hakkında Allah'ın hükmü nedir? diye sorar. Allah Rasûlü bunun, verilen bir haber olduğunu (ve gereğiyle amel etmek gerektiğini) söyleyerek cevap verir. Bunun üzerine Ukbe derhal kadından ayrılır ve kadın başka biriyle evlenir."⁴⁵⁵

İbn Ömer, Hz. Peygamber'in nasıl hareket ettiğini ve onun hallerini araştırır ona büyük bir önem verirdi. Öyle ki bu konuya olan dikkat ve öneminden aklını

---

⁴⁵² Buhârî, Libas, 46-47.

⁴⁵³ Ebû Dâvud, Salât, 88.

⁴⁵⁴ Buhârî, İlim, 27.

⁴⁵⁵ Buhârî, İlm, 26.

kaybedeceğın den korkulurdu. Onun sünnete bağlılığını dile getiren birçok rivayete raslamaktayız. Buhârî ve Müslim’de geçen rivate göre İbn Ömer: “Rasûlüllah’ın (sav) geceleri kadınlarınızın mescide gelmelerini engellemeyin buyurduğunu söyledi. Bunun üzerine oğullarından birisi de: “Vallahi onları bırakamayız. Mescidin huzurunu bozarlar dedi. Bunu duyan İbn Ömer oğlunun göğsüne vurarak ben sana Rasûlüllah’tan hadis söylüyorum, sen ise başka şeyler diyorsun dedi.”⁴⁵⁶

Yine İbni Ömer şöyle nakleder: “Biz ürünün belli bir kısmını almak üzere tarlayı kiraya verirdik ve bunda bir mahzur görmezdik. Tâ ki Râfî, Rasûlüllah’ın bunu yasakladığını haber vermesine kadar. Sonra bu hadis sebebiyle böyle bir işten vazgeçtik.”⁴⁵⁷

İbni Ömer oruçlu olduğu halde “dügün yemeği davetine icabet etmek gerektiği” ile ilgili hadise uyarak, davetlere gider,⁴⁵⁸ yemek yemese bile sünneti yerine getirirdi.

Yine O, “Hz. Peygamber’i (sav) Kâbe’nin Yemen tarafındaki iki köşesini istilam ettiğini gördüğü günden beri, تنها da olsa kalabalık da olsa bu iki rüknü istilam etmeyi hiç terk etmemiştir.”⁴⁵⁹

Sahabe sünnet karşısında kendi görüşlerini belirtmeyi asla uygun görmemişlerdir. Nitekim bir kimse İbn Ömer’e Hacerü’l-Esved’i istilam etmeyi sormuş. O da Hz. Peygamber’in onu istilam ederken ve öperken gördüğünü söylemiştir. Soran kişi “izdiham varsa ne dersin?” deyince İbn Ömer “ne dersini Yemen’de söyle. Ben Rasûlüllah’ın (sav) onu istilam eder ve öperken gördüm” demiştir.⁴⁶⁰ Temettü haccının caizliği konusunda fetva veren Abdullah b. Ömer’e babasının onu daha önce yasakladığı hatırlatılmış. O ise şöyle cevap vermiştir: “Babam onu yasaklamış olsa bile Rasûlüllah (sav) yapmıştır. Babamın emrine mi uyulur, yoksa Rasûlüllah’ın emrine mi?”⁴⁶¹ Yine o maddi kaybına rağmen sünnete uymaya tercih etmiştir. Bir gün kölesine vurduğu için, kölesinin itirazına rağmen onu azad etmiş ve bundan ötürü herhangi bir sevap da beklemediğini söyledikten sonra

⁴⁵⁶ Buhârî, Cum’a, 13; Müslim, Salât, 135; Ebû Dâvud, Salât, 52.

⁴⁵⁷ Müslim, Buyû’, 71; Ebû Dâvud, Buyû’, 31; Nesâî, Eyman, 45.

⁴⁵⁸ Buhârî, Nikâh, 73; Müslim, Nikâh, 103.

⁴⁵⁹ Buhârî, Hac, 57; Müslim, Hac, 145; Nesâî, Menâsik, 158.

⁴⁶⁰ Buhârî, Hac, 60; Müslim, Hac, 246.

⁴⁶¹ Tirmizî, Hac, 12.

“Rasûlullah’ı (sav) kim yapmadığı bir şey sebebiyle köleye had uygular veya tokatlarsa bunun kefareti azad etmektir buyururken işittim” demiştir.⁴⁶² Görüldüğü üzere İbn Ömer kölenin isteği olmasına rağmen, onun hizmetinden yararlanabileceği halde sünneti tercih etmiş ve onu azad etmiştir. Abdullah b. Ömer ölüm döşeğinde bile bu özelliğini kaybetmemiştir. Ona abdest aldırırken kulaklarını meshetmeyi unutmuşlar. O ise eliyle kulağına işaret etmeye çalışmış ama oradakiler, ne demek istediğini anlayamamışlar. İbn Ömer onlar anlayıncaya kadar kulaklarını göstermeye devam etmiş. Yanındakiler anlayıp kulaklarını meshedince sakinleşmiştir.⁴⁶³

Sünnete bağlılık konusunda zikredebileceğimiz Hz. Ebû Bekir ve Hz. Alî’nin şu sözleri, sahabilerin bu konuda genel tavırlarının ifadesi niteliğindedir. Hz. Ebû Bekir yemin ederek: “Ben, Rasûlullah’ın yapmakta olduğunu gördüğüm şeyi terketmem muhakkak yaparım, Onun (sav) emrinden (işinden) bir şey terkedersem sapacağımdan korkarım”⁴⁶⁴ demiştir. Hz. Ali ise “Ben Rasûlullah’tan bir şey duyduğum zaman Allah’ın dilediği ölçüde onunla amel etmeye çalışırım”⁴⁶⁵ demiştir.

Allah Rasûlü (sav) bir gün Ebû Mes’ûd’u kölesini döverken görmüş ve “Allah senin üzerine, senin bu köle üzerinde olan kudretinden daha kudretlidir” diyerek onu uyarmıştır. Bunun üzerine kırbacı elinden atan Ebû Mes’ûd “bundan sonra ebediyen bir daha köle dövmem” demiştir.⁴⁶⁶

Hz. Muaviye, Rumlarla arasındaki antlaşma müddeti dolunca Rumlara saldırı yapmak için hazırlıklara başlamış ve Rumların topraklarına yakın bir yere yürüyüşe geçmiş. Amr b. Abese, Rasûlullah’ın: “Her kimin bir cemaat ile muahedesi olursa, müddeti doluncaya kadar veya muahedeyi feshettiğini onlara bildirmeden, sakın ahdi ne çözsün ne de bağlasın!” buyurduğunu haber verince Hz. Muaviye ordusu ile geri dönmüştür.⁴⁶⁷

---

⁴⁶² Müslim, Eymân, 29, 30.

⁴⁶³ Abdurrezzâk, *Musannef*, I, 12.

⁴⁶⁴ Buhârî, Humus, 1, Ferâiz, 3, Meğâzî, 14, 38; Müslim, Cihâd, 52, 54; Ebû Dâvud, İmâre, 19.

⁴⁶⁵ İbni Mâce, İkâme 193; Ebû Dâvûd, Vitr, 26; Tirmizî, Salât 181.

⁴⁶⁶ Müslim, Eymân, 34.

⁴⁶⁷ Tirmizî, Siyer, 27.

Hz. Ömer, Mecusilerden cizye almak istemiş, onlar da kendilerinden cizye alınmamasına dair Hz. Peygamber'in (sav) bir mektubunun olduğunu iddia etmişlerdi. Hz. Ömer mektubu bulunca onlardan cizye almaktan vazgeçmiştir.⁴⁶⁸

Şüphesiz bağlılık ve sevgi birbirlerini tamamlayan iki durumdur. Onlar Hz. Peygamber'e (sav) olan sevgi ve bağlılıklarını onun sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmeme suretiyle başarmışlardı. Mesela Hz. Ömer, Usâme b. Zeyd'in tahsisatını, oğlu Abdullah'ın tahsisatından fazla olarak tayin edince, oğlu Abdullah babasına, "Vallahi o, hiçbir savaşa benden önce varmış değildir" deyip bu farkın sebebini sorduğunda Hz. Ömer, "Usâme'nin babası Zeyd, senin babandan, oğlu Usâme de Rasûlüllah'a senden daha sevgili idi. Ben Rasûlüllah'ın sevdiğini kendi sevdiğime tercih ettim" demişti.⁴⁶⁹ İbn Mâce hariç diğer Kütüb-ü Sitte muellifleri, Abis b. Râbia'nın şöyle dediğini naklederler: "Hz. Ömer'i Hacerü'l-Esved'i öperken gördüm, şöyle diyordu: "Sen bir taşsın, fayda ve zarar vermezsin. Rasûlüllah'ın seni öptüğünü görmeseydim, ben de öpmezdim."⁴⁷⁰

Görüldüğü üzere sahabe, Hz. Peygamber'in emir ve nehiyelerine tam olarak itaat etmiş, sünneti öğrenme konusunda son derece istekli ve hırslı olmuş, Onun (sav) hükümlerine ve hayat tarzına bağlı kalmışlardır.

3.1.2. Sahabenin Sünnetten Delil Getirmesi

Sahabe döneminde delil gösterilecek kaynaklar hiç şüphesiz Kur'an ve Sünnet'ti. Onlar, dini problem ve sorularını Allah Rasûlüne sorarak çözüyorlardı. Hz. Peygamber'in (sav) vefatlarından sonra ise onun sünnetine başvurur, sorunlarını sünnetten delil getirmek suretiyle çözüme kavuşturuyorlardı. Şimdi bu durumu bizlere gösteren bazı örnekler görelim.

Meymun b. Mihran'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Ebû Bekir kendisine bir dava geldiği zaman Allah'ın kitabına bakardı; eğer orada davayı halledecek bir şey olursa onunla hükmederdi. Eğer Allah'ın kitabında önüne gelen dava ile ilgili bir şey bulamaz ve Rasûlüllah'ın o konuda bir sünnetini bilirse, onunla hükmederdi. Eğer Kitap ve Sünnetle meseleyi halledemezse dışarı çıkar ve

⁴⁶⁸ Abdurrezzâk, *Musannef*, VI, 68.

⁴⁶⁹ Tirmizî, *Menâkıb*, 39.

⁴⁷⁰ Buhârî, *Hac*, 60; Müslim, *Hac*, 250; Nesâî, *Menâsik*, 148.

Müslümanlara: Bana şöyle şöyle bir mesele geldi. Hz. Peygamber'in bu konuda verdiği bir hükmü biliyor musunuz? diye sorardı. Çoğu zaman birkaç kişi yanına varıp Rasûlüllah'ın o konudaki hükmünü söylerlerdi.” Bunun üzerine Ebû Bekir “içimizde dinimizi muhafaza eden ve bize öğreten kimseleri yaratan Allah'a hamd olsun derdi.”⁴⁷¹

Sahabe Rasûlüllah'a (sav) sadece dini hükümlerde uymamış aynı zamanda dünyevi tavsiye ve emirlerindeki dikkate almışlardır. Abdullah b. Âmir b. Râbia şöyle dedi: “Hz. Ömer Şam tarafına yola çıktı. Serğ'e (Şam yolunda bir köy) gelince, Şam'da veba salgını olduğu haberi geldi. Abdurrahman b. Avf, Hz. Peygamber'in bir yerde veba olduğunu duyarsanız oraya gitmeyiniz; bulunduğunuz yerde veba yayılmışsa ondan kaçarak başka yere çıkmayınız, buyurduğunu haber verdi.”⁴⁷² Bunun üzerine Hz. Ömer Şam'a gitmeden, bulunduğu yerden geri döndü.

Sahabe bazen kendilerine ulaşan bir hadisin doğruluğunu teyit için şahit istemiştir. Nitekim Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ensar'la bir mecliste oturuyordum. Birden Ebû Musa korku ve endişe içinde çıkageldi. Kendisine seni endişelendiren nedir? Dediler. O da Hz. Ömer yanına gitmem için beni çağırttı; kapısına gittim. Üç defa seslenip izin istedim, fakat kimse cevap vermedi, ben de geri döndüm. Sonra çağırınca tekrar gittim. Yanına varınca: Bize gelmene ne mani oldu? dedi. Ben de: “Geldim kapıda üç defa selam verdim; cevap vermediler ve geri döndüm. Çünkü Rasûlüllah (sav): sizden biriniz bir yere girmek için izin istediğinde izin verilmezse geri dönsün buyurmuştur dedim.” Ömer de bu söylediğine bir şahit getir yoksa seni cezalandırırım dedi. Ebû Musa, durumu anlatıp bir şahit istedi. Onlar da: Seninle bu cemaatin en küçüğü gidebilir dediler. Bunun üzerine Ebû Said, kendisiyle Hz. Ömer'in huzuruna kadar gitti ve Ebû Musa'nın Hz. Peygamber'den işittiği izin isteme hadisini kendisinin de işittiğini söyledi. Hz. Ömer, Ebû Musa'ya hitaben: Seni suçlamadım fakat Rasûlüllah'tan nakledilen bir hadis duydum bunu vesikalandırmak istedim dedi.”⁴⁷³

Sahabe, Allah Rasûlü'nün (sav) sünneti karşısında başka sahabilerin görüşlerini reddetmiş ve sünnet-i nebiye uyacaklarını ifade etmişlerdir. Mervan b.

⁴⁷¹ Dârimi, Mukaddime, 20.

⁴⁷² Buhârî, Tıp, 30; Müslim, Selâm, 92, 94; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 6.

⁴⁷³ Buhârî, İsti'zân, 13; Edeb, 32; Ebû Dâvud, Edeb, 127; Tirmizî, İsti'zân, 3; Müslim, Edeb, 32.

Hakem şöyle dedi: “Hz. Ali ile Hz. Osman’ı Mekke ile Medine arasında gördüm. Hz. Osman, hac ile umre nin bir arada temettü olarak yapılmasından nehyediyordu. Hz. Ali bunu görünce her ikisine birden telbiye getirdi ve “ey Rabbim hac ve umre için emrindeyim” dedi. Bunu gören Hz. Osman, “şu yaptığını görüyor musun? Ben, insanları bir şeyden nehyediyorum, sen ise onu yapıyorsun!” diye serzenişte bulundu. Hz. Ali de “ben bir insanın sözüne bakarak Rasûlüllah’ın sünnetini bırakacak değilim. Efendimiz de böyle yapıyordu” dedi. Müslim’in rivayetinde şu ilave nakledilmiştir: Hz. Osman, Hz. Ali’nin sözü üzerine kararından döndü ve Ali’yi terkedecek değilim dedi.”⁴⁷⁴

İbn Ömer, kadınlara gusül abdesti alırken saçlarını çözmelerini emretti. Hz. Aişe bunu işitince: “İbn Ömer’e şaşırıyorum, bu emri neye göre veriyor? Ben ve Rasûlüllah, bir kabı kullanarak yıkanırız. Ben başıma, (örgülerimi çözmeden) üç defadan fazla su dökmezdim” dedi.⁴⁷⁵

Sahabe Allah Rasûlü’nün sözünü dikkate almayanlara çok sert uyarıda bulunarak sitem etmiştir. Ata b. Yesar’dan rivayet edildiğine göre: “Hz. Muaviye b. Ebû Süfyan, altından veya gümüşten bir su kabını, ağırlığından daha fazla altın veya gümüş karşılığında sattı. Hadiseyi duyan Ebû Derda, kendisine: “Rasûlüllah’ın bu tür bir alışverişi nehyettiğini duydum” dedi. Hz. Muaviye ise bunda bir sakınca görmüyorum dedi. Ebû Derda, duyduklarından çok rahatsız olarak: Bu Muaviye’nin yaptığına uygun bir karşılık versem, kim beni mazur görür. Ben, ona Rasûlüllah’tan bir haber veriyorum. O ise kendi görüşünü söylüyor. Bundan böyle senin bulunduğun yerde asla durmayacağım dedi.”⁴⁷⁶ Aynı durumu İmran b. Hüsayn’de de görmekteyiz. Nitekim “hayâ tamamı hayırdır” hadisini dinleyen Buşeyr b. Ka’b: “fakat biz bazı kitaplarda sükûnet ve vakarın hayâdan kaynaklandığı gibi zayıflık ve acziyetin de esasında hayâdan kaynaklandığını buluyoruz.” deyince İmran b. Hüsayn, bu söze öyle kızdı ki gözleri kıpkırmızı oldu ve ona: “Ben sana Rasûlüllah’tan hadis söylüyorum, sen ise ona karşı geliyorsun” diye çıkıştı. Bir rivayette de “sen ise bana kendi sayfalarından anlatıyorsun” ifadesi vardır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁴ Buhârî, Hac, 34; Nesâî, Menâsik, 49; Müslim, Hac, 23.

⁴⁷⁵ Müslim, Ferâiz, 55; Nesâî, Gusül, 20.

⁴⁷⁶ Mâlik, *Muvatta*, Buyû, 16; Nesâî, Buyû, 47.

⁴⁷⁷ Buhârî, Edeb, 77; Müslim, İman, 61.

Hz. Osman şehit edilince Şam'da bulunan Mürre b. Ka'b konuşmak için kalkmış ve "Rasûlüllah'tan işittiğim bir hadis olmasaydı kalkmazdım. Rasûl-i Ekrem (sav) bir gün kargaşalıklardan bahsetti ve bunun da yakın olduğunu belirtti. Bu sırada elbisesine bürünmüş bir kimse geçti ve Rasul-i Ekrem (sav) 'işte bu zat o gün hidâyet üzeredir' buyurdu. O kimsenin kim olduğuna bakmak için kalktım. Osman b. Affân imiş. Onun yüzünü Rasûl-i Ekrem'e (sav) çevirdiğim ve "bu mu?" diye sordum. Resûl-i Ekrem (sav) 'evet' buyurdu"⁴⁷⁸ diyerek Hz. Osman'ın haklılığına sünnetten delil getirmiştir.

Sahabe ihtilaflı durumlarda sünneti hakem kılıyor, onu delil getiriyorlardı. Rasûlüllah (sav) vefat edince Ensar, Muhacirlere "bir emir bizden, bir emir sizden olsun demiş. Hz. Ömer de onlara bilmiyor musunuz? Rasûlüllah (sav) Ebû Bekir'in halka imam olmasını emretti. Hanginiz Ebû Bekir'in önüne geçmek ister? demiş. Ensar da "Hz. Ebû Bekir'in önüne geçmekten Allah'a sığınırız demişlerdir."⁴⁷⁹

3.1.3. Sahabenin Sünnetle Hüküm Vermesi

Sahabenin sünnetten delil getirmeleri ve sünnetle hüküm koymaları, doğal olarak onların sünnete olan bağlılıklarını göstermektedir. Bir olay ile karşılaştıkları vakit, o olaya karşı yaptıkları ilk şey, Allah Rasûlü'nün sünneti penceresinden bakmalarıydı. Daha sonra kendilerine sunulan mesele ile ilgili, Allah Rasûlü'nün bir uygulamasının olup olmadığını soruştururlardı. Şayet Kur'an ve sünnette meselenin hükmünü bulamadıklarında, o zaman kendi rey ve uygulamalarına başvururlardı. Eğer sonradan kendilerine meselenin çözümü hakkında sünnetten bir hüküm ulaştığında, derhal kendi hükümlerinden vazgeçip sünnetle hüküm vermişlerdir.

Kabise b. Züeyb'in anlattığına göre: "Ninenin biri Hz. Ebû Bekir'e gelip mirastan pay istedi. Hz. Ebû Bekir, 'Allah'ın kitabında sana ait bir pay yoktur. Peygamber'in sünnetinde de senin durumun ile ilgili bir şey bilmiyorum. Sen dön git. Ben bunu insanlardan soracağım' deyip konuyu insanlara sordu. Muğire kalkıp şöyle dedi: 'ben Allah Rasûlü'nün nineye altıda bir verdiğine şahit oldum. Hz. Ebû Bekir: 'bu konuda sana eşlik edecek kimse var mı diye sordu.' Bunun üzerine Ensardan

⁴⁷⁸ Tirmizî, Menâkıb, 18.

⁴⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 396; Nesâî, İmâme, 1; Hâkim, *Müstedrek*, III, 67.

Muhammed b. Seleme kalkıp Muğîre b. Şu'be'nin söylediklerine benzer şeyler söyledi. Hz. Ebû Bekir, söylenen hükmü uygulayıp nineye altına bir pay verdi.”⁴⁸⁰

Nesâî'de geçen rivayete göre Şureyh, Hz. Ömer'e bir mektup yazıp ona bazı şeyleri sorar. Cevaben Hz. Ömer şunları yazıp gönderir: “Allah'ın kitabındakilerle hükmet. Şayet Allah'ın Kitabında yoksa Allah Rasûlü'nün sünneti ile hükmet. Şayet Allah'ın Kitabı ve Resûlü'nün sünnetinde yoksa salih kimselerin verdiği hükümlerle hükmet. Şayet Allah'ın Kitabı ve Resûlü'nün sünnetinde olmayan ve salih kimselerin hakkında hüküm vermediği bir konuysa, dilersen öne geçip hüküm verebilirsin; dilersen hüküm vermekten çekinebilirsin. Ben şahsen hüküm vermekten çekinmeni daha uygun görüyorum. Allah'ın selamı üzerine olsun.”⁴⁸¹

Muğîre b. Şu'be'den rivayet edildiğine göre: “Hz. Ömer düşük yapan kadının durumunu sordu ve bu konuda Rasûlüllah'tan bir şey işiteniniz var mı? dedi. Ben de: ‘Ben işittim dedim. Nedir? diye sordu. ‘Hz. Peygamber (sav) cenini düşürene, erkek veya kadın bir köle azad etmesi gerekir’ dediğini duydum dedim. Hz. Ömer söylediğine başka bir kaynak buluncaya kadar yanımdan ayrılma dedi. Ben de çıkıp Muhammed b. Mesleme'yi buldum ve kendisine getirdim. O da Hz. Peygamber'den bu şekilde duyduğuna benimle birlikte şahitlik etti.”⁴⁸²

Hz. Aişe'nin rivayetine göre “Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf kendisine Hz. Peygamber'in Hecer Mecûsilerinden cizye aldığını haber verinceye kadar, Mecûsilerden cizye almıyordu.”⁴⁸³

Kocası öldürülen Füreyya b. Malik Hz. Peygamber'den ailesine dönebilmesi için izin ister. Rasûlüllah, (sav) “iddet müddetin dolana dek bulunduğun evde otur” buyurur. el-Füreyya diyor ki: “Ben de dört ay on gün iddet bekledim. Osman b. Affan halife olunca bana Rasûlüllah'ın nasıl hüküm verdiğini sordurttu. Ben de başımdan geçeni haber verdim. O da ona uyup aynı şekilde hüküm verdi.”⁴⁸⁴

Said b. Müseyyeb'den nakledildiğine göre: “Hz. Ömer, diyet baba tarafından akrabalara aittir. Kadın, kocasının diyetinden miras olarak bir şey alamaz” diyordu.

---

⁴⁸⁰ Tirmizî, Ferâiz, 10.

⁴⁸¹ Dârimi, Mukaddime, 20.

⁴⁸² Buhârî, Ferâiz, 11; Müslim, Kasame, 35, 36, 37; Ebû Dâvud, Mukaddime, 54.

⁴⁸³ Buhârî, Cizye, 1.

⁴⁸⁴ Ebû Dâvud, Talak, 44; Tirmizî, Talak, 23; Nesâî, Talak, 60, İbn Mâce, Talak, 7.

Dahhak b. Süfyan, Rasûlüllah'ın kendisine: “Eşyem b. Dibâbî'nin diyetinden hanımını da mirasçı kılmasını” yazdığını haber verince Hz. Ömer kendi hükmünden vazgeçip ona döndü.⁴⁸⁵

Hişam b. Yahya el-Mahzûmî'den nakille: “Sakiften bir zat Hz. Ömer'e geldi ve Kâbe'yi tavaf etmiş bir kadın hayız görürse vedâ tavafını yapmadan yurduna dönebilir mi? diye sordu. Hz. Ömer de hayır dönemez dedi. Sakifli zat: Bu durumda olan bir kadın hakkında Allah Rasûlü senin verdiği hükümün tersine hüküm verdi deyince Hz. Ömer adama yanaşıp kırbağı ile vurdu. Rasûlüllah'ın hüküm verdiği bir meseleyi ne diye bir de bana soruyorsun diye adamı azarladı.”⁴⁸⁶

Bir şahıs İbn Abbas'a Kâbe'yi tavaf edenin ihramdan çıkabileceği fetvasını sormuş ve bunun halkı fırkalara ayırdığını söylemiş. İbn Abbas, bu fetvânın sünnete göre verildiğini belirtmiş ve “siz istemeseniz de (hoşunuza gitmese de) o, Peygamberimizin sünnetidir!” cevabını vermiştir.⁴⁸⁷ Yine bir kimse İbn Abbas'a “Ben şu resimleri yapan bir adamım. Onlar hakkında bana bir fetva ver!” demiş. İbn Abbas da elini onun başının üzerine koymuş ve “sana Rasûlüllah'tan dinlediğimi haber vereceğim. Ben Rasûlüllah'ı (sav) ‘her ressam cehennemdedir’ buyururken duydum demiştir.”⁴⁸⁸

Tüm bu ve benzeri uygulamalardan çıkardığımız sonuç; sünnetin, sahabenin hayatında vazgeçilmez bir rolü oldu gerçeğidir. Onlar sünneti hayatlarına yön veren belirleyici bir unsur olarak görmüşlerdir. Zira sünnet dinin sahada vücut bulmuş halidir. Pratik hayatlarında sürekli Allah Rasûlü'nü takip eden bir nesil, Allah Rasûlü'nün vefatından sonra da, onun ortaya koyduğu yolu takip etmişlerdir. Önlerine çıkan meselelerin çözüm yollarını Allah Rasûlü'nde bulmaya çalışmışlardır.

Şüphesiz Sahabiler'in genel tavrı sünneti olduğu gibi yaşamak olup onda herhangi bir değişikliğe gitmekten kaçınmalarıydı. Fakat yeni meselelerin oluşması, zaman ve durumların değişmesi, sahabe'yi zaman zaman sünnette tasarrufla bulunmaya götürmüştür. Sahabenin, Allah Rasûlün'den farklı bir şekilde tasarrufla bulunması, onların Hz. Peygamber'e aykırı görüş beyan etme düşüncesinde oldukları

⁴⁸⁵ Ebû Dâvud, Ferâiz, 18; İbn Mâce, Diyât, 12; Tirmizî, Ferâiz, 18.

⁴⁸⁶ Müslim, Hac, 386.

⁴⁸⁷ Müslim, Hac, 206.

⁴⁸⁸ Müslim, Libas, 99.

asla düşünülemez. Çünkü Sahabe, Allah Rasûlü'ne emirlerinin risalet kaynaklı olup olmadığını sorar ve ona göre davranırdı. Teşri nitelikte olduğunu bildikleri hükümlere karşılık tam bir bağlılık içerisinde olmuşlardır. Kendileri farklı fikir beyan etseler de, sünneti hüküm olarak kabul etmekten asla geri durmamışlar. Nitekim Hz. Peygamber (sav) ve ashabı Mekke'ye geldiklerinde Müşrikler kendi aralarında “Medîne havası onlara iyi gelmemiş, zayıflamışlar” diye konuştular. Yüce Allah, bu durumu Hz. Peygamber'e bildirmiş ve tavaf esnasında müşriklerin görebileceği yerde hervele yapmalarını, Kâbe'nin diğer tarafında ise normal yürümelerini emretmiştir.⁴⁸⁹ Daha sonra İslam'ın hüküm sürdüğü ve küfür ehlinin yok olduğu dönemde, Hz. Ömer, Hz. Peygamber (sav) döneminde remel yapmayı gerektiren şartların kalktığını söylemiş ve ardından “Biz, Rasûlüllah (sav) döneminde yaptığımız hiçbir şeyi terk etmemeliyiz” demiştir.⁴⁹⁰ Hz. Ömer'in buradaki fikrinden vazgeçiren sebepler, kim bilir belki kendisinin bilemediği başka hikmetlerin olabileceğini veya hervele'nin yüce Allah tarafından bir emir olduğu düşüncesidir. Bazen sahabenin, nadir de olsa sonradan değişik bir uygulamaya gitmesi, farklı birçok sebebe ve hikmete bağlanabilir. Zira sahabenin kendi aralarında sünnet olanı tesbit etmede farklı görüşlere sahip oluşu, Hz. Peygamber (sav) bazı fiilleri bir veya birkaç kez yapması, bazı Sahabilerin sünnete olan vukufunun diğer bazılarından az olması, bazılarında bildiği sünnetle amel etmesi gibi birçok sebep sayılabilir.⁴⁹¹

3.2. TÂBİUNDA SÜNNET'İN HÜCCET OLARAK KULLANILMASI

Hz. Peygamber'in (sav) vefatıyla beraber, sahabe genişleyen İslam coğrafyasının dört bir tarafına dağıldı. Birçok sahabe buldukları yerlerde ilim halkaları oluşturdu. Kendilerinden Kur'an ve Sünnet öğrenmek isteyen ilim talipleri teşekkül etti. İşte sahabeden sonra gelen bu nesile “tâbiûn” nesli denildi. Tâbiûn, Hz. Peygamber'in bıraktığı mirasa dayanarak, problemlerini çözüme kavuşturacak nesillerin ilkiydi. Bu yönüyle kendisinden sonraki dönemler ve dolayısıyla günümüzle de ortak bazı özellikleri bünyesinde taşıyan bir kuşaktır.⁴⁹²

⁴⁸⁹ Nesâî, Menâsik, 155.

⁴⁹⁰ Buhârî, Hac, 57; Ebû Dâvud, Menâsik 50.

⁴⁹¹ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Aynur Uraler, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, s. 350-372.

⁴⁹² Arif Ulu, Tabiûn'un Sünnet Anlayışı, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, Güz 2007, s.56.

Tabiûn'un sünnete karşı tek tip bir yaklaşım içerisinde oldukları söylenemez. Bazıları Hz. Peygamber'in söylediklerini ve yaptıklarını şeklen uygulayıp, lafızca bir anlayışla hadislere bakarken, bazıları ise hadislerin zahiriyle yetinmeyip, onun hikmetini, kaynağını, nedenini ve bağlayıcılığını sorgulamışlardır. Nitekim Sahabe döneminde hadise olan zahiri ve fıkhi yaklaşımları bu dönemde de görmekteyiz.

Zahiri yaklaşım gösteren Tâbiûn âlimlerine göre, "Hz. Peygamber'in (sav) ve sahâbenin her bir ifadesi ya da uygulaması sünnet hükmündedir. Bu âlimler niteliğini dikkate almaksızın kendilerine ulaşan ifade ya da uygulamaların tamamının, bağlayıcı olduğu kanaatindedirler. Ayrıca bu anlayışta olanlara göre sünnet ve hadîs genelde özdeştir. Bu kimseler kendilerine ulaşan hadîs ya da sünneti ayırma ihtiyacı hissetmemişler, hadîsi de sünnet olarak nitelendirmişlerdir. Yine bu anlayışı benimsemiş olanlara göre, kendilerinden önce verilen hüküm ya da uygulama tüm problemlerin çözümünde yeterlidir. Meselelerin yeni şartlara ve duruma göre tekrar ele alınması gerekmez, önceki uygulamanın hatırlatılmasının problemin çözümünde yeterli olacağına inanılmaktadır."⁴⁹³

Mesela Hz. Aîşe ve İbn Abbas Hz. Peygamber'in gece ibadetini anlatırken şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber gece namazını bitirdikten sonra müezzin sabah namazı için gelinceye kadar sağ tarafına yatıp uzanıverirdi."⁴⁹⁴

Muhammed b. Sîrin (ö. 110/729), Urve b. Zubeyr (ö. 94/712) gibi sünnete zâhiri bakış açısıyla yaklaşan âlimler, bu uygulamanın sünnet olduğunu savunmaya devam etmişlerdir.⁴⁹⁵ Öte yandan Hasan el-Basrî ve İbrahim en-Nahaî gibi bazı âlimler ise, bu anlayışa muhalefet etmişlerdir.⁴⁹⁶

Fikhî ve içtihadî yaklaşım gösteren tâbiûn âlimleri, hakkında sünnet bulunan konuları, naslardan çıkardıkları ilkelerden hareketle ele almışlardır. Onlar kendilerine ulaşan rivâyetleri bu ilkeler ve bütünlük içinde bir yere oturtma gayreti içinde olmuşlardır. Hadislerden çıkardıkları külli kaidelerden hareketle, karşılaştıkları problemleri çözüme kavuşturmuşlardır.

⁴⁹³ Arif Ulu, Tabiûn'un Sünnet Anlayışı, *İslami İlimler Dergisi*, s.68.

⁴⁹⁴ Mâlik, Muvattâ, Salâtu'l-Leyl, 8, 11; Buhârî, Vudû, 36; Muslim, Musâfirîn, 121.

⁴⁹⁵ İbn Ebî Şeybe, II, 54.

⁴⁹⁶ Kal'acî, Muhammed Ravvâs, *Mevsûatu Fıkhi'l-Hasan el-Basrî*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, 2. Bsk., II, 670.

Fikhî ve içtihadî yaklaşım sergileyenler arasında re'y ön plandaydı. Sünneti yorumlama ve değerlendirmede re'y önemli bir rol oynardı. Çünkü bu dönemde re'y, sadece yeni ortaya çıkan problemlerin çözümünde kullanılan bir araç değil, aynı zamanda, sünnette mevcut konuların zamanın şartlarına göre değerlendirilip yorumlanmasında ki önemli bir yöntemdi. Rivâyetlerin zâhiriyle yetinen tâbiûn âlimleri hakkında sünnet bulunan konuları zamanın şartlarına göre yorumlamazken, fikhî ve içtihadî yaklaşım gösterenler, zamana ve şartlara göre tekrar yorumlanması kanaatinde olmuşlardır.⁴⁹⁷

Mesela recm edilen kimsenin namazının kılınıp kılınmayacağı meselesinde farklı hadisler olmasına rağmen, ez-Zuhrî (ö. 124/742) lâfzî bir yaklaşımla; “Recm edilenin namazı kılınmaz. Zira Hz. Peygamber, Eslemlî birini recm etti. Namazını kılmadı”, demiştir.⁴⁹⁸ Aynı konuda fikhi ve içtihadî yaklaşım içerisinde olan İbrahim en-Nahaî (ö. 96/714), Katâde (ö. 118/736) ve İbn Sîrîn (ö. 110/728) Zuhrî ile aynı görüşü paylaşmamışlardır. İbrahim en-Nahaî kendisinden nakledilen bir rivâyete göre: “recmedilenin namazının kılınacağını belirtmiş,⁴⁹⁹ bir diğer rivâyette, “Sünnet, recmedilene namaz kılmaktır” demiş,⁵⁰⁰ bir başka rivâyette ise, daha bütüncül bir bakışla, “ehl-i kible olan herkesin namazının kılınacağını söylemiştir.”⁵⁰¹ Bu bütüncül bakış açısıyla intihar eden kimsenin de aynı gerekçe ile namazının kılınacağını ifade etmiştir.⁵⁰²

Katâde de İbrahim gibi “Lâ ilâhe illallah diyen herkesin namazının kılınacağını” belirtmiş ve “Ehl-i ilimden kimseden lâ ilâhe illallah diyen birinin namazının kılınmayacağı yönünde bir şey duymadığını” da eklemiştir.⁵⁰³ İbn Sîrîn de Katâde gibi “ehl-i ilimden hiçbir kimseden böyle birinin namazının kılınmayacağı yönünde bir şey duymadığını ifade etmiştir.”⁵⁰⁴

Şunu da belirtmek gerekir ki her iki düşünce tarzını keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Zâhirî yaklaşım içerisinde olanlar, bazen genel tutumlarının aksine

⁴⁹⁷ Arif Ulu, Tabiûn'un Sünnet Anlayışı, *İslami İlimler Dergisi*, s. 72.

⁴⁹⁸ Abdurrazzâk, III, 535.

⁴⁹⁹ Abdurrazzâk, III, 536.

⁵⁰⁰ Abdurrazzâk, III, 536.

⁵⁰¹ Abdurrazzâk, III, 535.

⁵⁰² Abdurrazzâk, III, 536.

⁵⁰³ Abdurrazzâk, III, 536.

⁵⁰⁴ Abdurrazzâk, III, 536-537.

zâhiri yaklaşımda ısrar etmeyip, fikhî-içtihâdî yaklaşım gösteren hükümlere imza atmışken; fikhî-içtihâdî yaklaşım içerisinde olanlar ise birçok kez hadislerin zahiri manasından öteye gidebilmiş değillerdi. Şüphesiz söz konusu bu farklılıkların altında birçok neden yatmaktadır. Başta ilim meclisinde buldukları sahabilerin etkisi, yaşadıkları bölgenin sosyokültürel çeşitliliği, kendilerine ulaşan hadis rivayetleri, üstlendikleri toplumsal ve idari sorumluluklar ve şahsi bakış açıları gibi birçok faktör bunda etkili olmuştur.

Tabiûnun sünnet anlayışına ayna tutan bu zorunlu kısa bilgiden sonra, tabiûnun sünnete olan bağlılıkları ve sünneti ne denli hüccet olarak kullandıklarına geçebiliriz.

3.2.1. Tabiûnun Sünnete Bağlılığı

Sahabe devrinde Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan hadislerle olan istek ve arzu, tabiîn neslinde de olduğu gibi devam etmiştir. Onların sünnete olan bağlılıklarını hemen her konuda sünnete devamlı vurgu yapmalarında görmekteyiz. Onlar sünnete olan bu bağlılıklarını “sünnete uymak”, “sünnete sarılmak” gibi ifadelerle⁵⁰⁵ dile getirmişlerdir. Sünnete uygun davranmamayı da “sünnetin hilâfına davranmak”, “sünnetten yüz çevirmek” gibi ifadelerle yermişlerdir.

Tabiûnun sünnete olan bağlılıklarını dile getiren birçok rivayet bulunmaktadır. Onlar Kur'an ve sünnetin arasını hiçbir zaman ayırmamış, sünneti Kur'an'ın tamamlayıcısı olarak görmüşlerdir. Sadece Kur'an bize yeter diyen kişilere karşı sert bir tavır ortaya koydukları gibi, sünnete karşı görüş beyan edenlere de aynı tutum içerisinde olmuşlardır. Onların sünnete verdikleri değeri bizlere gösteren ilgili söz ve davranışlarından bazı örnekler verelim.

Hasan-ı Basrî'den (ö. 110/728) aktarılan rivayete göre: “İmran b. Husayn arkadaşlarıyla oturduğu bir sırada içlerinden biri şöyle dedi: ‘Bize sadece Kur'an'dan bahsediniz.’ İmran adama ‘yaklaş’ der. Adam yaklaşınca şunları söyler. “Söyle bakayım şayet seni ve arkadaşlarını Kur'an'la baş başa bırakırsak, ondan öğle ve ikinci namazlarının dört, akşamın üç rekât olduğunu ve sadece ilk iki rekâtında kıraatın bulunduğu şeklinde bir bilgiye rastlayabilir misiniz? Şayet seni ve

⁵⁰⁵ Söz konusu ifadeler için bkz. Abdurrazzâk, II, 536-537.

arkadaşlarını Kur'an'la başbaşa bırakırsak onda Kâbe tavafının yedi olduğunu, Safa ve Merve'yi tavaf etmeye dair bir bilgi bulabilir misiniz?" İmran şöyle devam eder: "Ey insanlar bizden (hadis) alınız. Allah'a yemin olsun ki böyle yapmazsanız delalete düşersiniz."⁵⁰⁶

Muhammed b. Kesîr, Evzâî aracılığıyla Hassân b. Atıyye'nin (ö. 130/748) şöyle dediğini nakleder: "Cibril Peygamber'e (sav) Kur'an'ı indirdiği gibi sünneti de indiriyordu."⁵⁰⁷

Eyyûb es-Sahtiyânî'den (ö. 131/749) nakledildiğine göre adamın biri Mutarrif'e şöyle der: "Bize sadece Kur'an'da yer alan şeylerden bahsediniz." Bunun üzerine Mutarrif şöyle cevap verir: "Allah'a yemin olsun Kur'an'a bir bedel (alternatif) aramıyoruz. Ancak Kur'an'ı bizden daha iyi bilen bir zatın beyanlarını arıyoruz..."⁵⁰⁸

Mekhûl, (ö. 112/730) Yahyâ b. Ebû Kesîr, (ö. 129/747) Evzâî, (ö. 157/774) gibi daha pek çok kimse şöyle demiştir: "Kur'an'ın Sünnete olan ihtiyacı, Sünnetin Kur'an'a olan ihtiyacından daha fazladır. Sünnet Kitab'a hükmeder ama kitap sünnete hükmetmez."⁵⁰⁹ Bu söz Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda o şöyle cevap vermiştir: "Ben bu ifadeyi kullanmaya cesaret edemem. Ancak şunu söyleyebilirim: Sünnet, Kitabı tefsir edip tanıtır ve onu beyan eder."⁵¹⁰

İbn Sîrîn (ö. 110/729) şöyle der: "Selef, Sünnet üzere devam ettikleri müddetçe doğru yolda olduklarını düşünürlerdi."⁵¹¹

Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720) idaresi altındaki insanlara şu talimatı verdi: "Allah'ın kitabında veya Rasûlüllah'ın ortaya koyduğu bir sünnette hiç kimsenin görüş bildirme hakkı yoktur. Ümmetin görüşü ancak hakkında bir ayet ve sünnet bulunmayan konularda geçerlidir."⁵¹²

⁵⁰⁶ Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 25; Hâtib, *el-Kifâye*, s. 48.

⁵⁰⁷ Dârimî, *Sünen*, es-Sünnetü Kâdiyetun a'lâ Kitâbillah, 117; Hâtib, *el-Kifâye*, s. 48.

⁵⁰⁸ İbn Abdilber, *el-Cami'*, I, 191.

⁵⁰⁹ Dârimî, *Sünen*, es-Sünnetü Kâdiyetun alâ Kitâbillah, 117.

⁵¹⁰ Hâtib, *el-Kifâye*, s. 47.

⁵¹¹ İbn Abdilber, *el-Cami'*, II, 35.

⁵¹² İbn Abdilber, *el-Cami'*, II, 24.

Kādî Şureyh (ö. 80/699) şöyle demiştir: “Sünnet sizin kıyasınızdan önde gelir. Öyleyse, sünnete uyunuz ve bid’at çıkarmayınız. Şüphesiz sünnetlere sarıldığımız müddetçe asla sapıtmazsınız.”⁵¹³

Urve b. Zübeyr’in (ö. 94/713) şöyle dediği rivayet edilir: “Sünnete yapışın, şüphesiz sünnet dinin esasıdır.”⁵¹⁴

Hasan-ı Basri şöyle demiştir: “Söz, ancak amelle makbul olur. Amel ve söz ise ancak niyetle sahih olur. Söz, amel ve niyet ancak sünnete uyarsa kabul görür.”⁵¹⁵

İmam Zührî (ö. 124/742) şöyle demiştir: “Bizden önceki âlimlerimiz, sünnete sarılmak kurtuluştur, derdi.”⁵¹⁶

Katâde b. Diâme’den (ö. 117/735) rivayet edildiğine göre: İbn Sîrîn, bir adama, Rasûlüllah’tan bir hadis nakletti. O kişi: “Falanca da şöyle diyor” deyince İbn Sîrîn: “Ben sana Rasûlüllah’tan hadis naklediyorum, sen ise falanca da şöyle şöyle diyor, diyorsun. Vallahi seninle bir daha konuşmayacağım,” dedi.⁵¹⁷

Rivayet edildiğine göre Said b. Müseyyeb, (ö. 94/713) bir zatın ikinci namazından sonra fazladan iki rekât nafîle namaz kıldığını gördü. Adam: “ey Ebû Muhammed! Namaz kıldığım için Allah beni cezalandırır mı?” diye sorunca, İbn Sîrîn: “Namaz kıldığın için değil de sünnete aykırı davrandığın için cezalandırır.” cevabını verdi.⁵¹⁸

Tabiûnun sünnete olan bağlılıklarını bizlere gösteren bir diğer tutum ise, yapacakları bir iş veya verecekleri bir hükümde sürekli olarak Allah Rasûlü’nün sünnetine atıf yapmalarıydı. İbn Cureyc’in “sandalet ile namaz kılınır mı?” sorusuna Atâ: “evet bana ulaştığına göre Hz. Peygamber sandaletle namaz kıldı ve bundan da hiçbir sakınca görmedi. Aynı şekilde mestlede namaz kıldı diye” cevap vermiştir.⁵¹⁹ Şehr b. Havşeb’e zekât mallarının satılmasıyla ilgili bir soru yöneltildiğinde, o, “Rasûlüllah’ın, zekât malları toplanmadan satılamayacağını belirttiğini

⁵¹³ İbn Abdilber, *el-Cami*, II, 137.

⁵¹⁴ İbn Abdilber, *el-Cami*, II, 138.

⁵¹⁵ Abdülganî Abdülhâlık, *Hücciyetü’s-Sünne*, s. 147.

⁵¹⁶ Dârimî, *Mukaddime*, 16.

⁵¹⁷ Dârimî, *Mukaddime*, 40.

⁵¹⁸ Dârimî, *Mukaddime*, 39.

⁵¹⁹ Abdurrezzâk, I, 384.

söylemiştir.”⁵²⁰ Bu rivayetler tabiûnun Hz. Peygamber’in uygulamalarını bağlayıcı görerek ona sıkça atf yaptıklarını göstermektedir.

Hz. Ömer gibi bazı sahabiler yaşadıkları dönemin şartlarına dikkate alarak Hz. Peygamber (sav) dönemindeki bazı uygulamaları değiştirmişlerdir. Ömer b. Abdülaziz ise değiştirilen bu uygulamaların bazılarını kabul etmeyerek Hz. Peygamber’in (sav) uyguladığı şekle geri döndüğü olmuştur. Ömer b. Abdülazîz, Allah Rasûlü zamanındaki uygulamaları asıl kabul eder. Unutulan veya yerine getirilmeyen sünnetlerin tekrar îfa edilmesi için talimatlar verirdi. Birçok uygulamada Allah Rasûlü (sav) dönemine dönmeye çalışmıştır. Nitekim Ömer b. Abdülazîz’in Fedek arazisiyle ilgili yaptığı uygulama buna örnek olarak gösterilebilir. O daha önceki halifelerin Fedek arazisiyle ilgili uygulamasını terk ederek Rasûlüllah (sav) dönemindeki uygulamayı benimsemiştir.⁵²¹

Yine O’nun müellefe-i kulûba tekrar zekât vermeye başlaması da Hz. Peygamber’in uygulamasına dönmek için yaptığı söylenebilir. Zira O, müellef-i kulûba zekât verme konusunda Hz. Ömer’in kararından dönerek Hz. Peygamber’in sünnetine dönüş yapmış ve müellef-i kuluba tekrar zekât vermeye başlamıştır.⁵²² Hz. Muaviye’nin halifeliği döneminde Müslüman, kâfire mirasçı olabiliyordu. Fakat kâfir, Mümin’e mirasçı olamazdı. Ömer b. Abdülazîz’e gelinceye kadar halifeler bu uygulamayı devam ettirdiler. Ömer b. Abdülazîz halife olunca Hz. Peygamber’in ve ilk iki halifenin sünnetine dönerek mümin kâfire, kâfir de mümine mirasçı olamaz sünnetini uyguladı.⁵²³

Abdullah b. Ömer’in oğlu Salim, dedesi Hz. Ömer’in şeytan taşlamadan sonra ve Kâbe’yi ziyaretten önce güzel koku sürme ile ilgili yasağını benimsemişti. Daha sonra Hz. Aişe’nin “Rasûlüllah’a ihramdan önce ihram için ve ziyaretten önce de ihramdan çıktığı için elimle koku sürdüm” dediğini işitince, “Rasûlüllah’ın sünneti

---

⁵²⁰ Abdurrezzâk, IV, 38-39.

⁵²¹ Suyûtî, *Târîhu’l-Hulefâ*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd) Matba’atu’s-Saâde, Mısır 1952, s. 231-232.

⁵²² İbn Sa’d, *Tabakât*, V, 358.

⁵²³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 284.

uyumaya daha layıktır” diyerek Hz. Ömer’in uygulamasından vazgeçmiş ve Hz. Peygamber’in sünnetini benimsemiştir.⁵²⁴

3.2.2. Tâbiûnun Sünnetle Hüküm Vermesi

Tabiûnun sünnete olan bağılıklarını gösteren bir diğer unsur, onların sünnet ile hüküm ve fetva vermeleridir. Kendilerine gelen bir meselenin çözümünü sürekli olarak, sünnetten delil getirmek suretiyle çözmeye çabası içerisinde olmaları, onların sünneti hüccet olarak kullandıklarının açık bir delilidir.

Tabiûnun sünnete olan bağılıkları ve sünneti hüccet olarak kullanmaları bakımından aralarında büyük bir farklılık yoktur. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere zahiri veya fikhî yaklaşım gösterenlerin ihtilafı, sünnetin kaynak değeri konusunda değil sünneti anlama ve yorumlamada olduğudur. Sonuç olarak her iki yaklaşım birçok meselede sünneti hüccet olarak kullanmışlardır. Şimdi bu durumu örnekler eşliğinde biraz daha açalım.

İbrahim en-Nehaî, (ö. 96/715) İbn Sîrîn ve Katâde, recm edilen kişinin üzerinde cenaze namazının kılınabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim İbrahim en-Nehaî, “sünnet, recmedilenin üzerinde namaz kılmaktır”⁵²⁵ demiş, bir diğer rivayette ise, “ehl-i kible olan herkesin namazının kılınabileceğini söylemiştir.”⁵²⁶ Katâde de aynı şekilde kelime-i tevhid getiren herkesin namazının kılınacağını söylemiştir.⁵²⁷ İbn Sîrîn de böyle birinin cenaze namazı kılınmayacağı hususunda ehl-i ilimden kendisine bir şey ulaşmadığını ifade etmiştir.⁵²⁸

Bu konuda Allah Rasûlü’nden hem recm edilenin cenaze namazı kılınmadığı,⁵²⁹ hem de kılındığı⁵³⁰ yönünde rivayetler mevcuttur. Ancak İbrahim en-Nehaî görüşünü belirtirken herhangi bir hadis zikretmemektedir. Kanaatimizce en-Nehaî recm edilenin üzerinde namaz kılındığı rivayeti ile Allah Rasûlünün zalim birinin cenazesi konusunda “Muhammed Allah’ın Rasûlü diyor muydu?” sorusuna

⁵²⁴ Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*, (Thk. Âmir Ahmed Haydar), Muessetu'l-Kutubi's-Sekafiyye, Beyrut 1985, s. 241.

⁵²⁵ Abdurrazzâk, III, 536.

⁵²⁶ Abdurrazzâk, III, 535.

⁵²⁷ Abdurrazzâk, III, 536.

⁵²⁸ Abdurrazzâk, III, 536.

⁵²⁹ Abdurrazzâk, III, 535.

⁵³⁰ Abdurrazzâk, III, 535.

evet cevabımı alınca ölenin cenaze namazını kıldığı⁵³¹ rivayetlerini birlikte değerlendirip, ehl-i kible olan herkesin cenaze namazının kılınacağını belirtmiştir.

Aynı konuda ez-Zührî, “recm edilenin namazı kılınmaz. Zira Allah Rasûlü Eslemli birini recmetti ve namazını kılmadı” demiştir.⁵³² Ancak Allah Rasûlü’nün recm ettiği bir bayanın cenaze namazını kıldığı yönünde de rivayet bulunmaktadır.⁵³³ Büyük bir ihtimalle ez-Zührî konu ile ilgili tüm rivayetleri göz önünde bulundurmayıp sadece tek bir rivayetle bu hükme ulaşmıştır.

Rivayetlerin yorumlanmasıyla ilgili bir diğer örnek köpeğin yaladığı kap ile ilgili rivayettir. Ebû Hureyre ve Abdullah b. Muğaffel, köpeğin yaladığı kabın yedi kez yıkanması gerektiği yönünde rivayette bulunmuşlardır.⁵³⁴ Ebû Hureyre’nin talabelerinden olan Atâ (ö. 114/732) aynı görüşü paylaşmakta ve yedi kez yıkanması gerektiğini söylemektedir.⁵³⁵ Fakat Ebû Hureyre’nin damadı ve kendisinden birçok rivayette bulunan Saîd b. Müseyyib iki defa yıkanmasını yeterli görmektedir.⁵³⁶ Hasan-ı Basrî ve diğer bazı Tabiûn âlimleri bunun için belli bir sayıyı zorunlu görmeyip güzelce yıkamanın yeterli olduğu kanaatindedirler.⁵³⁷ Böylelikle Atâ hadisin zahiriyle amel edip, lafızda olduğu gibi yedi defa yıkanması gerektiğinin hükmünü vermiştir. Saîd b. Müseyyib ve Hasan-ı Basrî, yedi den maksadın tabağın güzelce yıkanması gerektiği kanaatlerine varmış olacaklar ki Saîd bunun iki defa yıkamakla olabileceğini söylerken; Hasan-ı Basrî ise belli bir sayıyı bile gerek görmemektedir. Sonuç olarak her iki yaklaşımın dayanağı hadis olmakla birlikte meydana gelen yorum farklılıkları sonucunda farklı hükümlere varılmıştır.

Tabiûn kendilerine gelen meselelerin çözümü için başvurdukları ilk kaynak hiç şüphesiz Kur’an ve Sünnettî. Hatta bu konuda kendi re’yine başvuranları ikaz etmiş ve onlara sünnet var iken re’y ile hüküm vermeyin ikazında bulunmuşlardır. Nitekim Ebû Seleme b. Abdurrahman (ö. 94/712) Basra’ya gittiğinde Hasan-ı Basri’ye: “Hasan! Basra’da senden daha çok görüşmek istediğim biri yoktu. Re’yinle fetva verdiğini duydum. Re’yinle fetva verme. Ancak indirilmiş kitaptan yahut Allah

⁵³¹ Abdurrazzâk, III, 539.

⁵³² Abdurrazzâk, III, 535.

⁵³³ Abdurrazzâk, III, 535.

⁵³⁴ İbn Ebî Şeybe, I, 37.

⁵³⁵ İbn Ebî Şeybe, I, 37.

⁵³⁶ İbn Ebî Şeybe, I, 37.

⁵³⁷ İbn Ebî Şeybe, I, 37.

Rasûlü'nden gelen bir sünnet varsa onu söyle” demiştir.⁵³⁸ Aynı şekilde Rabîa b. Ebî Abdurrahman (ö. 136/703), İbn Şihâb'a: “insanlara kendi re'yinle bir şey söylediğin zaman, onlara onun kendi re'yin olduğunu haber ver; eğer onlara sünnetten bir şey söylersen, onunda sünnet olduğunu bildir ki senin re'yin sanmasınlar” demiştir.⁵³⁹

Onları, birçok kez önlerine gelen soru ve problemleri, sünnetten delil getirerek çözdüklerini görmekteyiz. Nitekim imam Zührî'nin huzurunda, Cuma günü Cuma namazı vakti girmeden sefere çıkılıp çıkılmayacağı tartışılınca, ez-Zührî, “Rasûlüllah Cuma günü sefere çıktı”⁵⁴⁰ diyerek Cuma gününde sefere çıkılabileceği yönünde hüküm vermiştir.

Ömer b. Abdülazîz, Allah Rasûlü (sav) döneminde diyet bedelinin yüz deve olduğunu ifade ettikten sonra, öldürülen bir kişinin diyet bedelini yüz deve olarak belirlemiş ve bunu ordu komutanlarına talimat olarak yazdırmıştır.⁵⁴¹

Bir kısım Tabiûn âlimleri, vermiş oldukları hükmün Rasûlüllah'ın (sav) sünnetine aykırı olduğunu öğrendiklerinde, derhal kendi vermiş oldukları hükümlerinden vazgeçip Allah Rasûlü'nün hükmünü uygulamışlardır.

Mesela Said b. Müseyyeb'den nakledildiğine göre: “Hz. Ömer, “diyet baba tarafından akrabalara aittir. Kadın kocasının diyetinden miras olarak bir şey alamaz” diyordu. Dahhak b. Süfyan, “Rasûlüllah'ın (sav) kendisine Eşyem b. Dibâbî'nin diyetinden, hanımını da mirasçı kılmasını” yazdığını haber verince Hz. Ömer kendi hükmünden vazgeçip ona döndü.⁵⁴²

Yahya el-Mahzûmî'den nakledildiğine göre: Sakif'ten bir zat Hz. Ömer'e geldi ve “Kâbe'yi tavaf etmiş bir kadın, hayız görürse vedâ tavafını yapmadan yurduna dönebilir mi?” diye sordu. Hz. Ömer de, “hayır dönemez” dedi. Sakifli zat, “bu durumda olan bir kadın hakkında Allah Rasûlü senin verdiği hükmün tersine fetva vermişti,” deyince. Hz. Ömer adama yanaşıp kırbacı ile vurdu ve “Rasûlüllah'ın hüküm verdiği bir meseleyi ne diye bir de bana soruyorsun,” diye adamı azarladı.⁵⁴³

⁵³⁸ Dârimî, Mukaddime, 20.

⁵³⁹ İbn Abdilber, *Câmi*, II, 144-145.

⁵⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, I, 443.

⁵⁴¹ İbn Ebî Şeybe, V, 344-345.

⁵⁴² Ebû Dâvud, Ferâiz, 18; İbn Mâce, Diyât, 12; Tirmizî, Ferâiz, 18.

⁵⁴³ Beyhakî, *Medhal*, 105; Müslim, Hacc, 386.

İbn Ebî Zî'b Muhalled b. Hufaf'ın şöyle dediğini haber verdi: Bir köle satın aldım çalışıp gelir getirmesini istiyordum. Sonra kendisinde bir ayıp ortaya çıktı. Durumu Ömer b. Abdülazîz'e götürüp davacı oldum. Bana köleyi ve ondan elde ettiğim geliri geri vermem için hüküm verdi. Ben de Urve'ye gelerek durumu haber verdim. Urve, ben akşam onun yanına gider Hz. Âişe'nin bana Rasûlüllah'ın böyle bir durumda gelir tazmin karşılığıdır (müşteriye aittir)⁵⁴⁴ buyurduğunu haber verdiğini söylerim dedi. Ben aceleyle Ömer b. Abdülazîz'in yanına gidip Urve'nin, Hz. Âişe yoluyla, Rasûlüllah'tan naklettiğini haber verdim. Bunu duyan Ömer b. Abdülazîz, verdiğim hüküm bana çok kolay gelmişti. Allah biliyor, ben, haktan başka bir şey düşünmedim. Peşinden Rasûlüllah'ın sünneti bana ulaştı. Bu durumda Ömer'in hükmünü terk ediyor, Rasûlüllah'ın sünnetini uyguluyorum dedi.”⁵⁴⁵

Tabiûn'un sünnetle verdiği hükümleri burada zikretmekle bitiremeyiz. Ancak örneklerden Tabiûn'un sünnete verdikleri ehemmiyeti görebilmekteyiz. Farklı düşünce ve anlayışlara sahip olsalar bile amaçları sünnete ittiba olmaktır. Bazen onları, kendilerine ulaşan sünneti olduğu gibi uygularken, bazen de sünnetin makasidini dikkate alarak amel ettiklerini görmekteyiz. Her iki davranışın kaynağı, sünnete bağlı kalma çabalarının sonucudur. Şerî' hükümlerde kendisine başvuru ve karşılaşılan problemlerin çözümünde hüccet olarak ön plana çıkan hiç şüphesiz Allah Rasûlü'nün sünnetidir. Kur'an bize yeter diyenlere karşı sert tepki gösteren Tabiûn, sünnet dini yaşanabilir kıldığını ifade etmiştir. Kuşkusuz hem Sahabe döneminde hem Tabiûn da sünnetin kendileri için başvuracakları asıl kaynak olduğunu görüyoruz.

Bundan sonraki dönemlerde ise mezheplerin oluştuğunu görmekteyiz. Ehl-i sünnet ameli mezhepler çerçevesinden baktığımızda Küfe ve çevresinde Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve talebeleri olan İmam Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) ile Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) etkili oldukları görülürken; Medine ve etrafında İmam Mâlik (ö.179/795) ve öğrencileri etkili olmuşlardır. Buradan itibaren İmam Şâfiî'den (ö. 204/819) önce gelen bu mezhep imamlarının sünnete atfettikleri hüccet değerini, mezhep kaynaklarında geçen hadis ve sünnet kavramlarına olan yaklaşımlarını ve

⁵⁴⁴ Ebû Dâvud, Buyû, 71; Tirmizî, Buyû, 53; Nesâî, Buyû, 15.

⁵⁴⁵ Ebû Dâvud, Buyû, 71; Şâfiî, *er-Risâle*, 448-449.

haberi vahidin kaynak değerini tespitine çalışacağız. Byolece şâfiî'ye kadar olan dönemde sünnetin hüccet değerini görmüş olacağız.

3.3. şÂFİİ ÖNCESİ MEZHEP İMAMLARINDA SÜNNETİN HÜCCET DEğERİ

Hız. Peygamber'in (sav) vefatından sonra toplumsal hayatta, önemli değişiklikler meydana geldi. Sosyal değişme farklı birçok problemi kendisiyle beraber getirdi. Ortaya çıkan bu dini problemleri zezebilmek için fakihler, buldukları yörede farklı yöntemler izlediler ve birbirinden farklı sonuçlara ulaştılar. Dini konularda derinleşen ve sorunlara çözüm üretmeye çalışan fakihler, hiçbir şekilde mezhep kurmak iddiasında olmadılar. Ancak görüşleri toplumun ihtiyaçlarına cevap verdiği ölçüde toplum tarafından benimsendi. Byolece ilk dönemlerde İslam'ı anlama ve yaşamaya yönelik birbirinden farklı fikhî sistemler geliştirildi. Fakihlerin adına nispetle onlarca fıkıh mezhebi oldu. Her fakih kendi görüşlerini serbestce ortaya koydu. Daha sonra bu görüşler taraftar buldu ve kurumsallaşarak mezhepleşti. Bunlardan bir kısmı, toplumsal tabanıyla günümüze kadar geldi. Bazıları ise, mezhep imamı olarak kabul edilen kimselerin ölümünden hemen sonra veya birkaç asır sonra yok olup gitti. Sünnî kesimde, günümüze kadar yaşamayı başaran fikhî oluşumlar, hadis taraftarları ve re'y taraftarları olarak tanımlandı. Re'y taraftarları, Hanefiler; hadis taraftarları ise, Malikiler, şafiiler ve Hanbelîler tarafından temsil edildi. Ehl-i Re'y, meselelerin üzümünde akla ve akli üzümlere daha fazla önem verirken, ehl-i hadis ise zorunlu kalmadıkça re'ye başvurmaktan kaçınır, re'yi hadis veya metin merkezli kullanmayı tercih ederlerdi.

İmam şâfiî'den önce teşekkül eden Sünni mezhepler Hanefî ve Maliki mezhepleridir. Hanefî mezhebi hicri ilk iki yüzyılda Kfe merkezli başlayan ilim sistematığının, Ebû Hanife ile birlikte bir fıkıh metodolojisini yakalaması, onu daha sonra Ebû Hanife'ye nispetle Hanefî mezhebi olarak isimlendirmiştir.⁵⁴⁶ Aynı asırlarda Medine merkezli olarak ortaya çıkan Hicaz fikhı, bu fikhın gelişmesinde büyük bir paya sahip olan Malik b. Enes'e nispetle Mâliki mezhebi olarak adlandırılmıştır.⁵⁴⁷

⁵⁴⁶ Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", *DİA.*, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, XVI, 1-21.

⁵⁴⁷ Eyyüp Said Kaya, "Mâliki Mezhebi", *DİA.* TDV. Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 519-535.

Bu başlığımız altında, zikrettiğimiz her iki mezhebin özelinde, kendi kaynaklarında sünnet kavramının kullanımına değineceğiz. Daha sonra mezhepte etkili olan şahsiyetlerin, sünneti şerî' bir delil olarak nasıl kullandıklarını örnekler eşliğinde ele alacağız. Böylece söz konusu mezheplerde sünnetin hüccet değerini sunup tezimizi noktalayacağız.

3.3.1. İlk Dönem Hanefî Ulemasında Sünnet Kavramı

Sünnet kavramı ilk dönemlerden beri gerek sözlük gerek ıstılahi anlamıyla kullanılagelen bir kelime olarak, Irak fukahasının ve bilhassa Hanefî ulemasının kullandıkları bir kavramdır. Schacht “Peygamber’in sünneti” kavramının ilk olarak Iraklılar arasında Hasan-ı Basrî tarafından bir akaid risalesinde kullanıldığını iddia etmektedir.⁵⁴⁸ Daha önce sünnet tabirinin bizzat Hz. Peygamber’in kendisine izafe ederek kullandığı⁵⁴⁹ ve aynı şekilde sahabe tarafından kullanıldığına dair birçok rivayet sunmuştuk. Bu rivayetler dikkate alındığında “Peygamber’in sünneti” tabiri Schacht’ın iddia ettiğinin aksine daha ilk dönemlerde kullanıldığını açıkça göstermektedir. Bu durum bize tarihi seyir içerisinde ilk oluşum gösteren Hanefî fıkıh ekolünün doğal olarak bu tabiri diğer mezhep imamlarından daha önce kullandıklarını göstermektedir.

Serahsî’nin ifadesine göre, Hanifilerde sünnet, “Rasûlüllah’ın ve ondan sonra sahabenin takip ettikleri yoldur.”⁵⁵⁰ Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere Serahsi sünnet terimini sadece Hz. Peygamber’e hasretmeyip sahabenin de uygulamalarını sünnet olarak görmüştür.

İmam-ı Azam Ebû Hanife sünneti başlıca iki manada kullanmaktadır. O, sünnet kelimesini bazen usulî manada bazende bid’at karşıtı meşru uygulama ve dinde izlenilmesi gereken yol anlamında kullanmaktadır.⁵⁵¹ Ondan aktarılan bazı ifadelere dikkat edildiğinde sünneti usulî anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim kendisine “imamlığa en layık kişinin kim olduğu” konusunda sorulan bir soruya:

⁵⁴⁸ Joseph Schacht, *The Origins Of Muhammedan*, s. 74.

⁵⁴⁹ Örnek olarak şu hadis zikredilebilir: “en-Nikahu sünnetî femem rağibe an sünnetî feleyse minnî” Buhârî, Nikah, 1.

⁵⁵⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî, *Usulü's-Serahsî*, (Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî) Kahraman Yayınları, İstanbul 1984, I, 113-114.

⁵⁵¹ Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 73.

“Allah’ın Kitabını en iyi okuyan ve Sünneti en iyi bilen” cevabını vermiştir.⁵⁵² Buradaki sünnet tabirinin Allah Rasûlü’nün sünneti olduğu ve bununla şer’î kaynaklar sıralamasında Kur’an’dan sonra gelen sünnet kastedildiği açıkça görülmektedir.

Aynı şekilde Ebû Hanife, Osman el-Betti’ye göndermiş olduğu bir mektupta, büyük günah işleyen bir kimsenin günahkâr olacağını ve Yüce Allah dilerse bağışlayacağını, dilerse azap edebileceğini söyledikten sonra bunun aynı zamanda sahabenin, sünnet ve fıkıh ile uğraşan zatların bir görüşü olduğunu kaydeder. Metubun devamında ise şöyle der: “Bilmiş ol ki (şimdiye dek) öğrendiğimiz ve öğretmekte olduğumuz şeylerin en üstünü sünnettir.”⁵⁵³ Burada açık olmamakla birlikte sünnetin şer’î kaynak anlamında kullanıldığını görmekteyiz.

Ebû Hanife’den aktarılan sözlerden bazıları incelendiğinde, sünneti bid’at karşıtı ve dinde takip edilmesi gereken yol anlamlarında kullandığı görülmektedir.

İmam Muhammed’in ifade ettiğine göre Ebû Hanife, İbrahim en-Nehâî’nin şöyle dediğini nakletmektedir: “Bir kimse hanımını ‘sünnete’ uygun olarak boşamak isterse, adet görüp temizleninceye kadar ona yaklaşmaz. Sonra cimâ’da bulunmadan onu bir talakla boşar. Sonra iddet süresi bitinceye kadar ona yaklaşmaz. Şayet dilerse üç talak tamamlanıncaya kadar her temizlik döneminde birer talakla da onu boşayabilir.”⁵⁵⁴ İmam Muhammed devamında şu açıklamayı yapar: “Biz de bununla amel ediyoruz. Bu aynı zamanda Ebû Hanîfe’nin görüşüdür.”⁵⁵⁵ “Sünnete uygun boşamak” ifadesinden anlaşıldığı üzere sünnet kelimesi bida’t karşıtı ve dinde uyulması gereken şer’î yol anlamında kullanılmıştır.

el-Asl’da aktarılan bir sorunun cevabın da şunlar zikredilmektedir: “Bıyıklarını kısaltıp tırnaklarını kesen ve koltuk altlarını alan bir kimse sünnete uygun davranmış ve daha fazla temizlenmiş olur.”⁵⁵⁶ Bilindiği üzere bıyık kısaltma ve tırnak kesme

⁵⁵² Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, (Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), A'lemu'l-Kutub, Beyrut 1990, I, 43.

⁵⁵³ Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit, *Risâle ila Osman el-Bettî*, (Thk. Muhammed Zahid el-Kevseri) Matba'atu'l-Envâr, Kahire 1948, s. 37.

⁵⁵⁴ Şeybânî, *Kitâbu'l-Âsâr*, (Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, s. 270.

⁵⁵⁵ Şeybânî, *Kitâbu'l-Âsâr*, s. 270.

⁵⁵⁶ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 64.

gibi durumlar Hz. Peygamber'in (sav) hadislerinde teşvik edilen davranışlar olup sünnet adı altında ifade edilmiştir.

Sünnet kavramının bazen sahabe ve tabiûn içinde kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim Hac ve umreyi beraber yapmak isteyen kişi ile ilgili el-Asl'da geçen sahabe ameli sünnet anlamında kullanılmıştır: "Her kim hacca niyetlenip sonra ona umreyi ilave ederse kötü davranmış olur. Bu kişinin Hac ile birlikte umreyi yapması da gerekli hale gelir. Kim de umreye niyetlenip daha sonra hacca niyet ederse her ikisini birlikte yapar. Bu kişi, güzel ve 'sünnete' uygun davranış olur."⁵⁵⁷ İmam Muhammed'in el-Hücce'de yaptığı izahları ve Ebû Hanîfe'den aktardığı iktibaslar göz önünde bulundurulduğunda sünnet olarak zikredilen şeyin (Haccu'l-Kıran) Hz. Ali'den aktarılan uygulamalar olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵⁸ Bu durum bize Ebû Hanife ve diğer mezhep imamlarının sahabe sözü ve uygulaması için sünnet tabirini kullandıklarını göstermektedir.

Aynı şekilde ilk dönem Hanefi kaynaklarında tabiûn uygulamaları içinde sünnet tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Nitekim el-Asıl'da geçen: "Bize ulaşan sünnete göre aynı mecliste birkaç kez tekrar edilen secde ayetinden ötürü bir kez secde etmek yeterlidir"⁵⁵⁹ ifadesi meşhur tabiûn âlimlerinden Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin uygulamasıyla gerekçelendirilmektedir.⁵⁶⁰

Sahabe ve tabiûn uygulamalarına dayandırılan sünnet, genel itibariyle nebevî uygulamayı yansıtmış olması ihtimaline binaendir. Zira yukarıda zikrettiğimiz, Hz. Ali'ye dayandırılan "kıran haccı" ile ilgili rivayette Hz. Ömer'in böyle bir haccın "peygamber sünneti" olduğunu ifade etmektedir. Bu durum Ebû Hanîfe'nin sahabe ve tabiûna dayandırdığı ve sünnet olarak tabir ettiği uygulamanın temelde nebevi bir tatbikata dayandığını göstermektedir.

Zikredilen örneklerde Ebû Hanîfe'nin Allah Rasûlü, sahabe ve tabûna ait söz ve uygulamaları "Sünnet" kavramı ile ifade ettiğini gördük. Ancak Ebû Hanîfe'nin sünnet dışında, Allah Rasûlü, sahabe ve tabûna ait söz ve uygulamaları ifade etmek

⁵⁵⁷ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, II, 442-443.

⁵⁵⁸ Şeybânî, *el-Hücce ala Ehli'l-Medîne*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1983, s. II, 3, 5, 9-12.

⁵⁵⁹ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 294.

⁵⁶⁰ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 294-295.

için eser ve hadis kelimelerini de kullandığını görmekteyiz. Şimdi buna dair bazı örnekler verelim.

İmam Muhammed'in istiskâ namazıyla ilgili bir sorusuna cevaben Ebû Hanîfe şöyle demektedir: "İstiskâ namazı konusunda kendisi ile amel edilemeyecek şaz bir hadis dışında bize bir şey ulaşmış değildir."⁵⁶¹ Büyük bir ihtimalle Ebû Hanîfe bu cümledeki hadis tabiriyle Allah Rasûlü veya sahabe'nin sözünü kastetmektedir.

Hz. Peygamber'den rivayet edilen "sizden kakhaha ile gülenler namazı ve abdesti iade etsin" hadisi için "Allah Rasûlü'nden bize ulaşan eser" ifadesini kullanmaktadır.⁵⁶²

Aynı şekilde İbn Abbas'ın "cünüp kimse gusülde ağza ve burna su vermeyi unutursa ağza ve burna su vererek abdesti yenilesin" şeklindeki sözü için İbn Abbas'tan bize ulaşan eser ifadesini kullanmıştır.⁵⁶³

Aynı kullanımları Ebû Hanîfe'nin öğrencileri ve mezhebin kurucu imamları olan Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in ifadelerinde bulmak mümkündür. Onların benzeri kullanımlara dair pek çok örneği bulunmaktadır.⁵⁶⁴ Tüm bu örnek kullanımları göz önünde bulundurarak, Ebû Hanîfe ve ilk öğrencilerinin sünnet, hadis ve eser kavramlarını birbirleri yerine kullandıklarını kaydedebiliriz. Fakat sonraki dönem eserlerde bu kavramların belli başlı birer terimler olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bunun sebebinin daha ilk dönemlerde böyle bir terminolojinin oturmaması olmasından kaynakladığı ifade edilebilir.

3.3.2. Ebû Hanîfe'ye Göre Sünnet'in Hüccet Değeri

Ebû Hanîfe'ye göre Sünnet'in hüccet değerini anlayabilmemiz için, ilk önce onun sünnete olan bakış açısını bizlere gösterecek olan bazı ifadelerine bakmak istiyoruz. Böylece onun, kaynaklar hiyerarşisinde sünneti nereye oturttuğu hakkında bir fikir sahibi olmuş olacağız. Daha sonra onun, sünneti delil getirerek hüküm verdiği bazı örnekler sunacağız.

⁵⁶¹ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 399.

⁵⁶² Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 74.

⁵⁶³ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 60.

⁵⁶⁴ Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in söz konusu kullanımları için bkz. Şeybânî, *el-Hüccce*, I, 225-227, III, 388-395; Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, Daru'l-Marife, Beyrut ty, s. 94, 164-165.

Ebû Hanîfe şöyle der: “Rasûlüllah’ın söylediği her şey, ister biz duyalım ister duymayalım başımız ve gözümüz üstünerdir. Buna iman ettik ve bunun Hz. Peygamber’in (sav) söylediği şekilde olduğuna şehadet ederiz.”⁵⁶⁵

Daha önce de ifade ettiğimiz, Osman el-Bettî’ye göndermiş olduğu risalede şöyle demektedir: “Bilmiş ol ki öğrendiğiniz ve insanlara öğrettiğiniz şeylerin en efdali sünnettir.”⁵⁶⁶

Şaymerî kendi senediyle Ebû Hanîfe’den şunları nakleder: Bulursam Allah’ın kitabını alırım, orada bulamazsam Allah Rasûlü’nün sünnetini ve nesilden nesile sika ravilerin ellerinde yaygınlık kazanarak gelen sahih âsârı alırım. Şayet Allah’ın kitabında ve Rasûlüllah’ın sünnetinde bulamazsam ashabından dilediğinin görüşünü alır, dilediğimi bırakırım. Sonra onların görüşünü bırakıp başkasının görüşüne gitmem. İş, İbrahim Şa’bî, Hasan, İbn Sîrîn, Sait el-Müseyib’e... geldi mi onlar nasıl içtihad ettilerse ben de öyle içtihad ederim.”⁵⁶⁷ Görüldüğü üzere Ebû Hanîfe Kur’an ve Sahih sünnette bulamadığı bir hususu sahabe kavillerinde araştırmakta ve bunların dışındakilerinde bağlayıcı bulmayıp kendi görüşüne uygun olanı almaktadır.

Ebû Hanîfe’nin hadis karşısındaki tutumunu şu ifadelerinde açıkça görmekteyiz: “Hadis sika kimseler kanalıyla Rasûlüllah’tan gelirse onu alırız. Ashabından gelirse onların sözünün dışına çıkmayız. Tabiûn’dan gelirse onlarla tartışırız.”⁵⁶⁸

Ebû Hanife kendisini hadise muhalefetle itham edenlere karşı şöyle der: “Allah, Rasûlü’ne muhalefet edene lanet etsin. Allah onunla bize ikram etti. Bizi onunla kurtardı”⁵⁶⁹ demiştir. Ayrıca şu ifadeler kendisine nisbet edilmiştir: “Bizim kıyası nassa takdim ettiğimizi söyleyen yalan söylüyor ve bize iftira ediyor. Nass bulunduktan sonra kıyasa ihtiyaç mı kalır?”⁵⁷⁰ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Ebû Hanife nassı yani Kur’an ve sünneti kıyasa tercih etmiştir.

⁵⁶⁵ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve ’l-Mütealim ve ’l-Mütealim*, (Thk. Muhammed Zahid el-Kevserî) Matbaâtu’l-Envâr, Kahire 1948, s. 25.

⁵⁶⁶ Ebû Hanîfe, *Risâle ila Osman el-Bettî*, s. 37.

⁵⁶⁷ Ebû Abdillâh Huseyn b. Ali eş-Şaymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, Daru’l-Kitabi’l-Arabî, Beyrut 1976, s. 10.

⁵⁶⁸ Şaymerî, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, s. 11.

⁵⁶⁹ İbn Abdilber, *el-İntikâ fî Fedâili’s-Selâseti’l-Eimmeti’l-Fukahâ*, Daru’l-Kutübi’l-İlmiyye, Beyrut ty., s. 141.

⁵⁷⁰ Abdulvehhab eş-Şa’rânî, *el-Mizân*, Matbaatu’t-Tekaddümi’l-İlmiyye, Mısır 1904. I, 53.

Ebû Hanîfe'den nakledilen bu rivayetler dikkate alındığında, onun, deliller hiyerarşisinde ilk olarak kitabı, sonra sünneti, sonra sahabe kavlini, sonra kıyası öncelediğini görmekteyiz. Ancak Ebû Hanîfe'nin sünnete olan bağlılığını ispat eden birçok rivayet bulunmakla beraber, bunların tümünün sıhhatinden emin olmak mümkün değildir. Zira bunlardan bir kısmının, Ebû Hanîfe'ye yöneltilen eleştiriler karşısında, onu müdafaa etmek isteyen taraftarlarının gayretleriyle oluştuğu ihtimali bulunmaktadır.

Ebû Hanîfe'nin sünneti teşriî bir kaynak olarak nasıl değerlendirdiği ve ona ne ölçüde ittiba ettiğinin sağlıklı bir tespiti için ancak talebeleri vasıtasıyla nakledilen fikhına bakmakla mümkün olacaktır. Zira Hanefi fikhının temel kitapları sayılan Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in eserleri, Ebû Hanîfe'nin sünnete olan bağlılığını gösteren örneklerle doludur. Burada bu örneklerden bazılarını zikrederek onun Allah Rasûlü'nün sünneti karşısındaki genel tutumunu ortaya koyacağız.

Ebû Yusuf şöyle demiştir: “Bir kimse diğeri aleyhine dava açsa ve delil getirirse, Ebû Hanîfe bu konuda şöyle der: Davacı için, şahitlerin yanı sıra bir de yemini gerekli görmüyoruz. Çünkü Rasûlüllah'tan bize, “yemin davalıya, delil davacıya gerekir” hadisi ulaşmıştır. Allah Rasûlü'nün davacı üzerine koymadığı bir yükümlülüğü biz koyamayız. Yemin mükellefiyetini de Rasûlüllah'ın koyduğu yerden başka bir yere değiştiremeyiz.”⁵⁷¹

Ebû Yusuf, satıcı veya müşterinin bir ay muhayyerlik şartıyla yaptıkları alışverişle ilgili Ebû Hanîfe'nin şöyle dediğini aktarmaktadır: “Alışverişte iki taraf bir ay muhayyerlik şartı koşarlarsa böyle bir alışveriş fasittir. Çünkü Peygamber'den gelen rivayette üç günden fazla muhayyerliğin olamayacağı bildirilmektedir.”⁵⁷²

Ebû Yusuf şöyle anlatıyor: “Bir kimse meyveli ağaç bulunan bir araziye satın alsa, satışta ağaç ve meyve söz konusu edilmezse bu durumda Ebû Hanîfe'ye göre müşteri herhangi bir şart koşmadıkça ağaç, araziye tâbi olarak alıcıya, meyveler ise satıcıya ait olur. Ebû Hanîfe bu konuyu şöyle gerekçelendirmiştir. Çünkü Allah

⁵⁷¹ Ebû Yusuf, *İhtilafu Ebî Hanife ve İbn Ebî Leylâ*, (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî), Matbaatu'l-Vefâ, Mısır 1939, s. 78-79.

⁵⁷² Ebû Yusuf, *İhtilafu Ebî Hanife ve İbn Ebî Leylâ*, s. 16-17.

Rasûlü'nün şöyle dediği bize ulaşmıştır: “Bir kimse aşılı bir hurmalık satın alırsa müşteri istisna etmedikçe meyvesi satıcıya aittir.”⁵⁷³

İmam Muhammed, elbiseye bulaşan meninin kuruduktan sonra ovalanmasıyla ilgili Ebû Hanîfe'ye görüşünü sorduğunda o, “Bunun yeterli olduğunu çünkü Hz. Aişe'den Hz. Peygamber'in bu durumdaki elbisesini ovaladığı şeklinde gelen hadisini kendilerine ulaştığını belirtir.” Bunun üzerine İmam Muhammed şayet elbiseye kan ve pislik bulaşırsa hükmün nasıl olur diye sorunca. Ebû Hanîfe, “bu (ovalamak) yeterli değildir der.” İmam Muhammed, “fark nedir diye” sorunca. Ebû Hanîfe şöyle cevap verir: “Kıyasen ikisi de aynıdır. Ancak meni hakkında ‘eser’ vardır. Dolayısıyla biz bunu kabul ettik.”⁵⁷⁴

İmam Muhammed, bir kimsenin namazda kahkaha ile gülmeyip tebessüm etmesi abdestini bozarmı? sorusuna karşılık Ebû Hanîfe, “hayır bozmaz” der. İmam Muhammed, “şayet kahkahayla gülerse ne olur?” diye sorunca. Ebû Hanîfe, “bu, abdestini bozar ve o kimsenin yeniden abdest alıp namazı iade etmesi gerekir.” Bunun sebebini soran İmam Muhammed'e Ebu Hanife, “Rasûlüllah'tan gelen eser sebebiyle diye cevap verir.”⁵⁷⁵

Yine Ebû Hanife'nin, “vitir dışında başka hiçbir namazda kunut duasının okunmayacağını;⁵⁷⁶ istiskaya özel bir namazın olmadığını ve bunun sadece bir dua olduğunu;⁵⁷⁷ kendi başına otlayan kırk küçükbaş hayvandan daha aşağısına zekât düşmediğini;⁵⁷⁸ cenazesi yıkanmayan şehitler üzerine namazın kılınması gerektiğini ve Hz. Peygamber'in Uhud şehitlerinin namazını kıldığına⁵⁷⁹ dair açıklamalarının yegâne dayanakları, Allah Rasûlü'nün sünneti, ilk halifelerin ve sahabe'den ileri gelenlerin uygulamasından başka birşey değildir.

Bunlara benzer daha birçok örnek verilebilir. Sınırlı sayıda sunduğumuz bu örneklerden anlaşıldığı üzere Ebû Hanife herhangi bir hüküm verirken doğrudan sünnete dayandığı ve sünneti hüccet olarak gördüğü aşikârdır.

⁵⁷³ Ebû Yusuf, *İhtilafu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, s. 21.

⁵⁷⁴ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 61-62.

⁵⁷⁵ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 59.

⁵⁷⁶ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 268-269.

⁵⁷⁷ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 398.

⁵⁷⁸ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, II, 34.

⁵⁷⁹ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, I, 368.

3.3.3. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e Göre Sünnetin Hüccet Değeri

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in sünnete olan bakış tarzları hocaları Ebû Hanife'ninkinden pek de farklı değildir. Fakat bazı meselelerde tercih farkları görülmektedir. Nitekim Ebû Hanîfe'ye ulaşmamış olan bazı hadislerin talebeleri tarafından duyulduğu, hatta Ebû Yusuf ile Ebû Hanîfe arasındaki ihtilafların ana sebebinin bu olduğu söylenmektedir. Ebû Yusuf'un ayrıca muhaddis bilgini oluşu ve Ebû Hanîfe'nin ulaşmamış olduğu birçok rivayete ulaşması, onun bazı konularda hocasından farklı bir hükme gitmesine vesile olmuştur.

Şimdi zikredeceğimiz örnekler Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in sünnete karşı olan tutumlarını ve sünnete yükledikleri hüccet değerini görmüş olacağız.

Ebu Yusuf, altın ve gümüşün zekâtı ile ilgili şunları zikreder: “Altın ve Gümüş değer itibarıyla birbirlerine çevrilerek zekâta tabi tutulmazlar. Bunlar ancak kendi vezinleri ile zekâta tabi olurlar. Çünkü sünnet böyle gelmiştir. 15 miskal altının değeri bin dirhem gümüş olsa bile buna zekât gerekmez. Çünkü hadiste 20 miskal olarak geçmektedir.”⁵⁸⁰

Evezâî, “efendisinden kaçan kâfir kölenin yakalandığında, devlet başkanı tarafından isterse boynu vurulacağını, isterse asıla bileceğini” belirtirken. Ebû Yusuf, bunun sünnete muhalif olduğunu söylüyor ve şöyle diyor: “Asılma sözüne gelince böyle bir sünnet bildiğimiz kadarıyla ne Peygamber'den ne de herhangi bir ashabından gelmiş değildir. Böyle bir şey bize ulaşmadı. Asmak ancak yol kesip adam öldüren ve mal alan kimseye hastır.”⁵⁸¹

Yine Ebû Yusuf ve Evezâî arasında şöyle bir münakaşaya şahit olmaktadır: Evezâî, “Müslümanların öteden beri esir kadınları dârülharpte sattıklarını, bu konuda Velid'in öldürülmesine kadar hiçbir ihtilafın vuku bulmadığını belirtmektedir.” Ebû Yusuf ise cevaben şöyle der: “İnsanlar öteden beri böyle uyguluyor diye, bir konuda helal ve haram hükmü verilemez. İnsanların birçoğu helal olmayan ve yapmaları gerekmeyen şeyleri yapmaktadırlar. Eğer sana çoğunluğun Hz. Peygamber'in nehyettiği bir şey üzerinde nasıl birleştiklerini izah etseydim bunu anlar ve idrak

⁵⁸⁰ Ebû Yusuf, *İhtilafu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, s. 130.

⁵⁸¹ Ebû Yusuf, *er-Reddu alâ Siyeri'l-Evezâî*, (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî), Dâru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut ty. s. 57.

ederdin. Bu konuda ancak Peygamber'in sünneti, O'nun geçmiş ashabı ve fakih bir cemaatten gelen uygulamalar esas alınır. Nasıl esir bir kadınla cima' yapmak mekruhsa, satmak da mekruhtur. Çünkü henüz ona sahip olmamıştır.”⁵⁸²

Ebû Yusuf bir rivayette. “Hicaz, Mekke, Medine, Yemen ve Peygamber'in fethettiği Arap topraklarına gelince, (toprak vergisinde) ne artırma ne de eksiltme olabilir. Çünkü o topraklar üzerinde Peygamber'in emri gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı halifelerin bunu başka bir şeyle değiştirme yetkileri yoktur”⁵⁸³ demektedir. Ebû Yusuf bu sözleriyle, Allah Rasûlü tarafından tayin ve tespit edilen bir durumun başka hiç kimsenin onu değiştirmeye yetkisinin olmadığını ifade etmektedir.

Ebû Yusuf'un kendisine ulaşan bir hadisten ötürü Ebû Hanîfe'nin görüşünü reddetmesi dikkate şayan örneklerdendir. Ebû Hanîfe'ye göre “müşrikler, öldürülen bir müşrikin cesedini Müslümanlardan satın almak isterlerse bunun bir mahsuru yoktur. Çünkü onların mallarını gasp yoluyla almak Müslümanlara helaldir. Cesedi kendi rızalarıyla satın aldıklarına göre bu, evvel niyetle helal olur. Zira onların canları ve malları Müslümanlara helal kılınmıştır. Ebû Yusuf bu fetvaya karşı şöyle demektedir: “Ben bunu hoş görmem ve bundan men ederim. Zira Müslümanların harp ehliyle veya başkalarıyla, içki, domuz, ölü eti ve kan alışverişinde bulunmaları caiz değildir. Bu konuda bize Abdullah b. Abbas'tan hadis ulaşmıştır: “Müşriklerden bir adam hendeğe düştü. Müslümanlara mal vererek cesedini geri aldılar. Bu, Rasûlüllah'a sorulunca onları bundan nehyetti.”⁵⁸⁴

İmam Muhammed'in, “Hz. Peygamber'in olduğu yerde başka birisinin hiçbir otoritesi yoktur”⁵⁸⁵ ifadesi onun Hz. Peygamber'in sünnetini hüccet kabul ettiği, şüpheye mahal bırakmayacak kadar açıktır.

İmam Muhammed de Ebû Yusuf gibi yer yer Ebû Hanîfe'nin bazı görüşlerini kabul etmediğini görmekteyiz. Nitekim atların zekâtıyla ilgili olarak şunları nakleder: “Ebû Hanîfe'nin Hammad'dan onun da İbrahim'den naklettiğine göre, İbrahim, saime (dışarıda otlayan) ve nesil üretmek maksadıyla beslenen atın zekâtı

⁵⁸² Ebû Yusuf, *er-Reddu alâ Siyeri'l-Evzâi*, s.76.

⁵⁸³ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 58-60.

⁵⁸⁴ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s.199.

⁵⁸⁵ Şeybânî, *el-Hüccce*, I, 45, 204.

hakkında şöyle demiştir: “İsterse her at için bir dinar, isterse on dirhem verir. İsterse kıymetini hesap eder ve her iki yüz dirhem için beş dirhem verir. Bunların hepsi Ebû Hanîfe’nin görüşüdür. Bizim görüşümüze gelince atta zekât yoktur. Bize Hz. Peygamber’in “ümmetimi at ve köle zekâtından affettim”⁵⁸⁶ dediği ulaşımıştır.

Zikrettiğimiz örnekler bizlere açıkça göstermektedir ki Ebû Hanîfe ve öğrencileri Allah Rasûlü’nün (sav) sünnetine olan bağlılıkları ve şerî’ delil olarak kullandıkları şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açıktır.

3.3.4. Hanefi Mezhebinde Haber-i Vâhidin Hüccet Değeri

Haber-i vâhid, bir anlamına gelen “واحد” kelimesinin haber kelimesiyle izafe yapılması sonucu tek bir kişinin verdiği haber anlamına gelen terim olup, İslami literatürde mütevatir olmayan hadislerin değeri üzerindeki tartışmalar nedeniyle mahiyet ve kapsam bakımından tarih içerisinde birkaç anlam değişikliğine uğramıştır. Terim başlangıçta sözlük manasınada yakın olarak ‘tek kişinin rivâyet ettiği haber’ anlamında kullanılırken, hadis literatürüne giren mütevatir haber kavramından sonra, bu kapsama girmeyen her türlü haber, ahad haber olarak ifade edilmeye başlanmıştır.⁵⁸⁷ Hanefi âlimlerinin ayrıca haber türleri arasına meşhur haberi de eklemeleriyle haber-i vahidin, mütevatir ve meşhur dışındaki haber anlamında kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

Hanefi âlimlerinden pezdevi, haber-i vâhidi, “mütevatir ve meşhur haber dışında, bir veya birkaç raviden rivayet edilen, şeklen ve manen Rasûlüllah’a nispetinde şüphe olan yakın ilim ifade etmeyen ancak ameli gerektiren haber”⁵⁸⁸ şeklinde tarif eder.

Serahsî ise, “içinde şüphe barındırmasına rağmen çeşitli sebeplerle amel edilmesi gereken, ancak amel etmeyen günahkâr olmayacağı haber şeklinde tarif eder.”⁵⁸⁹

İmam Muhammed, el-Asl’da konu ile ilgili bariz ifade ve örneklerle yer vermektedir. Dini meselelerde tek ravinin Müslüman, adil ve sika olması halinde

⁵⁸⁶ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, II, 64.

⁵⁸⁷ Mustafa Ertürk, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, İstanbul 1996, XVI, 350.

⁵⁸⁸ Abdulaziz el-Buhârî, Alâuddin Abdülazîz b. Ahmet, *Keşfu'l-Esrâr an Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1997. II, 538.

⁵⁸⁹ Serahsî, *Usûl*, I, 294.

aktardığı haberin yeterli olduğunu söyler.⁵⁹⁰ Ancak muamelat ve ceza hukuku ile ilgili meselelerde haberin en az iki kişi tarafından aktarılmış olması gerektiğini belirtir.⁵⁹¹

İmam Muhammed'in aktardığına göre Ebû Hanîfe'nin de benimsediği bu ayırım,⁵⁹² aynı zamanda toplumda var olan teamülün ve hayatın genel akışının da bir gereğidir. Aksi taktirde insanlararası ilişkilerde ciddi sıkıntılar ve daralmalar kaçınılmaz olacaktır.⁵⁹³ Ahkâm konularında ve insanlararası muamelatta hayatın akışı haber-i vâhide itimad üzere kurulmuştur.⁵⁹⁴

İmam Muhammed haber-i vahid ile amel etmenin birçok delili olduğunu belirtir. Bunu bazen Allah Rasûlü'nden, bazende sahabeden örnekler getirerek delillendirir. Şimdi İmam Muhammed'in haber-i vahidin hüccet olduğunu göstermek için başvurduğu delillerden bazılarını zikrederim:

Ninenin mirastaki payı ile ilgili Muğîre b. Şu'be, Allah Rasûlü'nün nineye altıda bir hisse verdiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, ikinci bir şahit ister. Muğîre şahit olarak Muhammed b. Mesleme'yi getirir. Onun da bu konuda şahitlik etmesi ile Hz. Ebû Bekir nineye altıda bir hisse verir.⁵⁹⁵

Aynı şekilde Ebû Mûsa el-Eş'arî, Hz. Peygamber'den sizden biri üç kez izin istediği halde kendisine izin verilmezse geri dönsün hadisini aktarınca Hz. Ömer ikinci bir şahit ister.⁵⁹⁶ İmam Muhammed buradaki iki şahidin ihtiyata binaen istendiğini ve bunun ihtiyat bakımından daha uygun olduğunu ancak tek ravinin de yeterli olduğunu belirtir.⁵⁹⁷

İmam Muhammed, Allah Rasûlü'nün (sav) Dıhye el-Kelbî'yi tek başına Rum meliki Kayser'e İslam davet mektubunu vermek üzere göndermiş olduğunu

---

⁵⁹⁰ Şeybânî, *el-Asl*, III, 68-69, 71.

⁵⁹¹ Şeybânî, *el-Asl*, III, 71, 75, 85, 93-94, 96, 107, 134.

⁵⁹² Şeybânî, *el-Asl*, III, 108.

⁵⁹³ Şeybânî, *el-Asl*, III, 108-109.

⁵⁹⁴ Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefi Kaynaklarına Göre Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, s. 112.

⁵⁹⁵ Şeybânî, *el-Asl*, III, 75.

⁵⁹⁶ Şeybânî, *el-Asl*, III, 75.

⁵⁹⁷ Şeybânî, *el-Asl*, III, 75-76.

belirttikten sonra Şu değerlendirmede bulunur: Bu durum yani Dıhye'nin tek kişi olarak İslam davetini Rum meliki Kayser'e tebliğ etmesi ona karşı bir hücettir.⁵⁹⁸

İmam Muhammed Hz. Ali'nin Şu sözlerine yer verir: "Allah Rasûlü'nden duymadığım bir Şeyi bana söyleyene yemin ettiriyordum. Ebû Bekir es-Sıddık müstesna o söylediğinde muhakkak doğru söylerdi."⁵⁹⁹

İmam Muhammed zikretmiş olduğu bu örneklerin ardından esas neticeyi Şu cümlelerle bağlar: "İŞte bütün bu konularda bir Müslümanın Őehadeti kabul edilmiştir."⁶⁰⁰

Keza haberi vahidin hücet olduğunu delillendirmek için sahabeden Şu rivayeti aktarır: Aralarında Talha'nın da bulunduğu Allah Rasûlü'nün ahabından bir grup hurma Őarabı iğerken biri gelip iğerinin haram kılındığını bildirir. Bunun üzerine Talha: "Ey Enes kalk Şu küpleri kır, dedi. Enes der ki: Ben de kalkıp küpleri kırdım ve iğerdekileri döktüm."⁶⁰¹

İmam Muhammed konu ile ilgili aktardığı diğer bir rivayette Hz. Peygamber'in, (sav) Ramazan hilali konusunda tek bir bedevinin Őahitlięini kabul ettiğini belirttikten sonra Şu değerlendirmede bulunur:

"Bu aktardığım hususlar dini meselelerde tek kişinin Őahitlięinin geçerli ve caiz olduğunu gösterir."⁶⁰²

Zikredilen bu örnekler ahad düzeyde ravilerin rivayeti esas alınmıştır. Bu durum bizlere tevatür veya Őöhret seviyesine çıkmayan haber-i vahidin hücet olduğunu göstermektedir.

el-Asıl'da zikredilen bu görüşler sadece İmam Muhammed'in Şahsi görüşlerini yansıtmamaktadır. İmam Muhammed'in herhangi bir ihtilafa değinmeden aktardığı görüşler, onun Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'la paylaŐtıęı müşterek kanaatleri yansıtmaktadır. İmam Muhammed el-Asıl'ın başlarında bu hususu açıkça ifade etmektedir. Kitap boyunca ele aldığı konuları bu minval üzere iŐlemekte Ebû Hanîfe'nin farklı görüş belirttiği konuları özellikle açıklamaktadır. Burada Ebû

⁵⁹⁸ Şeybânî, *el-Asl*, III, 79, 81.

⁵⁹⁹ Şeybânî, *el-Asl*, III, 81.

⁶⁰⁰ Şeybânî, *el-Asl*, III, 81.

⁶⁰¹ Şeybânî, *el-Asl*, III,82.

⁶⁰² Şeybânî, *el-Asl*, III, 84-85.

Hanife'ye ait herhangi bir muhalefetten söz etmediğine göre haber-i vahide ilişkin aktardıkları aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin görüşü sayılır.⁶⁰³

İmam Muhammed'in hem kendi adına hem Ebû Hanîfe adına ispatlamaya çalıştığı şey, ahkâm konuları haricindeki mevzular da tek ravinin verdiği haberle amel edilmesi gerektiği hususudur. O, haber-i vahid ifadesini sözlük anlamda yani tek kişinin ilettiği haber manasında kullanmakta ve bununla usûldeki ıstilahî manayı kastetmektedir. Bu durumda ıstilahî manadaki haber-i vahidin hücciyeti evleviyetle kabul edilmiş olmaktadır. Zira ıstilahî manadaki haber-i vahid bir, iki veya daha fazla sayıdaki ravi tarafından rivayet edilen, ancak tevatür seviyesine ulaşmayan haber demektir. Tek kişinin verdiği haberi hüccet olarak gören bir kimsenin teknik manada haber-i vahidi hüccet göreceği açıktır.⁶⁰⁴

3.3.5. İmam Mâlik'in Fıkında Sünnet Kavramı

Hicri ilk iki asırda Medine merkezli olarak ortaya çıkan ehl-i hicaz fıkhı, hicri ikinci yüzyılda Malik b. Enes ile birlikte belli bir metodolojik yapıya bürünmüştür. Bu fıkın gelişmesinde İmam Malik'in büyük bir paya sahip olması, daha sonra gelişen mezhebin ona nispet edilerek anılmasında etkili olmuştur. Onun, İslam tarihinde en önemli eserlerden biri olan el-Muvatta adlı kitabı, hem kendi mezhep doktrininin, hem fıkıh ilminin gelişip teşekkül etmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bizler de bu başlık altında İmam Malik'in "sünnet" kavramını ele alış şeklini Muvatta özelinde değerlendireceğiz.

İmam Mâlik'in Muvatta'da kullanmış olduğu sünnet tabiriyle ne kastettiği konusunda çeşitli ihtilaflar vardır. O bazen bu tabirle bir nebevi uygulamayı, bazen Medîne amelini, bazende sahabe ve tabiûndan gelen rivayetleri kastetmiştir. Bu durum bize Muvatta'daki sünnet anlayışının geleneksel sünnet anlayışından farklı olduğunu göstermektedir. Geleneksel sünnet anlayışında sünnet, sadece Hz. Peygamber'den rivayet edilen mahsüller üzerine bina edilmiş ve hadis ile sünnet aynı anlamda kullanılmıştır. İmam Malik'in sünnet anlayışında Medine ameli ve icma sünnetten aşağı değildir. O, sünneti sadece Allah Rasûlü'nden rivayet edilen

⁶⁰³ Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, s. 114.

⁶⁰⁴ Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanife'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, s. 115.

hadislerle sınırlı görmez, sahabe ve tabiûn uygulamalarını, Medîne amelini sünnet olarak telakki eder. Ancak şunu öncelikle belirtmek elzemdir ki İmam Mâlik'in dayanak olarak zikrettiği Medîne ameli, sahabe ve tabiûn uygulamaları, hakikatte Hz. Peygamber (sav)'den gelen sünnete dayanmaktadır. Schacht ve takipçilerinin ortaya attıkları “sünnet Medîne okulu tarafından tesis edildiği” iddiaları⁶⁰⁵ asılsız ve mesnetten uzak iddialardır. Mustafa el-Azâmi, Schacht'ın bu iddialarına, reddiye niteliğinde kaleme almış olduğu, Mustafa Ertürk tarafından “İslam Fıkhı ve Sünnet oryantalist Schacht'a reddiye” adıyla Türkçe'ye tercüme edilen eserde Schacht'ın birçok yönden iddialarını ispatlamada başarısız olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰⁶

İmam Mâlik, Muvatta' da “sünnet” kavramını pek çok yerde farklı ifadelerde kullanmıştır. İmam Malik'in kullandığı: السنة عندنا, السنة في ذلك, اسنة التي لا اختلاف فيها عندنا, مضت اسنة, gibi ifadeler onun sünnet kavramına olan yaklaşımını bizlere göstermektedir. Şimdi bu ifadeleri bazı örnekler eşliğinde ele alalım.

İmam Malik, “kendisinde ihtilaf olmayan sünnet” anlamına gelen tabiri şöyle kullanmaktadır: Ramazan ve Kurban bayramlarıyla ilgili olarak “imam evinden çıkıp namaz kılınacak yere geldiğinde namazın vakti girmiş olur” şeklindeki ifadeden sonra, bunun kaynağının öteden beri uygulanan ve üzerinde ihtilaf olunmayan sünnet olduğunu belirtmektedir.⁶⁰⁷ Ancak İmam Malik bu sünnetin kaynağını zikretmemektedir. Bizler ise İmam Mâlik'in bu tabirle Allah Rasûlü'nün sünnetini kastettiği başkaca rivayetlerde görmekteyiz. Nitekim Buhârî ve Müslim'de geçen rivayetlere göre “Hz. Peygamber (sav) döneminde bayram namazları şehir dışında musalla denilen yerde kılınmaktaydı.”⁶⁰⁸ Böylece İmam Mâlik'in zikrettiği ifadenin nebevi bir uygulamaya dayandığı görülmektedir. Zira Allah Rasûlü döneminde uygulanan bu sünnet, onun döneminde de uygulanmakta ve sabah namazından sonra yürüyerek musallaya gidildiğinde bayram namazı vaktide girmiş olmaktadır. İmam Mâlik'in bu ifadesi her ne kadar Medîne ameli şeklinde anlaşılırsa, temeli Hz. Peygamber'in sünnetine dayandığı tartışılmaz bir gerçektir.

⁶⁰⁵ Joseph Schacht, *The Origins*, s. 61.

⁶⁰⁶ Muhammed Mustafa el-Azami, *İslam Fıkhı ve Sünnet Oryantalist Schacht'a Reddiye*, (Ter. Mustafa Ertürk), İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

⁶⁰⁷ Mâlik, *İdeyn*, 13.

⁶⁰⁸ Buhârî, *İdeyn*, 6; Müslim, *İdeyn*, 9.

İmam Mâlik, vasiyetin hükmünü açıklarken “ittifakla kabul edilmiş sünnet” tabirini şöyle kullanmaktadır. “Bizce ittifakla kabul edilen sünnet şudur: Varise herhangi bir vasiyette bulunmak caiz değildir. Ancak varislerin kabul etmesi halinde bu caiz olur. Varislerin bir kısmı kabul eder de diğer bir kısmı kabul etmezlerse, vasiyeti kabul edenlerin hisselerinde caiz olur. Kabul etmeyenler vasiyet yapılan maldaki haklarını alırlar.”⁶⁰⁹ İmam Mâlik’in “ittifakla kabul edilmiş sünnet” ile ifade ettiği bu hüküm nebevi bir uygulamaya dayanmaktadır. Nitekim başka kaynaklarda merfu hadis olarak yer almaktadır.⁶¹⁰

İmam Malik, aynı tabiri müşterek malda şufâ’ hakkının olup olmadığı konusunda şöyle kullanmıştır: “Kendisinde ihtilaf olmayan sünnet bizce şöyledir. Ortaklar arasında hisseleri miktarınca her biri hissesi oranında alır. Hissesi azsa az, çoksa çok alır. Bu durum ortaklar, şufâ’da hisselerinin fazla olduğunu iddia ettikleri zaman söz konusudur.”⁶¹¹ İmam Malik’in zikretmiş olduğu hüküm Medîne’de ilk dönemlerden beri var olagelen nebevi sünnete dayanmaktadır.

Zikredilen rivayetlerde kullanılan “kendisinde ihtilaf olmayan sünnet” tabiriyle kastedilen şeyin, Allah Rasûlü’nün sünneti olduğunu müşahede ettik. Bu tabir her ne kadar İmam Malik’in bir yorumu gibi zikredilsede, aslında öteden beri Medîne’de uygulanan ve bilinen nebevi uygulamalara dayanmaktadır.⁶¹²

İmam Mâlik’in sünnetle ilgili kullandığı bir diğer tabir “bize göre olan sünnet” tabiridir. Bu kavrama farklı rivayetlerde rastlamak mümkündür. İmam Mâlik, Cuma günü hutbe esnasında cemaatin imama doğru yönelip onu dinlemesiyle ilgili olarak şöyle demiştir: “Bize göre sünnet olan, imam Cuma hutbesini okurken, cemaatin imama yönelmesidir.”⁶¹³ İmam Mâlik hiçbir hadis ve rivayet zikretmeden sünnetin böyle olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu uygulamanın Allah Rasûlüne dayandığını farklı rivayetlerde görmekteyiz. Nitekim İbn Mes’ûd’un şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Rasûlüllah minbere çıktığında bizler de yüzümüzü ona çevirirdik.”⁶¹⁴ Benzer bir rivayeti Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla Buhârî’de görmekteyiz. Rivayete

⁶⁰⁹ Mâlik, Vasiyet, 4.

⁶¹⁰ Ebû Davûd, Vesaya, 6; Tirmizî, Vesaya, 5.

⁶¹¹ Mâlik, Şufâ’, 1.

⁶¹² Recep Özdemir, “İmâm Mâlik’in Fıkında “Sünnet” Kavramı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı. 67, Güz 2016, s. 341.

⁶¹³ Mâlik, Cuma, 18.

⁶¹⁴ Tirmizî, Salât, 14.

göre Allah Rasûlü'nün bir gün minbere oturduğu ve ashabının etrafında oturduğu zikredilmektedir.⁶¹⁵

İmam Malik “bize göre olan sünnet” kavramının yanı sıra bu kavramdan daha özel fakat bu kavrama benzer başka kavramlara da yer vermektedir. Nitekim o, altın ve gümüşün nisabı ile ilgili olarak aktardığı bir rivayette şöyle der: “Biz Medîneliler arasında ittifakla kabul edilip uygulanan sünnete göre, yirmi dinar altınla iki yüz dirhem gümüşe zekât farz olur.”⁶¹⁶ İmam Mâlik'in, tea'bbudî bir konuda “biz Medîneliler arasında ittifakla kabul edilip uygulanan sünnet” kavramıyla verdiği hüküm kendi görüşü veya sadece bir bölgenin uygulaması neticesi olduğu asla düşünülemez. Zira altın ve gümüşün nisabı hadislerle sabittir.⁶¹⁷ Dolayısıyla İmam Mâlik tarafından kullanılan bu tabirlerin onun metodolojisinde Allah Rasûlü'nün bir sünnetine dayandığı anlaşılmaktadır.

İmam Malik'in sünnet kavramını içeren bir diğer kullanımı, öteden beri süre gelen sünnet anlamında olan “medat es-sünne” ifadesidir. Birçok rivayette bu terkibe rastlamak mümkündür. Bir şahit ve davacının yeminine dayanılarak hükmetme meselesinde bu tabiri kullanarak şöyle demiştir: “Sünnet bir şahit ve davacının yeminine dayanarak hükmetme şeklinde olagelmıştır.”⁶¹⁸ İmam Mâlik'in Muvatta'da zikretmiş olduğu bu hüküm, Muvatta ve başkaca kaynaklarda Allah Rasûlü'nün bir şahit ve davacının yeminine dayanarak hükmettiğini bidiren hadisler bulunmaktadır.⁶¹⁹ Böylece İmam Mâlik'in ifadesinin kaynağı nebevi bir uygulamaya dayandığını bir daha görmüş olduk.

İmam Mâlik, “sünnet” kelimesini genel itibariyle “Medînelilerin geleneği” anlamında kullanmaktadır. Ona göre sünnet, Medîne'deki toplum tarafından gelenek haline gelmiş uygulamadır. Bu geleneğin nebevî tatbikata dayandığı açıkça görülmektedir. Zira İmam Mâlik kendi şahsi fikrini “sünnet” olarak bir toplumun geleneği şeklinde takdim etmesi mümkün değildir.⁶²⁰

---

⁶¹⁵ Buhârî, Cuma, 28.

⁶¹⁶ Mâlik, Zekât, 7.

⁶¹⁷ Söz konusu hadisler için bkz. Buhârî, Hıyel, 3; Zekât, 3, 32, 38; Müslim, Zekât, 1, 3; Ebû Dâvûd Zekât, 5; Tirmizî, Zekât, 8, 10.

⁶¹⁸ Mâlik, Akdiye, 7.

⁶¹⁹ Mâlik, Akdiye, 5-7; Müslim, Akdiye, 3; Tirmizî, Ahkâm, 13; Ebû Dâvûd, Kadâ, 21.

⁶²⁰ İshak Emin, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, s. 190-191.

3.3.6. İmam Mâlik'e Göre Sünnet'in Hüccet Değeri

İmam Mâlik'e göre hükmün istinbat edilmesinde, Kur'an'dan sonra ikinci kaynak sünnettir.⁶²¹ Mâliki âlimlerinden İbnü'l-Kassâr İmam Mâlik'in dayandığı delilleri kitap, sünnet, icma ve kıyas olarak zikrederken;⁶²² Kâdî İyâz, kitap, sünnet, kitap ve mütevatir sünnet şeklinde zikreder.⁶²³ Bir diğer Mâliki âlimi Karâfi ise İmam Mâlik'in mezhep usulünün dayandığı esasları sırasıyla Kur'an, sünnet, icmâ-ı ümmet, Medîne ehlinin icmâsı, kıyas, sahabe görüşleri, mesâlih-i mürsele, istishab, örf ve adet, sedd-i zerâ'î ve istihsan olarak sıralar.⁶²⁴ Her üç âlimin de Mâliki fikhında, deliller hiyerarşisinde sünnetin Kur'an'dan sonra ikinci ana kaynak olduğunu ifade etmişlerdir.

İfade ettiğimiz üzere İmam Mâlik'in metodolojisinde sünnetin kapsamına, Medîne ameli ağırlıklı olmakla birlikte, hadis, sahabe ve tabiûn sözleri ve uygulamaları girmektedir. Kimi zaman Medîne'de uygulanan sünneti hadislere tercih etmiş, Medîne ameliyle hüküm vermiştir.

İmam Mâlik sünneti fıkhi bir delil olarak kullandığına ilişkin Muvatta'da yeterince örnek bulunmaktadır. Birçok konuda merfû hadislere dayanarak hüküm vermektedir. Nitekim O, bir Mecûsî'nin tuttuğu balığın yenmesinde bir sakınca olmadığına hükmederken, Allah Rasûlü'nün bu konudaki şu hadisini dayanak göstermiştir: "Onun (denizin) suyu temiz, ölüsüde helaldir."⁶²⁵

Yine O, fitrenin şehir ve köyde yaşayanlara farz olduğunu söylerken Allah Rasûlü'nün "fitre Ramazan'da hür, köle, kadın ve erkek her Müslüman'a farz kılınmıştır"⁶²⁶ sözünü delil getirmiştir.

İmam Mâlik, Umre'nin sünnet olduğu hususunda: "Umre sünnettir. Hiçbir Müslüman onun terk edilmesine müsaade etmemiştir"⁶²⁷ sözlerini kaydederken,

⁶²¹ Ebû Zehra, Muhammed, *Târihu'l-Mezâhibu'l-İslamî*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut 1989, II, 425; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 184.

⁶²² İbnü'l-Kassâr, Ebû Hasan Ali b. Ömer, *el-Mukaddime fi'l-Usûl*, Yy., Beyrut 1999, s. 40.

⁶²³ Kâdî İyâz, Musâ b. İyâz es-Sebdî, *Tertîbu'l Medârik ve Takribu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik*, Yy., Rabâd 1965, I, 76, 94.

⁶²⁴ Karâfi, Şahabuddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. İdris, *Şerhu Tenkîhu'l-Fusûl fi İhtisâri'l-Mahsûl fi'l-Usûl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2003, s. 445.

⁶²⁵ Mâlik, Tahâre, 12; Ebû Dâvûd, Tahâre, 41; Tirmizî, Tahâre, 52.

⁶²⁶ Mâlik, Zekât, 51; Müslim, Zekât, 12-14; Ebû Dâvûd, Zekât, 20.

⁶²⁷ Mâlik, Hac, 68;

hemen öncesinde şu merfu hadis geçmektedir: “Ramazan’da Umre yap! Çünkü o da Hac gibidir.”⁶²⁸

Yine aynı şekilde miras olarak ele geçen bir malda, bir yıl geçmedikçe o mala zekât düşmeyeceğini şöyle beyan etmektedir: “Bize göre üzerinde ihtilaf olunmayan sünnet şudur: Vâris, mirası aldıktan bir yıl sonra (miras malından) zekât vermekle yükümlüdür. Bize göre sünnet vârisin mirası aldıktan bir yıl sonra zekât vermesi şeklindedir.”⁶²⁹ Onun vermiş olduğu bu hüküm, kendisinin de rivayet ettiği, “Üzerinden bir yıl geçmedikçe hiçbir mala zekât düşmez”⁶³⁰ hadisine dayanmaktadır.

İmam Malik’in sünneti hüccet olarak kullandığına dair Muvatta’da birçok örnek bulunmaktadır. Vermiş olduğu kararlar, sonuç itibariyle Allah Rasûlü’nün sünnetine dayanmaktaydı. Zira kendisi hem fakih hem muhaddisti. Sünneti kendi mütalaası sonucu ortaya atmış olduğu düşünülemezdi.⁶³¹ Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere İmam Mâlik sünneti hüccet olarak görmektedir. O, Muvatta’da Allah Rasûlü’nün şu hadisini zikreder: “Benden sonra size iki şey bırakıyorum. Onlara sınımsız sarılırsanız asla sapıtmayacaksınız: Onlar, Allah’ın kitabı ve Peygamberin sünnetidir.”⁶³² Sadece bu hadisi kendi eserinde zikretmesi bile onun Allah Rasûlü’nün (sav) sünnetine olan yaklaşımını gözler önüne sermektedir. İmam Mâlik’in amel etmediği bazı hadislerle gelince onları haber-i vahid başlığı altında değerlendireceğiz.

3.3.7. Mâliki Mezhebinde Haber-i Vâhidin Hüccet Değeri

Haber-i vahid kavramı ifade ettiğimiz üzere sonradan ortaya çıkan bir kavramdır. İmam Malik’in ahad haberle amel edip etmediğiyle ilgili doğrudan bir haberin olduğu söylenemez. Ancak İmam Malik’in Muvatta’da uyguladığı yöntem ile onun ahad habere olan yaklaşımı hakkında bir sonuca ulaşılabılır.

Kaynaklarda Mâliki uleması İmam Mâlik’e isnaden onun haber-i vahid hakkındaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Nitekim Karâfi, “İmam Mâlik’in dünya

⁶²⁸ Mâlik, Hac, 66; Buhârî, Umre, 4; Müslim, Hac, 221-222.

⁶²⁹ Mâlik, Zekât, 16.

⁶³⁰ Mâlik, Zekât, 20.

⁶³¹ Özaşar, İmam Mâlik’in malın zekâtındaki nisabı ile ilgili sünneti, kendi mütalaasıyla belirlediğini savunmaktadır. Mehmet Emin Özaşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998, s. 45.

⁶³² Muvatta, Kader, 3.

işleri, fetvalar ve şahitliklerde ahad haber ile amelin caiz olduğu fikrini benimsediğini belirtmiştir.”⁶³³ Diğer bir Mâlikî fakih Bâcî ise, “ İmam Mâlik ahad haberin bilgi değil, ameli gerektirdiği görüşünü benimsemiş ve birçok Mâlikî ulemasının bu görüşte olduğunu ifade etmiştir.”⁶³⁴ İbn Hazm, İbn Huzeymendâd’ın İmam Mâlik’ten naklettiği bir rivayette: “İmam Mâlik’in adil bir kişinin Hz. Peygamber’e (sav) ulaşmıca kadar kendi denginde naklettiği haberin hem bilgi hem ameli gerektirdiğini ifade etmiştir.”⁶³⁵ İmam Mâlik’e izafe edilerek rivayet edilen bu görüşlere bakıldığında, İmam Mâlik’in ahad haberle amele cevaz verdiği anlaşılmaktadır.

İmam Mâlik, Muvatta özelinde birçok ahad haberle amel ettiği tartışmasızdır. Bu durum delillerle ispata muhtaç bir konu değildir. Ancak Onun, rivayetlerden bazılarını reddetmemekle beraber, belli şartlara haiz olmadığından onunla amel etmediği görülmektedir. Amel etmediği haber-i vahidlerin gerekçesini de çoğu zaman zikretmiştir. Haber-i vahidin kabulü için ileri sürdüğü ve tüm imamların üzerinde ittifak ettiği ravinin akıl-baliğ olması, Müslüman, adil ve zabt sahibi olması şartlarına ilaveten; ahad haberin Kur’an’ın zahirine, amel-i ehl-i Medîne’ye, maslahata ve sedd-i zerâi’ye aykırı olmaması da İmam Mâlik’e göre haber-i vahid’in kabul şartlarıdır.⁶³⁶ Şimdi bu şartlar muvacehesinde İmam Mâlik’in amel etmediği ahad haberlerden bazılarını inceleyelim.

İmam Mâlik bazı durumlarda Kur’an’ın zahirini gerekçe göstererek haber-i vahidle amel etmemiştir. Bu minvalde İmam Mâlik, “Hz. Peygamber (sav) pençeli, yırtıcı kuşları yemekten nehyetti”⁶³⁷ şeklindeki haber-i vahidle amel etmemiştir. İmam Mâlik bu konuda “De ki: “Bana vahyolunan Kur’an’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir

⁶³³ Karâfi, *Şerhu Tenkîhu’l-Fusûl fi İhtisâri’l-Mahsûl fi’l-Usûl*, s. 278.

⁶³⁴ Bâcî, Ebû Velîd Süleyman b. Half b. Said b. Eyyüb, *İhkamu’l-Fusûl fi Ahkâmi’l-Usûl*, Dâru’l-Ğarbi’l-İslam, Beyrut 1995, s. 333.

⁶³⁵ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali İbn Said, *İhkâm fi Usuli’l-Ahkâm*, (nşr. Ahmet Muhammed Şakir), Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 119.

⁶³⁶ Salim Öğüt, *Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri*, Ocak Yayınları, İstanbul 2006, s. 38.

⁶³⁷ Mâlik, *Muvatta*, Sayd, 25.

şey bulamıyorum”⁶³⁸ ayetinin zahirine göre hareket etmiştir. Haber-i vahidi Kur’an’ın zahirine aykırı olduğu gerekçesiyle amel etmeyip zayıf bulmuştur.⁶³⁹

İmam Mâlik, amel-i ehl-i Medîne’ye çok önemli bir rol vermektedir. Ona göre Medine ameli bir topluluğun bir topluluktan rivayet ettiği önemli ve güçlü bir delil konumundadır.⁶⁴⁰ Nitekim amel-i ehl-i Medîne, birçok kişi tarafından rivayet edilen bir habere benzemektedir.⁶⁴¹ Bu minvalde İmam Mâlik, hocası Rabîa b. Abdirrahman gibi “bin kişinin bin kişiden rivayeti, tek kişinin tek kişiden rivayetinden daha üstündür” demiştir.⁶⁴² Maliki ulemasının bir kısmı amel-i ehl-i Medîne delilini icmaya, diğer bir kısmı ise mütevâtir sünnete delalet ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁴³

İbn Ömer’den nakledildiğine göre Allah Rasûlü (sav) şöyle buyurmuştur: “Alıcı ve satıcıdan her biri, ayrılıncaya kadar muhayyerdir. Muhayyerlik şartıyla yapılan alışveriş bu hükmün dışındadır.”⁶⁴⁴ Alışverişte meclis muhayyerliğini ifade eden bu hadisten sonra İmam Mâlik şöyle der: “Bizde bunun belli bir tarifi yoktur. Bu konuda bilinen bir uygulama da bulunmamaktadır.”⁶⁴⁵ Bu ifadelerden hareketle İmam Mâlik’in, İbn Ömer’in hadisini amel-i ehl-i Medîne’ye aykırı olmasını gerekçe göstererek reddettiği söylenmiştir. İbn Rüşd, İmam Mâlik’in bu hadisle amel etmemesi konusunda iki gerekçe zikretmiştir: bunlardan ilki, İmam Mâlik, Medîne amelinin ahad haberden üstün gördüğü için Medîne ameline dayanarak bu hadisle amel etmemiştir. İkincisi ise hadisteki متبايعان (alıcı-satıcı) ifadesini, متساومان (pazarlık yapanlar) şeklinde tevil etmesidir. Buna göre sözle alışveriş yapanların muhayyerlik hakkı vardır, alışveriş bitince artık muhayyerlik hakkı yoktur.⁶⁴⁶

İmam Mâlik’e göre Mesâlih-i mürsele, müstakil şer’î bir delildir. İmam Mâlik’in bazı durumlarda maslahatı haber-i vahide tercih ettiğini görmekteyiz. İmam Mâlik, Allah Rasûlü’nün devlet başkanı veya bir ordu komutanı gibi beşeri sıfatıyla

---

⁶³⁸ En’am, 6/145.

⁶³⁹ Salim Ögüt, *Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri*, s. 62.

⁶⁴⁰ İshak Emin, *İlk Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, s. 213.

⁶⁴¹ İsa b. Mes’ûd Zevâvî, *Kitâbu Menâkibi’l-İmâm Mâlik*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1994, s. 92.

⁶⁴² Zevâvî, *Kitâbu Menâkibi’l-İmâm Mâlik*, s. 91.

⁶⁴³ İbn Rüşd, Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *Bidâyetü’l-Müçtehid ve Nihayetu’l-Muktesid*, Muessesetu’r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2010, s. 174.

⁶⁴⁴ Mâlik, *Muvatta*, Buyû’, 79; Buhârî, Buyû’, 42, 44, 47; Müslim, Buyû’, 45.

⁶⁴⁵ Mâlik, *Muvatta*, Buyû’, 79.

⁶⁴⁶ İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, (Thk. Hamdi ed-Demerdaş Muhammed), el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 1988, IX, 3112.

ortaya koyduğu kimi uygulamaları, maslahat prensibine dayanarak amel etmeyi uygun bulmayabilmektedir. Bunun en bariz örneği mücahitler arasında taksim edilmeden önce ganimet malından olan deve ve koyun etlerinin pişirildiği tencerelerin devrilmesini emreden hadistir.⁶⁴⁷ İmam Mâlik, mesâlih-i mürsele esasına dayanarak hadis ile amel etmemiş ve ihtiyaç duyan kimse için taksimden önce ganimet malları arasında bulunan yiyeceklerden yemesini caiz görmüştür. Bu konuda İmam Mâlik şöyle der: “Bana göre Müslümanlar düşman topraklarına girdiklerinde elde ettikleri yiyeceklerden aralarında taksim edilmeden önce yiyebilirler. Ele geçirilen develer, sığır ve koyunlarda yiyecek gibidir. Müslümanlar düşman topraklarına girdikleri zaman bunlardan yiyebilirler. Şayet Müslümanlar toplanıp taksim edinceye kadar elde edilenler yenmeyecek olursa bozulurlar. Bu durum ise orduya zarar verir. Bundan ötürü elde edilenin tamamının yenmesinde bir mahzur yoktur. Ancak ordu mensuplarından birisinin elde edilen ganimetten bir miktar biriktirerek evine götürmesini doğru bulmuyorum.”⁶⁴⁸

Dinen yasaklanan şeylere ve zararlı sonuçlara gidilen yolları kapatmak anlamına gelen sedd-i zerâi'nin İmam Malik tarafından hadislerin değerlendirilmesinde bir metot olarak kullanıldığı ve kötü sonuçlara yol açabilecek muhtemel bazı hadislerle amel etmediğini görmekteyiz. Nitekim İmam Mâlik Şevval orucu ile ilgili olarak, “kim Ramazan orucunu tuttuktan sonra Şevval ayında altı gün oruç tutarsa bütün yıl oruç tutmuş gibi olur.”⁶⁴⁹ Şeklindeki rivayet edilen hadisle amel etmemiş, Şevval ayında altı günlük oruç tutmayı uygun görmemiştir. İmam Mâlik Şevval orucu hakkında şöyle demiştir:

“Ben Ramazan bayramından sonra altı gün oruç tutan hiçbir âlim ve fakih görmedim. Seleften hiç birisinden de bana böyle bir bilgi ulaşmadı. Zira ilim sahipleri bunun mekruh kabul ediyor, bid'at olmasından ve Ramazan orucundan olmadığı halde, cahiller ve zahitlerin onu Ramazan orucuna ilave etmelerinden endişe etmekte ve korkmaktaydılar. Şayet selef, ilim sahiplerinin buna ruhsat

---

⁶⁴⁷ Mâlik, *Muvatta*, Cihad, 16.

⁶⁴⁸ Mâlik, *Muvatta*, Cihad, 16.

⁶⁴⁹ Müslim, Savm, 204; Tirmizî, Savm, 53.

verdiğini görseydi ve ilim sahipleri de seleften bunu görseydiler bu orucu tutarlardı.”⁶⁵⁰

İmam Malik sedd-i zerâi prensibine dayanarak Şevval orucunun tutulmasını uygun görmemiştir. Onun böyle bir tercihe gitmesi ve bu hadisle amel etmemesi, yanlış bir uygulamanın doğuracağı zararlı sonuçları engellemek ve seleftin bu orucu tuttuğuna dair herhangi bir rivayetin olmayışı gibi unsurlar etkili olmuştur.

Netice itibariyle İmam Mâlik bazı rivayetlerle amel etmesede, hadisi sübut açısından reddetmemiş, ya başka deliller ışığında yorumlamış ya da nebevi hüküm farz/vacip anlamında bağlayıcı saymamıştır. Bu da onun ahad habere fikhî bir anlayışla baktığını göstermektedir. Yani ona göre ahad haberlerde ifade edilen her şey aynıyla nebevi sünneti yansıtabilmemektedir.⁶⁵¹

---

⁶⁵⁰ Mâlik, *Muvatta*, Sıyâm, 60.

⁶⁵¹ İshak Emin, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, s. 202.

SONUÇ

Sünnet, en geniş manasıyla Allah Rasûlü' nün her haliyle Müslümanlara rehber ve örnek oluşu demektir. Müslümanlar üzerinde en büyük etkiye sahip olan sünnet, İslam Dini'nin ikinci ana kaynağıdır. Bu kavram İslamiyet'ten öndece kullanılmış olsa da, İslam'ın doğuşuyla birlikte yepyeni bir soluk kazandığını görmekteyiz.

Cahiliye döneminde sünnet kavramı genel itibariyle alışlagelen davranış, takip edilecek yol, örf, adet ve gelenek anlamlarında kullanılmıştır. Cahiliye Arap toplumunda bir davranışa sünnet denilebilmesi için onun iyi olması gerektirmezdi. Yapılan fiil kötude olsa onun sürekli yapılması ve toplum tarafından benimsenmesi, sünnet denilmesi için yeterliydi.

İslamiyet'in gelişiyile sünnet kelimesi ilk olarak Kur'an'ı Kerim'de karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime Kur'an'da farklı terkiplerle kullanılmış, bunlarla genellikle Allah'ın değişmez kanunları kastedilmiştir. Ne var ki Kur'an'ı Kerim'de sünnet kavramı ıstılahi anlamıyla kullanılmamıştır. Ancak Kuran'ı Kerim sünnetin teşri değerini ve Hz. Peygamber'in dini otoritesini kuşkuya mahal bırakmayacak şekilde pek çok ayetle ifade etmiştir. Bununla birlikte bu kavramın Hz. Peygamber (sav) tarafından birçok kez kullanıldığına şahit olmaktayız. Allah Rasûlü sünnet terimini bazen lugat anlamıyla bazende ıstılahi anlamda kullanmışlardır. İstılahi anlamda kullanmak istediği birçok yerde, arzu ettiği davranışları yapılmasını tavsiye ederek ortaya koyduğu, arzu etmediği davranışları da terk edilmesini emretmesi, sünnetin istemli bir şekilde Hz. Peygamber tarafından Müslümanlara öğretildiğini göstermektedir. Kur'an'da Hz. Peygamber'e itaat ve ittiba edilmesinin sık sık vurgulanması ve Hz. Peygamber'in de kendisine uyulması gerektiğini sürekli belirtmesi, ilk nesillerde "peygamber sünneti" kavramının zihinlerde yer edinmesini ve sünnetin ıstılahi anlamda kullanılmasını sağlamıştır.

Sahabe döneminde sünnet kavramı, nadir birkaç kullanım dışında genel itibariyle ıstılahi anlamda kullanılmış, sünnet denilince Hz. Peygamber'in sünneti anlaşılmıştır. Sahabiler, Allah Rasûlü hayatta iken sorma ihtiyacı hissettikleri tüm meseleleri Allah Rasûlü'ne götürüyorlardı. Hz. Peygamber'in vefatlarından sonra meydana gelen sorunlarının çözümünü sünnette arıyorlardı. Bazıları sünnete ittiba konusunda zahiri bir yaklaşım içerisindeyken, bazıları da sünnetin makasidini

gözetme eğilimindeydi. Netice olarak bize ulaşan verilere göre sahabenin, sünneti hüccet olarak gördüğü, teşri nitelikli tüm hükümlere karşı tam bir bağlılık içerisinde olduğu sonucuna ulaştık.

Tabiûnun sünnet kelimesini isim, fiil ve terkip şeklinde farklı versiyonlarda kullandıklarını, sünnetin mahiyeti konusunda farklı yaklaşımlar içerisinde olduklarını müşahede ettik. Bazıları muhtevasında haram ve helal gibi ahkâm konuları kapsayan uygulamaları sünnet olarak addederken, bazıları da Hz. Peygamber'e veya sahabilere dayanan her bir uygulama veya rivayetleri sünnet olarak kabul etmişlerdir. Sünnetin bağlayıcılığı konusunda sahabede olduğu gibi tabiûnda da farklı yaklaşımlar görmekteyiz. Zahiri yaklaşım gösteren Tâbiûn âlimlerine göre, "Hz. Peygamber'in (sav) ve sahâbenin her bir ifadesi ya da uygulaması sünnet hükmündedir. Bu âlimler kendilerine ulaşan ifade ya da uygulamaların tamamının bağlayıcı olduğunun kanaatindedirler. Bu kimseler kendilerine ulaşan hadîs ya da sünneti ayırma ihtiyacı hissetmemişler, hadîsi de sünnet olarak nitelendirmişlerdir. Fıkhi yaklaşım içerisinde olan âlimler ise daha çok uygulamaya esas teşkil edecek hadisleri bağlayıcı olarak görmüşlerdir. Aslında tabiûnun sünnete olan bağlılıkları ve sünneti hüccet olarak kullanmaları bakımından aralarında büyük bir farklılık olmadığını müşahede ettik. Zahiri veya fikhî yaklaşım gösterenlerin ihtilafı, sünnetin kaynak değeriyle ilgili değil, sünneti anlama ve yorumlamada olduğunu ve her iki yaklaşımın birçok meselede sünneti hüccet olarak kullandıklarının neticesine vardık.

Şafiî öncesi mezhep imamı olarak karşımıza çıkan Hanefi ve Maliki uleması, sünnetin tespitine yönelik farklı yöntemler kullansalarda, kendi fıkıh sistemlerinde sahih sünneti hüccet kabul edip gereğince amel etmişlerdir.

İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye göre sünnet, genellikle nebevi sünneti ifade eden bir kavramdır. Bazen usuli manada bazen de bid'at karşıtı meşru uygulama anlamlarında kullanmıştır. Ebû Hanife'ye göre Sünnet, Kur'an'dan sonra fikhin ikinci temel kaynağıdır. Öğrencileri İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in de aynı çizgide olduklarını müşahede ettik. Hatta Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in hocalarına nazaran sünnetin zahirine daha çok bağlı oldukları görülmektedir. Nitekim Ebû Hanife hadislerde yer alan nebevi uygulamalardan bazılarını teşriî nitelikte olmadıklarını varsayarak amel etmemiştir.

İmam Mâlik sünnet kavramını Muvatta'da farklı birkaç anlamda kullanmıştır. O bazen bu tabirle bir nebevî uygulamayı, bazen Medîne amelini, bazende sahabe ve tabiûn'dan gelen rivayetleri kastetmiştir. Geleneksel sünnet anlayışında sünnet, sadece Hz. Peygamber'den rivayet edilen mahsüller üzerine bina edilmişken; Muvatta'da bunun farklı olduğunu, sünneti sadece Allah Rasûlü'nden rivayet edilen hadislerle sınırlı olmadığını, sahabe ve tabiûn uygulamalarını, Medîne amelini sünnet olarak algılandığını müşahede ettik. Ancak İmam Mâlik'in dayanak olarak zikrettiği Medîne ameli, Sahabe ve Tabiûn uygulamaları, hakikatte Hz. Peygamber (sav)'den gelen sünnete dayanmaktadır. İmam Mâlik, "sünnet" kelimesini genel itibariyle "Medînelilerin geleneği" anlamında kullanmaktadır. Ona göre sünnet, Medîne'deki toplum tarafından gelenek haline gelmiş uygulamadır. Bu geleneğin nebevî tatbikata dayandığı açıkça görülmektedir.

İmam Mâlik'e göre hükmün istinbat edilmesinde, Kur'an'dan sonra ikinci kaynak sünnettir. Sünneti fıkhi bir delil olarak kullandığına ilişkin Muvatta'da birçok örnek bulunmaktadır. Birçok konuda merfû hadislere dayanarak hüküm vermektedir. Ahad haberle Medîne ameli çeliştiği durumlarda tercihini Medîne amelinden yana kullanmaktadır. Zira o, amel-i ehl-i Medîneyi Hz. Peygamber'den gelen mütevatir haber gibi algılamaktadır.

Netice itibariyle sahabilerin bilgi birikimleri ve kişisel farklılıkları, kendilerini takip eden fıkıh okullarınının özel doktrinleri, sünnetin mahiyeti ve tespiti için farklı mülahazaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ancak araştırmamız, şartları taşıyan sahih sünnetin sahabe, tabiûn ve Şafî öncesi mezhep imamları tarafından tartışmasız bir şekilde amelde delil olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Sünnet hicri ilk iki asır dâhil İslam tarihi boyunca vazgeçilmez bir niteliğe sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa, *İslam Fikhi ve Sünnet Oryantalist Schacht'a Reddiye*, (Ter. Mustafa Ertürk), İz Yayıncılık, İstanbul 2010.

ABDURRAZZÂK, Ebûbekr b. Hemmâm es-Sen'anî, *el-Musannef*, (Thk. Habîburrahmân el-A'zamî) Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983.

ABDÛLHÂLIK, Abdülganî, *Hücciyetü's-Sünne -Sünnetin Delil Oluşu-*, (Çev. Dilâver Selvi), Şûle Yayınları, İstanbul 1996.

ACCÂC, Muhammed el-Hatip, *el-Muhtasaru'l-Vecîz fî Ulûmi'l-Hadîs*, Yy., Beyrut 1991.

-----, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Yy., Beyrut 1993,

AĞIRMAN, Cemal, Hadisçilerin Sünnet/Hadis Tarifinde Yer Alan "Vasıf" Kavramı Üzerine Bir Yorum, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 2, Sivas 1998, s. 101.

AHMED b. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, (nşr. Muhammed Selim İbrahim Semâre (vd)) el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1993.

AKBULUT, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yayınları, Ankara 1992.

AKTEPE, İshak Emin, *Erken Dönem İslam Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, Rağbet Yay. İstanbul 2018.

ALGÛL, Adnan – RUFÂÎ, Ahmed, *İâ'netu't-Tâlib ala Mukarenetu'l-Mezâhib*, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2019.

ALÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kurani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhtiyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1985.

ÂMİDÎ, Seyfuddîn Ebî'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkam*, (Thk. İbrahim el-Acûz), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

ATAR, Fahreddin, *Fıkıh Usulü*, M.Ü.İ.F.V. Yay. İstanbul 1988.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.

BÂCÎ, Ebû Velid Süleyman b. Half b. Said b. Eyyüb, *İhkamu'l-Fusûl fi Ahkâmi'l-Usûl*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslam, Beyrut 1995.

BAĞDÂDÎ, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni'l-Arab* (Thk. Abdusselam Muhammed Hârun), Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1982.

BARDAKOĞLU, Ali, "Hanefî Mezhebi", *DİA.*, TDV. Yayınları, İstanbul 1997, XVI, 1-21.

-----, "Âm", *DİA.*, TDV Yay. İstanbul 1989, II, 552-553.

BEYDÂVÎ, Nâsiruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Şirketu Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Beyrut 1968.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Ma'rif, Beyrut 1992.

-----, *Delâilu'n-Nübüvve*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *Bahru'z-Zehhâr (Müsnedü'l-Bezzâr)*, (Thk. Mafüzurrahmân Zeynullûh), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1997.

BUHÂRÎ, Alâuddin Abdülazîz b. Ahmet, *Keşfu'l-Esrâr an Usûli Fahri'l-İslâm el-Bezdevî*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1997.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Tefsiru Ruhi'l-Beyan*, Eser Kitabevi, İstanbul 1970.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV Yay. Ankara 2012.

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammad, *es-Sihâh: Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-Arabiyye* (Thk. Ahmed Abdülgafur Attâr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984.

CEZÂİRÎ, Tahir b. Salih ed-Dimesşkî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli Ehli'l-Eser*, (Thk. Abdülfettah Ebû Ğudde), Y.y., Beyrut 1995.

ÇAKAN, İsmail Lütfî, *Hadis Usûlü*, Bsk. 33, İFAV. Yayınları, İstanbul 2014.

ÇELEBİ, İlyas, “Sünnet”, *DİA.*, TDV. Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, 153-154.

ÇELİK, Hüseyin, *Sünnete Farklı Yaklaşımlar*, Hiper Yayınları, İstanbul 2019.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünenü’-d-Dârimî*, (Thk. Mustafa Dîb Buğâ) Dâru’l-Kelam, Dîmeşk 1991.

DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2019.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Dâru’s-Selâm, Riyad 2000.

-----, *Kitâbü’l-Merâsîl*, Dâru’s-Sumey’î, Riyâd ty.

EBÛ ĞUDDE, Abdülfettah, “Hadislerde Geçen Sünnet Kelimesinin Anlamı”, (Çev. Yavuz Köktaş), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 1, 2002, s. 135

EBÛ HANÎFE, Nu’man b. Sâbit, *Risâle ila Osman el-Bettî*, (Thk. Muhammed Zahid el-Kevseri) Matba’atu’l-Envâr, Kahire 1948.

-----, *el-Âlim ve’l-Mütealim*, (Thk. Muhammed Zahid el-Kevseri) Matbaâtu’l-Envâr, Kahire 1948.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetu’l-Evliyâ ve Tabakâtu’l-Asfiyâ*, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut ty.

EBÛ YÛSUF, Yakup b. İbrahim el-Ensârî, *Kitâbu’l-Harâc*, Dâru’l-Ma’rif, Beyrut ty.

-----, *er-Reddu a’lâ Siyeri’l-Evzâî*, (Thk. Ebu’l-Vefâ el-Afgânî), Dâru’l-Kutûbi’l-İlmiyye, Beyrut ty.

-----, *İhtilafu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ*, (Thk. Ebu’l-Vefâ el-Afgânî), Matbaatu’l-Vefâ, Mısır 1939.

-----, *Kitâbu’l-Harâc*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut ty.

-----, *er-Red ala Siyeri’l-Evzâî*, (Thk. Ebu’l-Vefâ el-Efgâni) Lecnetu İhyâi’l-Maârif en-Nu’mâniyye, Haydarabad ty.

EBÛ ZEHRRA, Muhammed, *Târihu'l-Mezâhibu'l-İslamî*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Beyrut 1989.

EBÛ'L-HASEN, Sıddîk Abdü'l-Âzîm, *Dirâsât fi's-Sünneti'n-Nebeviyyeti's-Şerêfe*, y.y., Kahire 1988.

EKİNCİ, Muhammed Salih, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, (Çev. Metin Yiğit), Rağbet Yayınları, İstanbul 2015.

ERDEMCI, Cemalettin “Ömer b. Abdulazîz, er-Risâle fi'r-Reddi Ale'l-Kaderiyye”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 2, Siirt 2016, s. 191.

ERDOĞAN, Mehmet, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.

ERTÜRK, Mustafa, *Sünnetin Güncelleştirilmesine Doğru*, İlâhiyat Yayınları, Ankara 2005.

-----, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, İstanbul 1996, XVI. 352-355.

ERUL, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yayınları, Ankara 2017.

EZHERİ, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa* (Thk. Ahmed Abdulhalim el Berdûni), Daru'l-Mısriyye, Mısır, ty.

FAZLURRAHMAN, *Tarih Boyunca İslam Metodoloji Sorunu*, (Çev. Salih Akdemir), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1995.

FERÂHİDÎ, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, (Thk. Mehdî el-Mahzûmî- İbrâhim es-Samerrâî), Muessesetu'l-Âlemî li'l-Âlemî li'l-Matbûât, Beyrut 1988.

GOLDZİHER, Ignaz, *Müslim Studies*, Yy., London 1971.

HÂKÎM en-Nîsâbûrî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, (Thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

-----, *Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis*, (Thk. Seyyid Mu'zam Huseyn), Kahire 1938.

HALLÂF, Abdülvehhâb, *İlmu Usûli'l-Fikh*, Muessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Dimeşk 2016.

HATÎB el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1980.

-----, *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1988.

HATİBOĞLU, İbrahim, “Çağdaş Hadis Tartışmaları Bağlamında Mevdûdî'nin Dinamik Sünnet Yorumu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 1, 2003, s. 37-38.

HUMEYDÎ, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Humeydi el-Kureşî, *Müsnedü Humeydî*, (Thk. Hüseyin Selim Esed) Dâru's-Sakkâ, Dimeşk 1996.

ITR, Nureddin, *Menhecu'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadîs*, Yy., Dimeşk 1981.

İBN ABBÂD, İsmail, *el-Muhîr Fi'l-Luğa* (Thk. Muhammed b. Hasan Âl Yâsin), Âlemü'l-Kutub, Beyrut 1994.

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Cemâluddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed el-Kurtubî en-Nemerî, *Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlih*, (Thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri), Dâr İbni'l-Cevzi, Riyad 1994.

-----, *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-maânî ve'l-esânîd*, (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî ve Muhammed Abdulkebîr el-Bekrî), Yy., 1967.

-----, *el-İntikâ fi Fedâili's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukahâ*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürrül-Muhtar*, (Trc. Ahmed Davudoğlu), Şamil Yayınevi, İstanbul 1982.

İBN ATIYYE, Ebu Muhammed Abdu'l-Hakk b. Galib el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz*, (Thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

İBN CÜZEYY, Muhammed b. Ahmed el-Kelbî, *Kitabü't-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1983.

İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahman er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1952.

İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr*, (Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût) Dâru't-Tâc, Beyrut 1989.

İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Thk. Muhibbuddîn el-Hâtib), el-Mektebetü's-Selefiyye, Kahire 1987.

İBN HANBEL, Ahmed, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, (Thk. Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu), el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1987.

İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1993.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali İbn Said, el-Endelûsî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1992.

-----, *İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm*, (nşr. Ahmet Muhammed Şakir), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985,

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîyretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sakkâ (vd)), Dâru'l-Hayr, Beyrut 1999.

İBN HUZEYME, Ebû Bekir Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, (Thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî) Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1992.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn, *İhtisâru Ulûmi'l-Hadis*, (Thk. Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut ty.

-----, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Mektebetü'l-Menâr, Beyrut 1990.

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *eş-Şi'r ve ş-Şuara*, İhyâu'l-Ulum, Beyrut 1997.

İBN MANZUR, Ebu'l Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim el-İfriki, *Lisânu'l-Arab*, (Thk. Abdullah Ali el-Kebir (vd)), Daru'l-Fikr, Beyrut ty.

İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *Bidâyetü'l-Müçtehid ve Nihayetu'l-Muktesid*, Muessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2010.

-----, *el-Mukaddimât*, (Thk. Hamdi ed-Demerdaş Muhammed), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1988.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Munî'ez-Zuhrî, *Kitâbu't-Tabakâtü'l-Kebîr*, (Thk. Ziyâd Muhammed Mansûr), Medine 1987.

İBN SÎDE, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Endelûsî, *el-Muhassal* (nşr. Halil İbrahim Ceffâl), İhyau't-Turas el-Arabi, Beyrut ty.

İBNİ MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.

İBNU'L-ESÎR, İzzeddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezeri, *Usdu'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Kahire 1970.

İBNU'L-KAYYİM, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekir, *Zâdu'l-Maâd fi Hedy-i Hayri'l-İbâd*, (Thk. Şuayb el-Arnâvut, Abdulkadir el-Arnâvut), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1987.

İBNU'S-SALAH, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, (Thk. Aişe Abdurrahman), Yy., Kahire 1990.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Sîretu ve Menâkibu Ömer b. Abdilazîz*, (Thk. Naim Zerzûr), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1984.

-----, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1987.

İBNÜ'L-KASSÂR, Ebû Hasan Ali b. Ömer, *el-Mukaddime fi'l-Usûl*, Yy., Beyrut 1999.

İBNÜ'S-SİKKÎT, Yakup b. İshak, *Kitâbu'l-Elfâz* (Thk. Fahrudin Kabâve), Mektebetü Lübnan, Beyrut 1998.

İMTİYAZ, Amed, *Delâilü't-Tevsiki'l-Mukebbir li's-Sünneti ve'l-Hadis*, Arapça'ya çev. Abdulmu'ti Emin Kal'aci, Karaçi ty.

İSA, Abdülcelil, *Peygamberimizin İctihatları -İctihâdu'r-Rasûl-*, (Çev. M. Hilmi Merttürkmen, Abdülvehhab Öztürk), Yy., Ankara 1976.

JUYNBOLL, Gautier Herald, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (Çev. Salih Özer), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.

KÂDÎ İYÂZ, Musâ b. İyâz es-Sebdî, *Tertîbu'l Medârik ve Takrîbu'l Mesâlik li-Ma'rifeti A'lemi Mezhebi Mâlik*, Yy., Rabâd 1965.

KAL'ACÎ, Muhammed Ravvâs, *Mevsûatu Fıkhı'l-Hasan el-Basrî*, Dâru'n-Nefâis, Bsk. 2, Beyrut, 1996.

KANDEMİR M. Yaşar, ÇAKAN İsmail Lütüfi, KÜÇÜK Raşit, *Riyâzu's-Salihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997.

KANDEMİR, M. Yaşar, *Gönlümüzün Sultanı Habîbullah*, Altınoluk Yayınları, İstanbul 2013.

KARADAVİ, Yûsuf Abdullah, *Sünneti Anlamada Yöntem*, (Çev. Bünyamin Erul), Nida Yayınları, İstanbul 1991.

KARÂFÎ, Şahabuddîn Ebû'l-Abbas Ahmed b. İdris, *Şerhu Tenkîhu'l-Fusûl fî İhtisâri'l-Mahsûl fi'l-Usûl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2003.

KARAMAN, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009.

KÂSİMÎ, Muhammed Celâlüddîn ed-Dîmeşkî, *Kavâidu't-Tahtîs min Funûni Mustalhi'l-Hadîs*, (Thk. Muhammed Behçet el-Baytar- Muhammed Reşid Rıza), Yey. Beyrût 1987.

-----, Muhammed Cemâluddîn, *Mehâsinü't-Te'vil*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1957.

KAYA, Eyyüp Said, “Mâliki Mezhebi”, *DİA*. TDV. Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 519-535.

KELEŞ, Ahmet, *Sünnet, Yeni Bir Usul Denemesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2015.

KESLER, Muhammed Fatih, “Mücâhid b. Ceber”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, 442-443

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, “Ehlu's-Sünne' Kavramın Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar” *İslami Araştırmalar*, Cilt. 1, Sayı. 1, Ankara 1986, s.79.

-----, *Asâbul'-Hadis'e Göre Allah'ın Sıfatları Problemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜİF, Ankara 1983.

-----, *İslam Düşüncesinde Sünnet Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.

-----, “Ehlu's-Sünne” Kavramın Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar” *İslami Araştırmalar*, Cilt. 1, Sayı. 1, Ankara 1986, s.76.

KIYICI, Selahaddin, “Peygamber (S.A.V.)'in İçtihadları” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 1, Cilt. 1, Van 1994.

KOCA, Ferhat, “Mücmel”, *DİA*., TDV Yay., İstanbul 2006, XXXI, 453.

-----, “Tahsis”, *DİA*, TDV Yay. İstanbul 2010, XXXIX, 432-434.

KÖKTAŞ, Yavuz, “Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine”, *Dîvân: İlmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt.7, Sayı.12, 2002, s. 97, 103.

-----, *Günümüz Hadis Problemleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

-----, “Bazı Yeni Sünnet Tanımları Üzerine”, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı. 12, 2002, s.95-160.

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.

LEBÎD b. Rebîa el-Âmirî, *Dîvân* (nşr. Ömer Faruk et-Tabba'), Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1997.

MÂLİK BİN ENES, *el-Muvattâ*, (Thk. Takıyyuddîn en-Nedvî) Dâru'l-Kalem ve Bombay, Beyrut 1991.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul 1993.

MEVSİLÎ, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali et-Temîmî, *Müsned*, (Thk. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Beyrut 1989.

MUSA CARULLAH, Bigiyev, *Kitâbu's-Sünne*, (Çev. Mehmet Görmez), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc en-Nîysâbü'rî, *el-Müsnedü's-Sahîh*, (Thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî), Muessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Dîmeşk 2016.

NEDVÎ, Seyyid Süleyman, *Tahkîku Ma'na's-Sünne*, (Çev. Abdulvehhab Dihlevî), Yy. Kahire 1399.

NESÂÎ, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, *Kitâbu's-Sünen el-Kübrâ*, (Thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bendârî ve Seyyid Kisrevî Hasan), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Abdullah b.Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâr İbn Kesîr, Beyrut 2018.

NEVEVÎ, Ebû Zekerîyya Yahya b. Şeref, *el-Minhâc fi Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccac*, Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, Kahire ty.

- ÖĞÜT, Salim, *Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri*, Ocak Yayınları, İstanbul 2006.
- , “Fidye”, DİA, TDV Yay. İstanbul 1996, XIII, s. 55-57.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998.
- ÖZDEMİR, Recep, “İmâm Mâlik’in Fıkında “Sünnet” Kavramı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı. 67, Güz 2016, s. 341.
- ÖZSOY, Ömer, *Sünnetullah: Kur’ânî Bir İfadenin Kavramlaşması*, Fecr Yayınları, Ankara 1999.
- PAK, Süleyman, “Sünnet’in Kur’an’ı Beyan Yönleri”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. XVI, Sayı. 1, Sivas 2012, s. 353-381.
- SAFVET, Ahmed Zeki, *Cemheratu Resâili’l-Arab fî Usûri’l-Arabiyyeti’z-Zâhire*, el-Mektebu’l-İlmiyye, Beyrut ty.
- SCHACHT, Joseph, “Peygamber’in Sünneti Tabiri Hakkında” (Çev. M. Said Hatiboğlu), *AÜİFD*, Cilt. 18, Ankara 1970, s. 81-84.
- , *İslam Hukukuna Giriş*, (Çev. Mehmet Dağ- Abdulkadir Şener), AÜİFY, Ankara 1986.
- , *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Yy., Oxford 1967.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *Usûlu’s-Serahsî*, Ofset Yayınları, İstanbul 1990.
- SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl, *Usulü’s-Serahsî*, (Thk. Ebû’l-Vefâ el-Afgânî) Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- SİBÂÎ, Mustafa, *es-Sünne ve Mekanetuha fî’t-Teşrî’i’l-İslâmî*, Mektebetü’l-İslami, Beyrut 1985,
- SUBHÎ SÂLİH, Sübhî b. İbrahim es-Sâlih el-Lübnânî, *Ulûmu’l- Hadis ve Mustalahuhû: Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, (Trc. M. Yaşar Kandemir), Bsk. 3, İFAV Yayınları, Ankara 1981.
- , *Kur’an İlimleri*, (Ter. M. Said Şimşek) Hibaş Yay. Konya ty.
- SUYÛTÎ, Celâlu’d-dîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Durru’l- Mensûr fî’t-Tefsir bi’l-Me’sûr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1993.

-----, *Tedribur-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevi*, (Thk. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1989.

-----, *Târîhu'l-Hulefâ*, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd) Matba'atu's-Saâde, Mısır 1952.

ŞA'RÂNÎ, Abdulvehhab, *el-Mîzân*, Matbaatu't-Tekaddümi'l-İlmiyye, Mısır 1904.

ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs, *el-Umm*, (Thk. Ahmed Bedruddin Hassun), Dâr Kuteybe, Dîmeşk 1996.

-----, *er-Risâle*, (Çev. Abdulkadir Şener, İbrahim Çalışkan), TDV Yayınları, Ankara 2012.

-----, *İhtilâfu'l-Hadîs*, (Thk. Muhammed Ahmed Abdulaziz), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

-----, *er-Risâle*, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir) Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

ŞÂTİBÎ, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvâfakat fi Usûli's-Şerî'a*, (Thk. ve Nşr. Abdullah Dıraz), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.

ŞAYMERÎ, Ebû Abdillâh Huseyn b. Ali, *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1976.

KIRIŞ, Şemsettin, "Yeni Sünnet Tanımları Bağlamında Sünnet-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bazı Mülâhazalar" *Hadis Tetkikler Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 2, 2017, s. 15.

KIZIL, Fatma, "Goldziher'den Schacht'a Oryantalist Literatürde Hadis ve Sünnet: Bir Okulun Yaşayan Geleneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c.VII, sy.2, 2009, s. 48-49.

ŞENOL, Yahya, "Allah'ın Beşer Resûlü" *Kitap ve Hikmet Dergisi*, Sayı. 13, İstanbul 2016, s. 62-70.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İrşâdü'l-Fuhûl ila Tahkîki'l-Hakki min İlmi'l-Usûl*, (Thk. Şaban Muhammed b. İsmail) Dâru'l-Fikir, Kâhire 1992.

ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan, *el-Mebsût*, (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî) Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1990.

-----, *el-Hücce ala Ehli'l-Medîne*, Âlemü'l-Kutub, Beyrut 1983.

-----, *Kitâbu'l-Âsâr*, (Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

-----, *Kitâbu'l-Asl*, (Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî), A'lemü'l-Kutub, Beyrut 1990.

TABERÂNÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (Thk. Mahmûd et-Tahhân) Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1985.

-----, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (Thk. Hamdi Abdulmecîd es-Silefi), Dâru İhtiyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1976.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberi el-Bağdâdi, *Tarihu't-Taberî*, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Daru'l-Maârif, Kahire ty.

-----, *Câmiu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1992.

TAQÎ OSMÂNÎ, Muhammed, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, (Çev. Mehmet Özşelen), İFAV Yayınları, İstanbul 2018.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.

UĞUR, Hakan, "Kur'an'da Hikmet Kavramı -Tefsirlere Göre Hikmet Ayetleri"-, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, Ocak 2010, s. 135-158.

UĞUR, Mücteba, *Asr-ı Saadette Sosyal Hayat, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.

ULU Arif, Tabiûn'un Sünnet Anlayışı, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 2, Güz 2007.

-----, "Tâbiîn", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX, 328-330.

URALER, Aynur, *Sahâbe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*, İFAV Yayınları, Bsk. 6, İstanbul 2016.

ÜNAL, İsmail Hakkı, “Fazlu’r-Rahman’ın Sünnet Anlayışı ve ‘Yaşayan Sünnet’ Kavramı Üzerine”, *İslami Araştırmalar*, Cilt. 4, Sayı. 4, 1990, s. 285.

VÂKIDÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, *Kitabu’l-Meğâzî*, (Thk. Marsden Jones), Alemu’l-Kutub, Beyrut 1966.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Ehl-i Sünnet”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1994, X, s. 525.

YILDIRIM, Suat, *Peygamberimizin Kur’anı Tefsiri*, Kayıhan Yay. İstanbul 1983.

YİĞİT, Metin, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe’nin Usûl Anlayışında Sünnet*, Doktora Tezi, Ankara 2007.

YÜCEL, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, Yy., Mısır h.1306.

ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed, *Mîzânu’l-i’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, (Thk. Ali Muhammed Muavvad ve Adil Ahmed Abdulmevcûd), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1995.

ZEKİYYÜDDÎN, Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkah)*, (Trc. İbrahim Kâfi Dönmez), TDV Yay., Ankara 2014.

ZEMAŞŞERÎ, Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b.Ömer el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Tenzîl*, Dâru’l-Fikr, ty.

-----, *Esâsu’l-Belâğ*, el-Heyetu’l-Mısriyyetu’l-Âmme li’l-Kitab, Kahire 1985.

ZEVÂVÎ, İsa b. Mes’ûd, *Kitâbu Menâkıbî’l-İmâm Mâlik*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1994.

ZURKÂNÎ, Muhammed b. Abdalbâkî b.Yusuf, *Şerhu’z-Zurkânî a’lâ Muvattai’l-İmam Malik*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1978

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	İshak İSLAMOĞLU
Doğum Yeri	KARLIOVA
Doğum Tarihi	15.12.1993.

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Bingöl Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölüm	İlahiyat

YABANCI DİL BİLGİSİ

Arapça	YDS (.....)
--------	-------------

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Diyanet İşleri Başkanlığı
Görevi/Pozisyonu	Vâiz
Tecrübe Süresi	8 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	Dini Yüksek İhtisas Eğitim Kursu
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Bingöl Karlıova Hacılar Köyü
E-mail	İslamoglu1221@gmail.com

